

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE KAHEKÜMNE KUUES ISTUNG

14. veebruar 1992

Juhataja T. Anton

Lugupeetud kolleegid! Kell on 11.01. Põhiseaduse Assamblee alustab oma istungit. Palun kõigepealt läbi viia kohaloleku kontroll! Kohal on pooled assamblee liikmed. Täna kella kümnest toimus assamblee juhatuse istung ja me arutasime neid küsimusi, mis seonduvad tänase tööpäeva ja võimalik et homse tööpäeva organiseerimisega.

Juhatusel on teile järgmine ettepanek: me alustaksime täna tööd apellatsioonide läbiarutamisest ja otsuse vastuvõtmisest selles küsimuses. Tuletan meelde, et nädal aega tagasi esitasid viis meie kolleegi – Adams, Arjukese, Erm, Niitsoo ja Pärnaste – mõnede küsimuste kohta oma ettepanekud. Neist osa me jõudsime läbi vaadata. Läbi vaatamata jäi kaks põhimõttelist küsimust. Üks neist puudutab § 50 ja teine § 110. Pärast nende küsimuste läbiarutamist ja otsustamist teeb juhatus ettepaneku anda ettekandeks sõna redaktsioonitoimkonna esimehele Liia Hännile. Redaktsioonitoimkonna töö tulemusena, mille aluseks olid ka mõned uued ettepanekud ekspertidelt, tuleks meil hääletada mõningaid alternatiive. Meie ees on ka põhiseaduse uus redaktsioon ja me loodame, et proua Hänni annab meile täpse ülevaate sellest, mispoolest see uus redaktsioon erineb nädal aega tagasi meie poolt uuritud redaktsioonist.

Juhatusel on ettepanek jõuda täna sinnamaani, et me alustaksime sõnavõtte, mis on ettevalmistuseks lõpphääletusele. Lõpphääletuseks peaks eelnõu koguma 31 häält. Kui eelnõu nii palju häält ei kogu, pole võimalik seda ülemnõukogule üle anda ja assamblee on oma tööde ja tegemistega kimpus.

Juhatusel istungil oli üksmeelne seisukoht, et meil tuleks eraldi käsitleda nn. XVI peatükki ja juhatus – real põhjustel, aga neist edaspidi – teeb ettepaneku kaaluda võimalusi XVI peatüki formeerimiseks iseseisvaks aktiks. Sellel peaks küll olema täpselt sama tee, nagu on põhiseaduse eelnõul ja ka rahva ette peaksid need minema kõrvuti.

See oli ülevaade juhatuse täna hommikul toimunud istungist ja juhatus teeb ettepaneku alustada täna tööd selle programmi järgi, mille ma teile ette kandsin. Niisiis, esiteks need apellatsioonid, mis jäid nädal aega tagasi läbi arutamata, teiseks redaktsioonitoimkonna esimehe proua Liia Hänni ettekanne ja sellele järgnevalt mõnede täiendavate alternatiivide läbiarutamine. Siis küsimus sellest, kas me saame minna vastu lõpphääletusele ja pidada oma sõnavõttud enne seda lõpphääletust, ja viimane päevakorrapunkt, mis meil tuleks läbida, on nn. XVI peatükk.

Palun, lugupeetud kolleegid, kas te soostute töötama selle skeemi järgi, mida pakub teile juhatus? Kas on vajalik hääletada? Ehk ei ole vaja? XVI peatüki toimikond palub, enne kui me

alustame sisulist tööd, tuletada kõigile meelde, et me leppisime ju kokku teha XVI peatüki kohta parandusettepanekuid. Teie märkused tuleks esitada härra Kalle Jürgensonile. Seda on võimalik veel täna kõigil teha. Niisiis, teie apellatsioonid, ettepanekud, märkused XVI peatüki kohta palun esitada härra Jürgensonile.

Jätkame teemaga, mida alustasime nädal tagasi, nimelt apellatsioon viielt kolleegilt: Adamsilt, Arjukeselt, Ermilt, Niitsoolt ja Pärnastelt. Esimene probleemidering on §-d 50–52, kus üheks põhiküsimuseks on mõiste "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus". Juhatus pakub kõigepealt sõna härra Jüri Adamsile. Palun!

J. Adams

Head kolleegid, ei oleks tahtnud muidugi teie ja kõigi meie aega kulutada sellele teemale veel kord – seda enam, et ükskord on seda asja arutatud. Kui nüüd üldisemalt vaadelda, milles on probleem, siis minul on tunne, et siin on tegemist tüüpilise probleemiga, mis meil on praegu Eestis, nimelt kahe juriidilise ja üldisemalt, mõtlemiskultuuri konfliktiga. Üks, mis põhineb eesti kultuuri ennesõjaaegsetel saavutustel ehk see, mis püsis meie kõigi vastupanuaastate jooksul ja paguluses, ja teine, mida me võiksime siis nimetada nõukogude kollaboratsioonistlikuks kultuuriks. Selle kultuuri esindajad on saanud oma hariduse põhiliselt Nõukogude õppeasutustes koos vastava segadusega, mis on tekkinud sõnades ja mõistetes. Ma loodan, et härra Kaalep jõuab siia, ta lubas esitada ülevaate. Mitte üheski eesti keele sõnaraamatus ei ole fikseeritud sõna "rahvusvähemus". Seda ei ole ei õigekeelsuse sõnaraamatus, ei üheski meie entsüklopeedias. Härra Kaalep pidi tooma need tõendused. Mul ei ole neid praegu käes kahjuks, ma saabusin just laevalt.

Nüüd sõnast "vähemusrahvus". See on kindel mõiste, juriidiline termin, mis läheb läbi kogu Eesti aja seadusandluse. Oli olemas vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, oli olemas sellele täiendavalt rahvusesse kuulumise seadus, ja kui me jääme selle juurde, siis sisuliselt tähendab see teatud etnose ringi Eestimaal, keda riik tunnustab vähemusrahvustena. Need on olnud traditsiooniliselt, ajalooliselt meie maal elanud etnosed. Nendel on enamasti olnud ka oma kindel asumisala, enamasti piirirajoonides. Sellest oli küll erandeid, ilma kindla asualata etnoseid, näiteks vähemusrahvused sakslased ja juudid.

Nüüd sõnast "rahvusvähemus". Ma saan aru, kust see tuleb – see on barbarism. Nagu keeleteadlased ütlevad, see on toortõlge meid ümbritsevatest indoeuroopa keeltest. See on nii vene keeles, see on nii inglise keeles. Ma ütleksin, et eriti vene hariduse mõjul kasvanud inimestel on see täiesti loomulik. Samal ajal ma mõtlen jubedusega sellele, kuidas mõni kuu tagasi meie kolleeg härra Leisson siitsamast puldist esitas meile seda rassistlikku teooriat, mida meile kogu Nõukogude aja sisse kasvatati: et on olemas rahvused, rahvad, rahvusrühmad, vist ka veel rahvakillud. Ma väga tahaks, et selline mõtlemisviis Eestis sureks lõplikult välja, sellepärast

et see on olnud meile idaimperialismi ajuloputuse üks põhiline tööriist. Ma olen kuluaarides pidanud pealt kuulama vaidlusi, kus inimesed on püüdnud anda sõnale "rahvusvähemus" mingit sisu. On küllalt fantastilisi asju esile toodud. Ma ei ole üheski vestlustes märganud, et oleks jõutud samale tulemusele – enamasti on tulemused olnud erinevad. Terve mõistuse analüüsiga jõutakse seisukohale, et eestlased Tallinnas on ilmselt rahvusvähemus. Võib-olla selle termini pooldajad suudavad siiski põhjendada oma seisukohta. Minu arvates, kui me jätame rahvusvähemuse sisse, on kaks võimalust. Kui me jätame selle niisama, siis me satume tegelikult terve Eesti hariduse või kultuuriga rahva naeru alla. Teine võimalus on järgmine: kui väga nõutakse, et see tõesti sisse jääks, siis ma usun, et me peaksime pühendama eraldi päeva või nädala või kuu (oleneb, palju me jõuame) selleks, et defineerida, mida võiks sõna "rahvusvähemus" hakata tulevikus eesti keeles tähendama – täpselt ja juriidiliselt. Jah, see oleks muidugi äärmiselt huvitav ja uus mõisteloome. Aga kas seda on vaja? Minu poolt kõik. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Järgmisena pakub juhatus sõna proua Liia Hännile ja pärast ehk on võimalik meil ära kuulata eksperdiarvamus, keeleeksperdi arvamus. Sõna on redaktsioonitoimkonna esimehel proua Liia Hännil.

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Kas kasutada terminit "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus", seda oleme tõepoolest siin saalis juba ka enne arutanud. Kuna küsimus tuli uuesti päevakorda, siis püüdis redaktsioonitoimkond jõuda arusaamisele, kas tegemist on ainult redaktsioonilist laadi ettepanekuga või erinevad need kaks terminit ka sisuliselt. Meie eelnõu oli vahepeal keelises ekspertiisis Keele ja Kirjanduse Instituudis. Mul on hea meel tervitada siin saalis härra Henn Saarit, kes kindlasti ütleb ka oma arvamuse, kuid me jõudsime järeldusele, et antud juhul on tegemist siiski ainult redaktsioonilist laadi ettepanekuga: terminid "vähemusrahvus" ja "rahvusvähemus" ei oma praegu selget sisulist erinevust, tegemist on pigem eesti keeles huvitava nähtusega, kus püütakse keeleliste sünonüümidele anda erinevat sisu. Ma loodan, et härra Henn Saari annab siin ehk põhjalikuma ülevaate sellest, et tõepoolest on tegemist pigem maitse- kui sisulise küsimusega. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Juhatus palub kolmandana sõna võtta härra Henn Saaril eksperdina. Me palume teid kõnepultil ja ühtlasi tuletame meelde, et meie reglemendi järgi saab kõnepuldil sõna võtta kuni seitsmeks minutiks. Palun, härra Saari, keeleekspert!

H. Saari

Eesti keele inimese kõrvale ja silmale on siin tegemist väga tuntud tüüpi probleemidega. Probleem on selles, kuidas vältida sellist kogude, selliste kehamite, nagu on ülemnõukogu,

Riigikogu või Põhiseaduse Assamblee, aja kulutamist. Muidugi, ma saan aru, et osale siinviibivatele kõrvadele on jutt tühi, sest ma olen õppinud Tartu Riiklikus Ülikoolis, seega olen kollaboratsioonist. Aga ma paneksin sellele vastukaaluks fakti, et ma olen sündinud vaba Eesti kodanikuna.

Keeleliselt on siin tegemist kahe sünonüümiga, millest ühte, nimelt "vähemusrahvust", sobib minu teada kasutada kõikvõimalikes kontekstides, kuna "rahvusvähemus" ei taha kõikidesse kontekstidesse hästi sobida. Minu kui sündinud Eesti kodaniku vaade sellele asjale on niisugune, et põhiseaduses peab küll palju muutma, kuid ei tarvitse muuta seda, milleks ei ole põhjust. Ja kui endises põhiseaduses on vähemusrahvustest juttu – kui seda saab pealegi kasutada vabalt kõikides kontekstides –, siis võiks see jääda nii ka edaspidi. "Rahvusvähemus" ei ole mingil juhul eesti keele viga ega mingil juhul sõna, mis vajab eraldi defineerimist. Tõsi, vähemusrahvusi ehk rahvusvähemust on kolme liiki. Nagu ma olen kuulnud, on tahetud nendele kahele sõnale omistada erinevaid tähendusi, kuid see jääb küll senise eesti keele tarvituse pinnal ebaselgeks. Ma praegu lihtsalt improviseeriksin terminite teemal. Palun aru saada, et ma lihtsalt improviseerin. Need on ju sisevähemusrahvused, nagu näiteks bretoonid Prantsusmaal või sorbid Saksamaal, siis on välisvähemusrahvused, nagu näiteks rootslased Soomes, kelle põhiasula on väljaspool Soomet, nagu venelased Eestis, kelle põhiasula on väljaspool Eestit, ja muud vähemusrahvused, keda Eestis esindavad kõige tüüpilisemalt mustlased, tegelikult aga ka juudid, niivõrd kui nad ei tunne end Iisraeli kodanikena.

Ma lihtsalt nn. nostalgilistel põhjustel isiklikult näeksin heameelega, kui põhiseaduse teksti tekiks see sõna "vähemusrahvus", kuid keele asjatundjana ma ei saa sünonüümse "rahvusvähemuse" vastu samuti midagi ütelda – need on mõlemad kõlblikud sõnad. Ja keeles on väga palju selliseid juhtumeid, kus ei ole ühte ainuõiget ja kus just selle tõttu kipub minema asjatuteks vaidlusteks, niisiis juhtudel, kus võib olla kõige õigem visata kulli ja kirja.

Juhataja

Suur tänu, härra Saari! Kulli ja kirja soovivad visata vähemalt kolm kolleegi. Kui on vähegi võimalik, siis võib-olla piisaks sellest, kui selles küsimuses, mis keeleeksperti arvates on maitse küsimus, võtaksid kõnepuldist sõna veel härra Runnel, proua Lauristin ja härra Leisson. Palun, kas soostute sellega? Esimesena saab kõnepuldist sõna härra Runnel. Palun!

H. Runnel

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Mul on hea meel, et siia saali tuli keeleekspert, kellega mul on olnud õnn koos töötada aastaid tagasi vabariiklikus õigekeelsuskomisjonis, ja tema jutust ma tahaksin alla kriipsutada seda, et oleks otstarbekam toetuda traditsioonile, mis meil on olnud. Eelnevates põhiseadustes oli kasutusel termin "vähemusrahvus". Siin on neid ka nimetatud peaaegu võrdseteks sünonüümideks. Neid hinnates tuleb siiski halvemaks lugeda terminit

"rahvusvähemus", sest see on oma semantilise välja poolest väga kindlalt seotud Nõukogude impeeriumiga, kus rahvuspoliitikal oli oma teatud kindel alus, riigi rahvuspoliitikal oli kindel suund. Ja see suund oli, et kõik rahvad peavad sulama ühtseks nõukogude rahvaks ehk nõukogude rahvuseks. Kui on tegemist ühtse rahvusega, ühtse nõukogude rahvusega, siis selle piires on kõik etnosed selle ühtse nõukogude rahvuse vähemused, mingid alaosad. Aga kui asja vaadata parlamentaarsemalt ja mitteimperialistlikult, nii nagu on Eesti Vabariik ennast juba vanasti konstitueerinud, siis on loomulik, et rahvusi või etnoseid käsitletakse võrdsemalt ja selleks sobib paremini ikkagi see vana, eelmistes põhiseadustes olnud termin "vähemusrahvused". Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Täna! Proua Lauristin!

M. Lauristin

Ma tahaksin avaldada ka oma seisukohta selle semantilise välja kohta, kuhu kuulub antud paragrahv. Kas selle välja koordinaadid võtta ajateljel või praeguse, kaasaja ruumiteljel, Euroopa teljel? Ja just äsja võttis Euroopa Nõukogu vastu oma otsuse rahvusvähemuste kohta.

Küsimus on selles, mis on põhisõna. Kaasaja rahvusvahelises pruugis räägitakse rahvusvähemustest, soolistest vähemustest, poliitilistest vähemustest. Rahvus on üks, vähemusi määrav omadus. See vähemuste probleem on praegu rahvusvahelises õiguses, Euroopa Nõukogus, kõigis rahvusvahelistes organisatsioonides üks väga põletav probleem. Ma arvan, et kui me vaatame oma põhiseadust selles kaasaegses kontekstis, siis rahvusvähemus ei ole kindlasti mitte nõukogulik ja imperialistlik, vaid ta on just nimelt selline käsitlus, mis vastab kaasaja, ütleme siis, rahvusvahelisele või euroopalikule lähenemisele.

Ja veel teisest momendist, mida eelistavad imperialistid ehk vähemusrahvust või rahvusvähemust represserivad jõud. Mul on olnud praktiline kogemus sellest. Kui me pidasime läbirääkimisi, tookord veel Nõukogude Liidu delegatsiooniga, siis nad väga surusid selle peale, et panna sisse "vähemusrahvused". Just nimelt mitte "rahvusvähemused", vaid "vähemusrahvused", sest siis oli võimalik viia seda rahvust enesemääramise alla ja tõlgendada Eestis elavaid muulasi kui eraldi rahvust, vähemuses olevat rahvust, kellel on kõik vastavad õigused. See oli tookord, ma ütleks, väga tõsise võitluse objekt – seesama keeleline küsimus, kas rahvusvähemus või vähemusrahvus. Moskva surus peale vähemusrahvust ja meie surusime peale rahvusvähemust selle tõttu, et siis olid siin need poliitilised kontekstid täiesti erinevad ja just nimelt vastupidised sellele, mida minu lugupeetud kolleegid praegu püüdsid näidata. Nii et nähtavasti me peaksime võtma arvesse nii ida- kui ka läänepoolset konteksti praeguses aegruumis. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, proua Lauristin! Härra Leisson, palun kõnepulti!

E. Leisson

Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Ära kuulunud nüüd need vastakad seisukohad, ma ei teagi, kas tasub üldse seda teksti hakata üle rääkima. Härra Adamsi jaoks on Leisson barbar, idaimperialismi salasepitseja jne. Sest mina tõin selle sõna siia saali ja ma tõin ta siia spetsiaalselt, sest ma olen selle küsimusega tegelenud enam kui 20 aastat ja mul on sellealane haridus. Nii et ma eristan väga täpselt, mis on rahvakild, mis on vähemusrahvus ja mis on rahvusvähemus. Ainukene põhjus, miks seda kõnet pidada, on vast see, et aeg ei seisa paigal. Aeg muutub ja muutub ka keel. Marju Lauristin näitas väga täpselt kätte selle ohu, millele ma olen kogu aeg viidanud. Tasub vaid selle suure naabri mingisugusel tühisel vähemusel – ärgem unustagem, et Eestis elab vaid 0,15% venelastest – põhjendada rahvusvahelise õigusega ja neil on enesemääratlemise õigus. Vaat selles on kogu see probleem. Muidu ei tasuks üleüldse jahvatada ega selle eest seista, sest koos terminiga, mis on puhtsemantiline, kaasnevad õigusloomes, milleks on kahtlemata meie vabariigi põhiseadus, õiguslikud tagajärjed, millele me ei tohiks mitte jätta tähelepanu pööramata. Ma tänan teid!

Juhataja

Suur tänu, härra Leisson! Lugupeetud kolleeg Vardo Rumessen, kui on vähegi võimalik, ma palun, et te registreeriksite ennast sõnasoovijana ja kui võimalik, lõpetaksime kõned. Suur tänu! Sõnavõttud kohalt. Härra Salum, palun!

V. Salum

Kui arvestada üheaegselt nii ajaloolist tagapõhja kui ka olevikku, siis vene, nõukogude keelepruugis oli *natsmenka* (rahvusvähemus) sõimusõna – see oli "pool-ahvi". *Natsmenka* kallal võis füsioloogilisi tarbeid rahuldada, ta ei olnud inimene. Nii et seda ajaloolist tausta ei tohiks me unustada. Kui kogu meie kolonialismi probleem laheneks ära, kui me asendame sõna "vähemusrahvus" sõnaga "rahvusvähemus", siis oleks imelihtne. Küsimus ei ole selles semantilises nipitamises, vaid meie rahvuse säilimise küsimus on ikkagi kolonialismi likvideerimises. Nii et toetan täielikult ikkagi vähemusrahvuse mõiste sissejäämist kui midagi traditsioonilist, eesti keelele omast.

Juhataja

Täna! Härra Linnart Mäll!

L. Mäll

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee! Ma toetan ka vähemusrahvuse terminit ja arvan, et rahvusvähemus kuulub samuti sovetlike nähtuste hulka meie keelepruugis, mida tuleb vältida. Mis puutub härra Leissoni kõnesse, siis ma olen härra Leissoni rahvusvähemuste ja vähemusrahvuste artiklitega tuttav sellest ajast, kui ta Burjaatias oli. Ma ei täheldanud tema

tolleaegsete artiklite põhjal, et ta oleks võidelnud burjaatide kui oma kodumaal elava põhirahvuse õiguse eest. Tänan!

Juhataja

Ja viimasena saab sõna härra Vardo Rumessen.

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Kuigi härra Henn Saari püüdis meile tõestada, et "vähemusrahvused" ja "rahvusvähemused" on sünonüümid, jõuan ma siiski üha rohkem veendumusele, et siin saalis saavad kõik sõnavõtjad nendest kahest sõnast täiesti erineval viisil aru ja ma arvan, et oleks aeg, et lõpetaksime selle jaanalinnupoliitika mängimise ja püüaksime mitte kogu aeg pead liiva sisse peita. Me peaksime siiski väga selgelt endale aru andma, mis on siis see tegelik erinevus, milles on nende sisuline erinevus. Nagu mina olen aru saanud ka nendest sõnavõttudest, käsitlevad kõik sõnavõtjad neid termineid erineva sisuga. Ja ma ei saa olla nõus praegu selle väitega, nagu oleks rahvusvähemusel või vähemusrahvastel siis Eesti territooriumil enesemääramise õigus väljaspool oma ajaloolist asuala. Niisugust asja minu teada ei saa olla sätestatud üheski rahvusvahelises paktis ega rahvusvahelise õiguse järgi. Me peaksime siiski endale selgelt aru andma, mis asi on vähemusrahvus ja milline on selle õiguslik sisu, ja mitte haarama rahvusvähemuste alla kogu seda kolonistide peret, kes on Eestisse saabunud kolonisatsiooni korras pärast okupatsiooni kehtestamist Eestis. Need on kaks erinevat asja. Nagu härra Adams rõhutas, on vähemusrahvused ajalooliselt väljakujunenud rahvused, kes elavad Eesti territooriumil. Kui me hakkame rahvusvähemuste abil likvideerima kolonisatsiooni Eestis, siis see on vastuolus eestlaste kui põhirahvuse säilimise huviga. Ma kutsun üles kõiki kolleege väga tõsiselt seda küsimust omavahel läbi mõtlema, enne kui me langetame ajaloolise otsuse. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Rumessen! Lugupeetud kolleegid, meile on selgitatud, et vähemalt osa keeleteadlasi ei tee erilist numbrit, kas vähemusrahvus või rahvusvähemus. Meile on selgitatud ka seda, et arenenud Euroopas on põhisõnaks muutunud "minorities", ja meile on seletatud, et me peaksime kinni hoidma oma ajaloost, mis ilmselt on üks meie põhiväärtusi, ja kasutama terminit "vähemusrahvus", mis oli meie eelnevas põhiseaduses. Kokkuvõtlikult on need kolm põhiseisukohta, mis on teie ees. Me peaksime otsuse langetama hääletamise teel. Ma arvan, et meil kõigil on selge, missugust me neist kolmest erinevast põhjendatud seisukohast toetame ja me saame langetada oma otsuse. Palun kõigepealt kohaloleku kontroll! Kohal on 39.

Kolleegid Adams, Arjukese, Erm, Niitsoo ja Pärnaste on esitanud apellatsiooni taastada mõiste "vähemusrahvus".

Kes on esitanud apellatsiooni poolt taastada mõiste "vähemusrahvus", selle põhiseadusesse kandmise poolt? Hääletame. Poolt 23, vastu 8, erapooletuid 5.

Assamblee on langetanud otsuse, et vastavalt viie kolleegi apellatsioonile taastatakse §-s 50 ja järgnevates mõiste "vähemusrahvus". Me läheme oma tööga edasi. Meil on käsitleda veel teine apellatsioon. Ka see on samadelt kolleegidelt. Kas härra Adams on nõus § 110 puuduvat apellatsiooni selgitama? Küsimus on Riigikogu juhataja kaasallkirjaõiguses. Sõna on härra Adamsil, jutt on §-st 110, probleem on Riigikogu juhataja kaasallkirjaõiguses. Palun, härra Adams!

J. Adams

Vabandust, aga küsimus ei ole mitte Riigikogu juhataja kaasallkirjaõiguses (arvatavasti on apellatsioonis valesti kirjutatud), jutt on selgesti Riigikogu juhataja kaasallkirjakohustusest, mis on hoopis midagi muud. Tähendab, vaadeldav paragrahv käsitleb – annaks jumal, et seda ei tuleks – erakorralist olukorda riigielus, kus traditsioonilised riigijuhtimise mehhanismid mingil põhjusel ei tööta ja olukorra tõsiduse ja vajalike otsuste kiiruse tõttu tuleb kasutada lihtsustatud korda. Analoogiline paragrahv on kõikide maade põhiseadustes sees. Selline oli ka meil, Eesti Kongressil, ette nähtud. Ma ei tea, kas ülemnõukogul on ka mingisugune selline asi ette nähtud või ei ole.

Eesti ajaloos, meie iseseisvuse sünnil, kui maanõukogu algselt töötas tervikuna, siis segaste aegade tõttu ta ei saanud üksi hakkama ja delegeeris osa oma ülesandeid vanematekogule.

Lõpuks delegeeris vanematekogule kõige otsustavama, iseseisvuse väljakuulutamise kolmeliikmelisele päästekomiteele. Nii et see on normaalne protsess. Nüüd on meil küsimus selles, kes peaksid olema sellise normaalse protsessi kohustuslikud osad. Algses eelnõus oli selgelt sees, et sellistes erakorralistes olukordades peaksid otsused kandma kolme, riigi kõige tähtsama ametikandja allkirju. Need oleksid siis parlamendi esimees, peaminister ja riigipea. Vahepealses redaktsioonis, vähemalt minule absoluutselt arusaamatutel põhjustel, on ära kadunud parlamendi esimehe nimi ja jäänud ainult kaks – riigipea ja peaminister.

Ma ei tahaks hakata teie kallist aega kulutama teoreetiliste konstruktsioonide esitamisele, nagu meil siin väga palju puldist on tehtud. Küllalt lihtne oleks praegu konstrueerida mingisugune täiesti võimalik juhtum, kus see viib, võib viia mingisugusele võimu kuritarvitamisele. Ma usun, et igaüks meist on nende kuude jooksul sellist vaimugümnastikat piisavalt harjutanud. Vajadus, et selles olukorras oleks allkirjakohustus ka Riigikogu esimehel, lähtub juba kas või sellest, et sellisele erakorralisele riigi juhtkonnale saaks teatud poliitilise tasakaalustatuse. Praegusel juhtumil, kui meil jääb meie praeguse skeemi kohaselt ilma poliitilise võimuta president, siis, ma arvan, oleks konsensusliku elemendina oluline just Riigikogu esimehe allkiri.

Ma rohkem ei võtaks praegu teie aega ära. Ma arvan, et ka praktilisest küljest ei ole ühe allkirjakohustuse lisamine sugugi mitte oluliselt raskendav tegur. Need kolm meest peaksid hädaolukorras siiski elus säilima ja suutma omavahel koostööd teha. Analoogiline süsteem oli

ette nähtud 1938. aasta põhiseaduses. Muidugi tol ajal, 1940. aastal, oli Eestit tabanud katastroof niivõrd suur, et seal ettenähtud delegeerimis- või asendusmehhanism ei hakanud töötama ainult selle tõttu, et füüsiliselt hävisid isikud, kes oleksid pidanud oma allkirjad andma. Sellistel juhtumitel muidugi võib laskuda juriidilistesse vaidlustesse, aga tegelikult otsustab siis juba poliitilise autoriteedi küsimus. Nii et võib-olla neid üksikasju ei ole siiski vaja põhiseaduses tingimata ette näha. Tänan teid!

Juhataja

Suur tänu! Juhatus teeb viie kolleegi poolt esitatud apellatsiooni ja härra Adamsi poolt tehtud ettepaneku alusel paranduse. Seni oli tekst: taastada Riigikogu juhataja kaasallkirjaõigus seadustele, seadlustele. Vastavalt härra Adamsi ettepanekule me kirjutame siis "kohustus". Teisena pakub juhatus sõna proua Liia Hännile. Palun!

L. Hänni

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Muudatus §-s 110 tehti sellel ajal, kui me töötasime koos härra Raidla töögrupi ekspertidega. Nende ettepanekul oli see paragrahv veel põhjaliku arutluse all ja nad esitasid argumente selle kohta, miks seadustele peaksid alla kirjutama ainult Vabariigi President ja peaminister. Põhjendused olid sellised: selle paragrahvi kohaselt antakse seadluse õigus ainult juhtudel, kui Riigikogu ei saa kokku tulla, ja teiseks tingimuseks on edasilükkamatud riiklikud vajadused. Need on põhiseaduslikud piirangud seadluste algatamise andmise õigusele, põhiseadusepärasuse üle vastutab Vabariigi President. Otsesed riiklikud vajadused määrab eelkõige peaminister, sest ilmselt on just valitsusvõimul tekkinud vajadus saada täiendavat õiguslikku regulatsiooni mõnele oma toimingule. Kuna seadused tulevad igal juhul läbivaatamisele Riigikogus, kus teatavasti kogu protseduur toimub Riigikogu juhataja juhtimisel, siis Riigikogu juhataja kaasallkirja nõude sätestamine tähendab, et me seame seadluste läbiminele Riigikogus juba mingid täiendavad tingimused, kuna Riigikogu juhataja on otseselt poliitiliselt seotud nende seadluste andmisega. Ja kuna oleks vaja säilitada Riigikogu juhataja neutraalsus ka nende õigusaktide arutamisel, siis me leidsime ja nõustusime ekspertidega, et oleks otstarbekas tema allkirjanõuet mitte sätestada.

Nüüd need härra Adamsi poolt toodud vastuargumendid, kus põhiliseks oli see, et tegemist on ju riigi elus erakorralise olukorraga, kus tekib üldse vajadus selliste õigusaktide järele, ja on tõepoolest lahtine küsimus, millistel puhkudel tuleb rakendamisele seadluste institutsioon. Kas ta näiteks võib tulla rakendamisele ka juhul, kui Riigikogu on oma korralisel puhkusel? Seda ei saa nimetada erakorraliseks olukorraks. Ilmselt peaksid siin täpsema vastuse andma madalamad õigusaktid, seadlused. Praegu selle valiku tegemine, kas jätta praegune tekst või võtta uuesti sisse Riigikogu juhataja kontrasignatuuri kohustus – siin on argumendid nii ühel kui ka teisel pool ja ilmselt tuleb igapähe otsustada, millised argumendid on tugevamad. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Aga vist on mõned küsimused. Ei. Vabandan! Algavad sõnavõttud. Esimesena saab kohalt sõna härra Kask. Palun!

P. Kask

Austatud kolleegid! Küsimus ei ole mitte ainult selles, kellel peaks olema õigus alla kirjutada seadlusi, vaid eksperdid tõstatasid küsimuse hoopis teise külje pealt. Nimelt, kas Riigikogu juhatajal saab olla õigust juhatada Riigikogu istungit nende seadluste kinnitamise ajal, kui ta on ise neile alla kirjutanud. Ta peaks olema neutraalne isik. Ja see seadluste kinnitamine, kinnitamise protsess on tõesti küllalt oluline hetk, et sellest mitte mööda vaadata. Ma arvan, et redaktsioonitoimkond tegi õigesti, kui ta selles küsimuses ekspertidega nõustus. Erakorralises olukorras piisab ühest kaasallkirjast küll, vastasel juhul me teeksime elu nendel, kes erakorralistes olukordades riiki juhivad, vahest liiga keerulisekski. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Selles küsimuses on ennast sõnavõtjana registreerinud veel neli meie kolleegi. Võib-olla sellest ka piisab. Kuidas te arvate? Kui te olete minuga nõus, siis võib-olla siiski langetaksime otsuse hääletamise teel, püüdmata kõik sõna võtta. Kui vähegi võimalik, siis lugegem sõnavõtjaks härra Salum. Sõna on härra Hallastel.

I. Hallaste

Aitäh, härra juhataja! Liia Hänni juba ütles, et oma poolt- ja vastuargumendid on mõlemal lahendusel: nii sellel, et Riigikogu juhataja kirjutab alla, tema kaasallkiri on nõutav, kui ka sellel, et ta alla ei kirjuta. Ma leian, et need argumendid, mis räägivad tema allkirja nõudmise kasuks, on veenvamad. Nimelt, teades ja tunnetades seda, mis toimub Riigikogus, milline on Riigikogu hoiak, oskab ta ka ütelda, kas mingi seadlus, mille president vastu võtab, leiab Riigikogus heakskiitmist tulevikus või mitte. Ma pean küllaltki ohtlikuks sellist olukorda, kus president võtaks vastu seadlusi, mida pärast Riigikogus ei kinnitata ja mis seetõttu nõrgendavad presidendi autoriteeti. Seetõttu ma pean vajalikuks, et seal oleks olemas ka Riigikogu juhataja allkiri. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Härra Runnel!

H. Runnel

Austatud kolleegid! Ma tahan pisut tähelepanu juhtida ühele psühholoogilisele tõsiasjale. Kui on tegemist erakorralise olukorraga, siis see võib olla nii erakorraline, et see on millegi lõpp ja sel juhul ei ole mõtet rääkida sellest, et üks isik peaks säilitama oma neutraliteedi ja oma neitsilikkust või puhtust, sest ajaloolistes olukordades, teravates olukordades on oluline, et keegi julgeb võtta vastutuse enda peale. Kolmik on kandva elemendina siiski kandvam kui kaks isikut ja psühholoogiliselt vaadates oleks erakorralises olukorras kolme isiku allkiri õigem. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Härra Jürgenson!

K. Jürgenson

Siin on probleem minu jaoks sellises valguses, et me võime seda käsitleda siiski presidendi seadlusena, mitte selle kolmiku seadlusena – presidendi seadlusena, millel on nüüd üks või kaks kaasallkirja. Ilmselt see seadlus kehtib, kui need kaasallkirjad on siia antud. Järelikult nad peavad seal ikkagi olema – üks või kaks. Kui seadlus on presidendi seadlus, milleks on need kaasallkirjad seal vajalikud? Kaasallkirjad on seal vajalikud, et ei seataks hiljem Riigikogu juhatajat teips mitte piinlikku olukorda Riigikogu ees, kui Riigikogu ka võtab tema algse seisukohaga vastupidise seisukoha. Nii et see allkiri oleks seal vajalik. Aitäh!

Juhataja

Tänan, härra Jürgenson! Härra Salum, teil on sõna.

V. Salum

Kuna tegemist on erakorralise olukorraga, siis erakorralises olukorras ei saa keegi jääda neutraalseks, veel vähem seadusandliku kogu juhataja. Erakorralises olukorras kogu seadusandlikku kogu, Riigikogu ja tema esimeest, otsustamisel kõrvale jätta on täiesti väär. Nii et kolm allkirja erakorralises olukorras on hädavajalik. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Me oleme kuulunud ära poolt- ja vastuargumendid. Tegemist on küsimusega, millega on meil olnud võimalus kursis olla pikemat aega. Enne hääletamist teeme kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 40 assamblee liiget. Hääletamisele läheb viie kolleegi – Adamsi, Arjukese, Ermi, Niitsoo ja Pärnaste – apellatsioon, mis puudutab § 110. Apellatsiooni sisu on: taastada Riigikogu juhataja kaasallkirjakohustus seadlustele.

Kes on nimetatud apellatsiooni rahuldamise poolt? Kes on selle poolt, et taastada Riigikogu juhataja kaasallkirjakohustus? Hääletame.

25 poolt-, 9 vastu- ja 5 erapooletu häälega on assamblee otsustanud, et apellatsioon on rahuldatud ja kolmas allkiri taastatakse. Niisiis, § 110 on vaja teha parandus. Me oleme nüüd läbinud oma tänasest programmist esimese osa. Nii nagu me kokku leppisime, saab nüüd ettekandeks sõna redaktsioonitoimkonna esimees proua Liia Hänni. Palun! Juttu tuleb põhiseaduse eelnõu uuest redaktsioonist ja me saame ülevaate sellest, mille poolest see redaktsioon erineb nädal aega tagasi meile kättejagatud eelnõust. Palun, proua Liia Hänni!

L. Hänni

Austatud juhatus! Kallid kolleegid! Meie töö teiega hakkab jõudma lõpusirgele. Sellest annab tunnistust ka asjaolu, et täna välja jagatud põhiseaduse eelnõu redaktsioon ei erine väga palju sellest, mis meil oli laudadel eelmisel assamblee istungil. Siiski on eelnõus tehtud mõningad

muudatused, millest ma tahaksingi nüüd ülevaate anda.

Kõigepealt põhjustest, mis tingisid nende muudatuste sisseviimise. Kõigepealt jäid eelmisel assamblee istungil õhku teatud küsimused. Näiteks kas või inimõiguste peatükis küsimus sellest, mis tingimustel võib pidada või mitte pidada meelsusregistrit. Samuti jäi õhku küsimus, kas valitsuse moodustamise kord, mis oli meie eelmises eelnõus, on optimaalne, ja oli ka veel mõningaid teisi küsimusi. Me oleme püüdnud sätteid veel täpsustada ja ma kannan ka vastavad muudatused teile kohe ette. Teine muudatuste allikas oli meile möödunud nädala lõpul saabunud Prantsuse professori Guy Carcassonne'i arvamus meie eelnõust. Ka selle töötasime me põhjalikult läbi ja leidsime, et mõned tema ettepanekud kindlasti väärivad veel tähelepanu ja arvessevõtmist. Kolmandaks oli eelnõu vahepealse aja jooksul keelelises ekspertiisis Keele ja Kirjanduse Instituudis. Härrad Henn Saari ja Peeter Päll võtsid ette suure töö väga kiire ja lühikese aja jooksul. Suur tänu nendele selle eest! Nendel oli arvukalt keelelisi märkusi meie eelnõu suhtes. Need olid erineva raskusastmega, alustades üksikutest komavigadest, mis meil olid eelnõus, kuni selleni, et nad tegid ettepanekuid muuta ja täpsustada mõningaid formuleeringuid, et eelnõu tekst oleks paremini jälgitav. Samuti on tehtud ka mõningad terminoloogilised täpsustused.

Niisiis, kui me võtame nüüd ette eelnõu teksti ja püüame tungida eelkõige sisulistesse muudatusesse, siis tuleks meil alustada II peatükist. Ka preambulas on mõned väikesed sõnade ümberpaigutused, aga ma arvan, et need ei ole nii olulised, et peaksime neid siin täiskogus arutama. Niisiis, II peatükk. Kõigepealt on siin tehtud üks struktuurimuudatus, nimelt on §-s 9 endine teine lõik, mis rääkis välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute õiguslikust seisundist, praegu viidud eraldi paragrahviks. Ta kannab praeguses eelnõus veel numbrit 55a. Me leidsime, et õigem on, kui see välisriikide kodanike õigusliku staatuse piiritlemine oleks antud selle peatüki lõpus.

Nüüd §-st 8, kus on väga oluline säte, mis räägib Eesti Vabariigi kodakondsusest. Teatavasti eelmisel istungil just esimene toimkond tõstas küsimuse, et kodakondsuse sätestamine peaks olema I peatükis. Me siiski leidsime, et seda on väga raske jagada kahe peatüki vahel. Küll aga ei olnud eelmises redaktsioonis täpselt lahti kirjutatud, mida tähendab sünnijärgne Eesti kodakondsus. See mõiste oli sisse toodud § 8 praeguses neljandas lõikes juba omaette mõistena, aga oli eespool lahti mõtestamata. Nüüd tuli meile õigel ajal appi härra Henn Saari, kes omalt poolt tegi terminoloogilise ettepaneku mitte kasutada mõistet "sünnijärgne kodanik", vaid võtta kasutusele mõiste "Eesti Vabariigi kodanik sünnilt". Samuti tegi ta ettepaneku määratleda, kes on Eesti Vabariigi kodanik sünnilt ja selle määratluse te leiame praegu § 8 lõikes 1. Nii et Eesti Vabariigi kodanik sünnilt on isik, kelle mõlemad vanemad on Eesti Vabariigi kodanikud. Samuti on teises lõikes täpsustatud seda, et igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus

Eesti kodakondsusele sünnilt. Nii et eraldi institutsioonina on sätestatud institutsioon, mis määrab Eesti Vabariigi kodaniku sünnilt. See on väga oluline, kuna meil on ka näiteks Vabariigi Presidendi kandidaatide juures tingimus, et ta võib olla Eesti Vabariigi kodanik sünnilt.

Paragrahv 16 – õigus elule. Teatavasti me hääletasime seda sätet eelmisel istungil ja otsustasime, et see peab põhiseaduses olema. Samal ajal aga oli ilmne rahulolematu konkreetsete formuleeringutega, mis olid antud eelmises redaktsioonis.

Paragrahvis 38 ma palun ära parandada trükiviga. Siin on teises lõikes vaja sõna "ettenähtud", s. t. ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

Paragrahv 42 – meelsusregistri pidamise keeld. Siin on tehtud ka täpsustus, võrreldes eelmise redaktsiooniga. Nimelt on välja jäetud arvamuste kogumise keeld, sest tekkis küsimus, kas näiteks inimese juubeli puhul on tema artiklite kogumine selle sättega keelatud. Nüüd on jäänud ainult veendumuste kogumise keeld, mis peaks olema ühemõttelisem.

Paragrahvis 49 on tehtud täpsustus terminoloogias. Rahvusliku kuuluvuse mõiste on asendatud ühesõnalise mõistega "rahvskuuluvus". Samuti on §-s 50 "rahvuskultuurilistes huvides" asendunud sõnapaariga "rahvuskultuuri huvides".

Paragrahvi 51 lõike 2 kolmandas reas palun lisada sõna "ka". See väikene sõna täpsustab teist lõiget, muudab ta ühemõttelisemaks. Nii et § 51 teist lõiget tuleks lugeda: paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikest omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastused ka selle vähemusrahvuse keeles. III peatüki kohta muudatusi ei olnud.

Peatükist "Riigikogu". Teile on täna välja jagatud ka meile eelmisel nädalal laekunud härra Guy Carcassonne'i arvamuse tõlge. Kui te jõudsite sellega tutvuda, siis tema arvamuses on analüüsitud just IV peatükki ja härra Carcassonne'i ettepanekute tulemusena on redaktsioonitoimkond selles peatükis teinud ka mõningad muudatused. Nimelt §-s 60. Meie eelmises redaktsioonis oli sätestatud, et Riigikogu valitakse neljaks aastaks, s. t. mandaadi pikkus oli täpselt fikseeritud ja see oli neli aastat. Härra Carcassonne oma arvamuses juhib tähelepanu sellele, et on otstarbekas määrata siiski parlamendi korraliste valimiste aeg, nii et see ei hakkaks juhuslikult nihkuma, kui vahepeal tulevad erakorralised valimised. Erakorralisi valimisi ei saa planeerida ja kui alustada uut tsüklit, alustada seda erakorralistest valimistest, siis see tähendab, et me võime väga kergelt sattuda sellisesse olukorda, kus meil tuleb valimised korraldada selleks üsna ebasoovitaval ajal, näiteks suvepuhkuste ajal. Ta teeb ettepaneku piiritleda korralised valimised selliselt, et need toimuksid alati ühel ja samal ajal. Paragrahvi 60 lõikes 3 on seda asjaolu arvestades kirjutatud, et Riigikogu korralised valimised toimuvad märtsikuu kolmandal pühapäeval, neljandal aastal, mis järgneb Riigikogu eelmiste valimiste aastale. See tähendab, et Riigikogu mandaadi pikkus võib tõepoolest mõnevõrra kõikuda, kuid

ma arvan, et eesmärk saavutada Eesti poliitikaelus teatud kindel rütmilisus vast kaalub üles selle kaotuse, et meil Riigikogu liikmed alati ei saa ühe ja sama kestvusega volituste aega. Teine härra Carcassonne'i oluline märkus puudutas erakorraliste valimiste tähtaega. Nimelt juhtis ta tähelepanu, et meie eelnõus on see aeg põhjendamatult pikk. Tähendavad ju erakorralised valimised teatud kriisi riigi elus ja selle kriisi kiire lahendamine on igapidi ühiskonna huvides. Selle tõttu on ka redaktsioonitoimkond praegu § 60 lõikes 4 lühendanud erakorraliste valimiste tähtaega ja need toimuvad varemalt 20 ja hiljemalt 40 päeva pärast valimiste väljakuulutamist. Meie eelmises redaktsioonis oli see aeg varemalt 60 ja hiljemalt 90 päeva. Nii et kriis, Riigikogu kriis peaks antud juhul lahenema hiljemalt 40 päeva jooksul kolme kuu asemel.

Paragrahvist 66. See räägib Riigikogu pädevusest. Ma palun siin punktis 3 teha täpsustus – valib Vabariigi Presidendi – ja lisada vastavalt põhiseaduse §-le 80. Asi on selles, et Vabariigi Presidendi valimine vastavalt meie poolt pakutud lahendusele ei pruugi olla ainult Riigikogu pädevus. Ta võib teatud juhtumitel üle minna valimiskogule ja seetõttu on selline täpsustus punktis 3 vajalik. On tehtud muudatus ka § 66 punktis 5, kus varem oli tekst: annab peaministri kandidaadile volitused Vabariigi Valitsuse moodustamiseks. Tulenevalt sellest, et me praeguses redaktsioonis oleme täpsustanud valitsuse moodustamise korda, nii et Riigikogu mitte ei anna volitusi peaministri kandidaadile, vaid ta nimetab peaministri ametisse, on ka siin tehtud vajalik muudatus punktis 5.

Härra Carcassonne'i ettepaneku kohaselt oleme muutnud ka § 73, mis räägib hääletamise korrast Riigikogus. Nimelt tegi härra Carcassonne märkuse, et peaks põhiseaduslikult välistama salajased hääletused ja nende kasutamise Riigikogu töös. Ja nende kasutamist tuleks piirata ainult personaalsete hääletamistega. Teatavasti oli meil varem viide sellele, et salajast hääletamist võib korraldada Riigikogu kodukorras ettenähtud juhtudel, mis jättis kodukorra koostajatele üsnagi vabad käed need juhtumid sätestada. Praegu on sisse viidud täpsustus, et need salajased hääletused võivad toimuda ainult põhiseaduses või Riigikogu kodukorra seaduses ettenähtud juhtudel ja ainult ametiisikute valimisel või nimetamisel. See tähendab, et me põhiseaduslikult sätestame põhimõtte, et poliitika peab olema võimalikult avalik.

V peatükk – Vabariigi President. Paragrahvi 79 punktist 3. Kõigepealt palun ära parandada see: loetelus § 91 asemel peab seisma § 90 ja paragrahvile palun esialgu teha juurde küsimärk. See paragrahv on sisse jäänud veel eelmisest redaktsioonist, kus oli võimalus, et umbusaldushääletuse korral võib Vabariigi President valitsuse ettepanekul välja kuulutada erakorralised valimised. Me julgesime veel kord selle küsimuse ka täna teie ette tuua, aga me ei ole seda veel otsustanud. Nii et viide §-le 98 on siin praegu selle tõttu enneaegne. Paragrahvi 79 alapunkt 8 on samuti muutunud vastavalt sellele, et me pakume uue valitsuse moodustamise korra uue redaktsiooni. Varem oli: teeb peaministri kandidaadile ülesandeks jne. Nüüd on:

määrab peaministri kandidaadi. Muutunud on ka alapunkt 9, samuti seoses uue redaktsiooniga valitsuse moodustamise korra osas. Enne seisis punktis 9: nimetab ja vabastab ametist Vabariigi Valitsuse liikmed. Nüüd asendub see ainult ministrite ametisse nimetamise ja vabastamisega.

Paragrahv 80 – Vabariigi Presidendi valimistest. Siin on tehtud redaktsiooniline täpsustus seoses sellega, et me asendasime sünnijärgse kodaniku mõiste mõistega "Eesti Vabariigi kodanik sünnilt". Nii et vastav muudatus on tehtud § 80 lõikes 3.

Paragrahv 82 – Vabariigi Presidendi ametivanne. Siin on lähtutud 1938. aasta põhiseaduses olnud Vabariigi Presidendi ametivande tekstist, tehes siia mõned keelelised muudatused seoses sellega, et eesti keel on poole sajandi jooksul siiski veidi muutunud ja, nagu arvasid ka meie keeleekspertid, kõlas presidendi ametivande tekst 1938. aasta versioonis mitte päris eesti keele päraselt.

Nüüd VI peatükk, § 90 – Vabariigi Valitsuse moodustamise kord. Nähtavasti on see säte põhiseaduse üks olulisemaid, kui üldse võib neid niimoodi omavahel liigitada. Aga tema toime on väga tähtis, kui me oleme huvitatud sellest, et vabariigi uue valitsuse moodustamine kulgeks häireteta. Siin on olnud kaalumisel mitmeid võimalusi. Teatavasti jõudsime koos ekspertidega kompromisslahenduseni, mis seisnes selles, et Vabariigi Presidendile ei jäetud mitte kahte katset peaministri kandidaadi esitamiseks, vaid ainult üks. Ekspertid leidsid, et kahe katse andmine Vabariigi Presidendile olukorras, kus lõpuks ikkagi Riigikogu saab ise otsustada, kes saab peaministriks, võib seada presidendi ebameeldivasse olukorda. Praeguses redaktsioonis on antud nii Vabariigi Presidendile kui ka Riigikogule mõlemale üks katse peaministri kandidaadi leidmiseks. Eelmises redaktsioonis olnud jäika korda, kuidas täpselt, millise aja jooksul peab üks või teine operatsioon toimuma, on lihtsustatud. On ainult kaks tsüklit: 14 päeva presidendile peaministri kandidaadi leidmiseks ja peaministri kandidaadile omakorda kaks nädalat selleks, et ta peaks läbirääkimisi ja esitaks Riigikogule juba valitsuse koostamise alused. Me leidsime, et ei ole mõtet teha peaministrile volituste andmist kaheetapiliseks, kus ta kõigepealt saab ettepaneku presidendilt ja seejärel annab talle volitused Riigikogu. Peaministri võib kohe kinnitada ametisse Riigikogu. Juristide vastuväide sellele skeemile oli, et meil on sel juhul kaks peaministrit üheaegselt. Selline vastuväide ei ole päris põhjendatud, sest ametis on meil üheaegselt ju ainult üks peaminister. Samasugune olukord võib olla ka teiste riigivõimu institutsioonide puhul, näiteks siis, kui on valitud juba uus president, aga vana on alles ametis. Nii et me leidsime olevat põhjendatud anda Riigikogule otseselt peaministri ametisse nimetamise õigus. Seoses sellega on toimunud muudatused §-des 91 ja 92.

Paragrahv 91 ütleb nüüd, et ministrid nimetab ametisse ja vabastab ametist president peaministri ettepanekul. Siin on olnud redaktsioonitoimkonnas päris palju vaidlusi selle üle, kas niisugune redaktsioon tähendab, et Vabariigi President saab ikka peaministri esitatud kandidaadi tagasi

lükata. Osa redaktsioonitoimkonna liikmeid oli seisukohal, et igal juhul tuleks põhiseadusesse sisse kirjutada tingimus, et president seda teha ei saa. Vahepeal võtsime isegi kasutusele sellise termini nagu esildis, tehes siis vahet ettepaneku ja esildise vahel ning mõistes viimast kui sellist ettepanekut, mida ei saa tagasi lükata. Analüüs ja ka konsultatsioonid keeleekspertidega on näidanud, et selline suvaline vahetegemine ettepaneku ja esildise vahel ei ole piisavalt põhjendatud. Küsimus on muidugi oma loomult põhimõtteline, aga lõpuks peame langetama otsuse selle kohta, kui jäika konstruktsiooni me tahame praegu põhiseadusesse sisse kirjutada. Kas on otstarbekas teha presidendile igal juhul põhiseaduslik ettekirjutus nimetada peaministri poolt ette pandud kandidaadid ametisse? Me arvame, ja see on ka minu isiklik veendumus, et selline jäik positsioon põhiseaduses ei ole põhjendatud. Loomulikult säilib paindliku redaktsiooni puhul teatud konfliktioht, kuid me loodame, et Eesti poliitiline praktika ja arenev demokraatia määravad siin ise oma reeglid ja traditsioonid.

Paragrahvis 92 on sisse toodud säte, millal valitsus loetakse moodustatuks. Praegused kogemused valitsuse vahetamisel näitavad selle probleemi olulisust. Uue valitsuse moodustamisel ei tohi tekkida olukorda, kus see on paslikult komplekteeritud ja tema koosseis võib veel küllalt pikaks ajaks ebamääraseks jääda. Seetõttu on §-s 92 pakutud, et valitsus loetakse moodustatuks, kui kõik ministrid on ametisse nimetatud. Kuna praegu nimetab valitsusliikmed ametisse Vabariigi President, siis on § 92 lõikes 2 toodud mõte, et valitsus loetakse ametisse astunuks pärast vande andmist Riigikogu ees.

Paragrahvi 107 puhul arutasime redaktsioonitoimkonnas, kas on otstarbekas sätestada küsimuste loetelu, mida ei saa panna rahvahääletusele, näiteks riigipiiri küsimus. Leidsime, et kuna riigipiiri muutmine on seotud välislepingutega, siis ei ole riigipiiri lülitamine sellesse loetellu vajalik. Kahjuks pole seda täpsustust praegusesse redaktsiooni sisse viidud. Ma palun teil sõna "riigipiir" § 107 teisest reast maha tõmmata ning täiendada loetelu nii, et rahvahääletusele ei saa panna eelarve, maksude ega riigi rahaliste kohustuste küsimusi, välislepingute ratifitseerimist ja denonsseerimist jne. Siis on välislepingute puhul ka selge, mida täpselt mõeldakse.

Paragrahvis 109 on tehtud veel sisuline muudatus, mille vajadusele juhtis tähelepanu ka ekspert härra Carcassonne. Ta nimelt leidis, et ajavahemik seaduse avaldamisest jõustumiseni on meil põhjendamatult pikk: kümme päeva pärast avaldamist "Riigi Teatajas". Leidsime, et tõepoolest on otstarbekas asendada see kolme päevaga. Tänapäeva sidevahendite abil peaks seaduseinfo kolme päeva jooksul jõudma kõigi Eesti riigiasutuste ja omavalitsusteni.

VIII peatükis "Rahandus ja riigieelarve" on keeleekspert härra Saari ettepanekul §-s 112 võetud rahvusliku raha asemel kasutusele riigivääringu mõiste. Nii et Eesti Pank korraldab raharinglust ja seisab hea riigivääringu stabiilsuse eest. Leidsime, et see mõiste on veidi sisukam ja ehk ka täpsem kui rahvuslik raha.

Ülejäänud osas on muudatused põhiliselt redaktsioonilist laadi. Ma ei hakka neid ükshaaval ette lugema. Küll aga palun kätte võtta teile välja jagatud lisaleht, mis sisaldab apellatsioonide ja alternatiivide loetelu. Riskides saada teie pahameele osaliseks, toome siiski veel kord esile alternatiivid §-s 98, mis räägivad valitsusele umbusalduse avaldamisest ja olukorrast pärast umbusaldusavaldust. Eelmine kord hääletasime võimalust, et pärast seda, kui valitsusele on umbusaldust avaldatud, võib Vabariigi President valitsuse ettepanekul välja kuulutada erakorralised valimised. Tookordne ettepanek sündis koostöös ekspertidega ning oli tingitud vajadusest tasakaalustada seadusandliku ja täidesaatva võimu vahekorda. Arvestades, et tegemist on tõepoolest väga olulise riigiõigusliku protseduuri lisamisega, arvame, et siiski on vaja veel kord kaaluda kõiki võimalusi seadusandliku ja täidesaatva võimu tasakaalustamiseks. Oleme praegu oma põhiseaduse eelnõuga seikus, kus meie poliitilised valikud on kriitika all, aga kriitika turmtule alla võivad sattuda ka sisulised lahendused, eriti siis, kui me ei suuda nende otstarbekust ja põhjendatust kaitsta. Peamine süüdistus eelnõule on selle liigne Riigikogu-kesksus, mis annab ühele võimule kõigi teiste võimude hulgas erilise koha. Alternatiivid näevad ette mitmesuguseid võimalusi seadusandliku ja täidesaatva võimu vahekorra sätestamiseks kriisioludes. Meil on täna võimalus seda küsimust veel kord arutada, kui te sellega nõus olete. Alternatiivid nr. 1, 2 ja 3 võivad viia ühele ja samale tulemusele – Riigikogu erakorralistele valimistele, juhul kui valitsusele on umbusaldust avaldatud –, aga mehhanism on erinev ja me saame valida optimaalse variandi.

Paragrahvi 99 kohta oleme teile samuti esitanud alternatiivid, mis tulenevad härra Carcassonne'i märkustest. Nimelt juhtis ta tähelepanu sellele, et kui valitsus saab siduda oma eelnõu usaldusküsimusega, aga Riigikogu ei võta eelnõu vastu ja valitsus astub tagasi, siis tuleneb siit valitsuse ebastabiilsus. Leidsime, et argument on põhjendatud. Pealegi tuleb valitsuse usaldusküsimusega seotud eelnõu praeguse sõnastuse järgi vastu võtta esitatud kujul. Teatavate eelnõude puhul peab seadusandliku protsessi teisiti korraldama. Kas on otstarbekas teha seadusandlusse eri liiki eelnõusid, umbusaldusküsimustega seotud eelnõusid, see vajab põhjalikku kaalumist. Ja et kogu seda üsnagi keerulist küsimust veel kord läbi arutada, pakkusime teile kaks alternatiivi. Esimene: eelnõu sidumisel usaldusküsimusega toimub usaldushääletus ja selle hääletuse tulemus otsustab, kas valitsus astub tagasi. Teine võimalus: eelnõu, mida valitsus peab nii tähtsaks, et paneb kaalule oma püsimise, loetakse vastuvõetuks, kui valitsusele umbusaldust ei avaldata. Nii et meil tuleb veel kord kaaluda neid eesmärke, mida me tegelikult tahame saavutada sättega, kus me anname võimaluse siduda valitsuse esitatud eelnõu usaldusküsimusega.

Alternatiivide loetellu oleks vaja lisada veel üks, mis kerkis üles koostöös keeleekspert härra Saariga ja mida sisuliselt toetas ka härra Kross. Ettepanek seisneb selles, et Riigikogu juhataja

tuleks asendada Riigikogu esimehega, nii nagu see oli meie eelmistes põhiseadustes. Võib aru saada nendest põhjendustest, et Riigikogu juhataja seostub meie praeguse ülemnõukogu juhatajaga ja et siin on olemas ka teatud keelepraktika. Kuid kas olukorras, kus meil kaob selgelt ära ülemnõukogu esimehe ametikoht, mis praegu põhjustas teise nimetuse vajaduse, võtta veel kasutusele eraldi juhataja mõiste, kui tungivat vajadust enam ei ole? Kas on otstarbekas tuua sisse uus mõiste või jääda Eesti Vabariigi põhiseadusliku traditsiooni juurde? See oli ülevaade nendest redaktsioonilistest muudatustest ja alternatiividest, mida redaktsioonitoimkond teile täna arutamiseks pakub. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu redaktsioonitoimkonnale! Suur tänu toimkonna esimehele proua Liia Hännile! Ma vabandan kolleegide ees, sest me oleme vaheaajata töötanud seitse minutit pikemalt, kui reglement ette näeb. Enne kui me teeme 20 minutit vaheaega, mõni sõna sellest, mis saab edasi. Pärast vaheaega on võimalik esitada proua Hännile küsimusi, seejärel on sõnavõttud ja ma loodan, et me jõuame täna lahendada küsimused, mis seonduvad §-dega 98 ja 99. Panen kõigile kolleegidele südamele, et kõrvuti kõige tähtsate asjaajamistega, mis teil täna kavas on, on soov jõuda täna lõpphääletuseni. Eelnõu on võimalik ülemnõukogule üle anda siis, kui see on kogunud 31 häält. Niisiis, 20 minutit vaheaega. Me kohtume taas kell 13.

Vaheaeg

Juhataja

Kell on üks minut üle ühe. Vaheaeg on lõppenud ja me saame jätkata tööd. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 24 assamblee liiget. Palun veel kord kõnetooli proua Liia Hänni! Nüüd on redaktsioonitoimkonnale küsimuste esitamise aeg.

A. Tarand

Lugupeetud juhataja ja lugupeetud Liia Hänni! Mul on küsimus § 60 kohta. Millest te õieti lähtusite selle valimistähtaja määramisel, mis nüüd tuleb umbes 15.–22. märtsini? Kas te oletate, et Eestis enam kunagi talve ei tule, nagu praegu aknast näha, või oletate, et iga üksiku maja juurde tehakse sirge ja kõva asfalttee? Ma pean silmas, et Eestis on see teedelagunemise aeg, mis võib põhjustada teatud kodanike eemalejäämise. Valijate väikese aktiivsuse korral võib see küllalt oluliselt mõjutada valimistulemusi. Aitäh!

L. Hänni

Tõepoolest, siin võib tuua üsna palju argumente erinevate kuupäevade kasuks või vastu. Märtsikuu kolmas pühapäev on ilmselt see aeg, kui päris kindlasti ei ole veel alanud põllutööd, mis varase kevade korral võivad Eestis juba aprilli alguses pihta hakata. Kui Riigikogu valitakse märtsikuus, siis see tähendab ka seda, et ta jõuab tööle hakata enne suvevaheaega. Teine võimalus oleks olnud valida mingi ajalõik sügisel, aga praegu on tehtud selline valik ja need, kes

selle valiku kahtluse alla seavad, peavad tooma lisaks teede lagunemisele ka muid argumente.

Ka sügisel on teed mõnikord lagunened. Tänan!

Juhataja

Järgmine küsija on härra Vahtre. Härra Sulev Vahtre, palun!

S. Vahtre

Mul on küsimus sama § 60 lõike 4 kohta, mis puudutab erakorraliste valimiste aega. Varem oli see 60 ja 90 päeva, nüüd on härra Carcassonne'i ettepaneku järgi 20 ja 40 päeva. Kas see muudatus ei ole liiga järsk, kas seda aega ei jää meie oludes väheks? Alammäär 20, see on ehk enam-vähem ükskõik, s. t. kui jõuab, siis jõuab, aga ülemmäär 40 päeva on vahest vähe, arvestades meie poliitilist ja tehnilist mehhanismi, mis pole võrreldavad Prantsusmaa omadega. Pakuksin näiteks 20 ja 60. Tänan!

L. Hänni

Kindlasti võib need tähtpäevad, mida praegune redaktsioon sisaldab, kahtluse alla seada. Tähtaja lühendamisel lähtusime sellest arusaamisest, et erakorralised valimised toimuvad kriisiolukorras. Need kriisi tunnused on põhiseaduslikult sätestatud. Kriis ei kujune välja mitte ühe päevaga, vaid on mingi pikemaajalise poliitilise protsessi tagajärg. Nii et valimisteks ettevalmistamine, vähemalt poliitiliste jõudude poolt, kes hindavad olukorda ju pidevalt, algab kindlasti juba enne, kui valimised välja kuulutatakse. See, kas Eesti ühiskond on puhttehniliselt praegu võimeline valimisi nii kiiresti läbi viima, oleneb sellest, kuidas areneb meie valimisseadusandlus, kuidas moodustatakse valimiskomisjonid ja kui operatiivselt on nad suutelised tegutsema. 40 päeva, s. o. peaaegu poolteist kuud, peaks siiski olema piisav aeg, et pingutustega need valimised läbi viia. Teine võimalus on tõepoolest seda tähtaega edasi lükata, kuid poliitiline kriis ühiskonnas on ilmselt kahjulikum kui mõningane pingutus valimiste kiireks korraldamiseks. Küll aga on võimalik kaaluda, kas seda 40 päeva pikendada näiteks 10 või isegi 20 päeva võrra, nagu pakkus härra Vahtre. Meie eelmises redaktsioonis sisaldunud 90 päeva on aga nähtavasti siiski liiga pikk aeg poliitilise kriisi kestmiseks. Aitäh!

Juhataja

Aitäh! Härra Niitsoo, palun!

V. Niitsoo

Austatud proua Hänni! Minu küsimus puudutab § 99 alternatiivi nr. 1. Mis kaalutlustel te olete pidanud vajalikuks alternatiivis lisada, et umbusaldushääletusele ei saa panna põhiseaduse muutmise küsimust? Põhiseaduse § 162 määrab ju, et põhiseaduse muutmise algatamise õigus on ainult ühel viiendikul Riigikogu koosseisust. Seal ei ole sõnagagi räägitud valitsuse õigusest algatada põhiseaduse muutmise seadust. Tänan!

L. Hänni

Praegu kiirelt olukorda analüüsid tundub mulle, et me oleme vist tõesti jätnud selle võimaluse kahe silma vahele. Mure oli selles, et teatud seaduseelnõude puhul näeb põhiseadus ette teistsugust häälteenamust, kui see on harilike seaduste puhul, ja me tahtsime siit välja jätta eelkõige need seadused, mis seotakse usaldusküsimusega. Kuid ma palun, et seda kommenteeriks ka härra Peet Kask, kellelt konkreetne redaktsioon pärineb.

Juhataja

Täna! Härra Tarto, palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud proua Hänni! Omal ajal oli siin mitu korda juttu sellest, kas Eesti Vabariigi kodanikul on õigus kaitsta Eesti Vabariiki ja koonduda kaitse eesmärgil vastavatesse organisatsioonidesse. Ma mäletan täiesti selgesti, et pärast mitmekordset vaidlust sai see küsimus läbi hääletatud ja see õigus jäi sisse kui kodanikuõigus. Nüüd ma näen, et seda õigust enam ei ole ja ma ei leia ka kuskilt protokollidest, et see oleks maha hääletatud. Kuidas saab niimoodi olla, et üht asja, mida on mitu korda arutatud ja mis on sisse hääletatud, ei ole enam? Eesti Vabariigi kodanikul ei ole enam õigust omaalgatuslikult kaitsta Eesti Vabariiki.

Aitäh!

L. Hänni

Minu teada on see säte põhiseaduses säilinud, see on § 54 lõikes 2. Ta on meie keeletekspertide näpunäitel läbi teinud teatud redaktsioonilise muutuse ja kõlab nüüd nii: "Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu."

Juhataja

Täna! Rohkem küsimusi ei ole. Enne kui asume sõnavõtude juurde, mõni sõna selgituseks. Meil on vähemalt kaks alternatiivi, mida redaktsioonitoimkond palub täna hääletada, ja võimalik, et selliseid alternatiive koguneb rohkemgi. Me jõuame paratamatult ka nende alternatiivideni ja avame siis sõnavõttud konkreetse alternatiiviga seostuvates küsimustes. Õeldu ei välista võimalust praegu sõna võttes puudutada ka neid alternatiive, mis on teada. Ja kui vaja, võib ütelda kas või mõne sõna juba avaldatud mõtete kohta ka siis, kui me konkreetse alternatiivi juurde jõuame. Algavad sõnavõttud. Esimesena saab kõneks sõna härra Peet Kask. Palun kõnepulti!

P. Kask

Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Ma saan aru, et me arutame praegu kõiki küsimusi korraga: § 98, § 99 ja lisaks veel neid küsimusi, mis saalis tekkisid. Ma alustan sellest, et valitsus ei saa siduda põhiseaduse muutmise eelnõu umbusaldushääletusega. Jah, kuna valitsus ei saa algatada põhiseaduse muutmist, siis tuleks see võimalus sellest sidumisparagrahvist ka välja

jätta. Pean tunnistama, et olen selle asja kahe silma vahele jätnud, et valitsus ei saa algatada põhiseaduse muutmist. Ma ei tea ühtegi riiki, kus see nii oleks.

Ma kavatsesin alustada oma juttu ühest väga üldisest tõdemusest. Põhiseaduse Assamblee eelnõu on väga sageli süüdistatud – minu arvates põhjendatult – liigses parlamendikesksuses. Ma lisaksin sellele veel ühe varjundi: eelnõu on ka liiga opositsioonikeskne. Rõhuv enamik siinoliijaist on saanud kogemuse ja oskab end samastada opositsioonijõududega, ent vaid vähemusel on mingi kogemus, et samastada end ka valitsust toetavate jõudude või päris valitsustegevusega. See on muidugi üks põhjus ja siin ei ole midagi ette heita, aga väärib siiski märkimist, kui sageli eksperdid, kaasa arvatud väliseksperdid, seda ühte ja sama naela toksivad, ühele ja samale probleemile tähelepanu juhivad.

Mul on meeles mõte, mille professor Carcassonne oktoobri lõpus siin olles välja ütles: üks põhilisi funktsioone, mida põhiseadus kannab, on tagada neile, kellele on antud volitused võimu teostada, ka tegelik võimalus seda võimu efektiivselt teostada. Põhiseaduse eelnõu nõrkus tundub olevat just selles, et opositsioonile tagatakse efektiivne võimalus oma funktsioone teostada, ent seesama asi jäetakse tagamata valitsusele. Teiste sõnadega, Riigikogu ja valitsuse tasakaal on paigast ära. Saksa justiitsminister nägi siin ohtu liiga sagedastes valitsuskriisides, valitsuste vahetamises. Ta pakkus välja ühe retsepti – konstruktiivse umbusaldusavalduse. Professor Carcassonne on pidevalt tagunud neid naelu, püüdes tugevdada peaministri positsioone. Oma viimases kriitikas pidas ta vajalikuks, et peaminister saaks oma eelnõusid usaldushääletusega siduda ja et neid hääletusi viidaks läbi usaldushääletuse reeglite järgi, nii nagu see võtte on disainitud Prantsusmaal ning kasutusel Hispaanias ja Saksamaal. Ma juhin tähelepanu mitmetele argumentidele tema hinnangutes ja lõppjäreldusele, et kasutage kas usaldushääletuse reegleid või visake see paragrahv välja, sest kui te kasutate eelnõu vastuvõtmise reegleid usaldushääletusel, siis te kaotate oma poliitilise süsteemi stabiilsuses ja ei tugevda mitte millegagi valitsuse positsiooni parlamendi suhtes.

Harremoes, kes üldiselt on ekspert inimõiguste küsimustes, ei jätnud imestust avaldamata: kas me tõepoolest olemegi taotlenud seda, et pole andnud valitsusele õigust erakorralisi valimisi tellida, isegi mitte umbusalduse avaldamise järel? Ka härra Häberle pidas eelnõu liiga parlamendikeskseks. Tema nägi puudusi eelkõige parlamendi ja rahva vahekorras. Ta kartis, et kunagi aastakümnete pärast kordub Eestis sama lugu, mis on praegu Ühendatud Kuningriigis, kus vajalikud parlamendireformid ei leia toetust, sest nad vajavad parlamendi enda tuge ja parlamendi huvid on sellised, mis lihtsalt ei võimalda vastavaid reforme teostada.

Konkreetselt § 98 alternatiivide vahel valikut tehes on minu arvates kõige adekvaatsem kasutada alternatiivi nr. 2: Vabariigi President kuulutab kolme päeva jooksul valitsuse ettepanekul välja Riigikogu erakorralised valimised. Kui valitsus teeb ettepaneku, siis president kuulutab.

Alternatiivi oleme juba arutanud, s. o. varianti, kus presidendil on otsustamisvabadus. Härra Adams arvas, et see tugevdab ehk liiga palju presidendi positsioone ega ole kooskõlas meie üldise parlamentaarsüsteemi kontseptsiooniga. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Härra Runnel, palun kõnepulti!

H. Runnel

Kallid kolleegid! Ühinen Peet Kase märkusega, et üks oht on Riigikogu-kesksus. Lisan sellele veel, et ohuna on alati tundunud ka ülearune kartus presidendivõimu ees. Kuid ma tahaksin natuke puudutada § 60. Mul on hea meel, et selles on püütud fikseerida Riigikogu valimised kindlale ajale, nagu on paljudes põhiseadustes. Ma olin ka mõnikord redaktsioonitoimkonnas, kui juristid kohal olid, ja mäletan ühte vaidlust selle küsimuse ümber. Me olime juba siis peaaegu otsustamas, et fikseerime selle aja, aga kuna ma ei hääldanud oma nime prantsuspäraselt 'Rüneel', siis ei läinud see ettepanek eriti läbi. Nüüd, kui tuli Carcassonne, on see õnneks läbi läinud. Aga me ei tea, võib-olla soovitas Carcassonne seda märtsi lõppu sellepärast, et ta vanema tütre sünnipäev on sellel kuupäeval. Kui nüüd edasi minna ja mõelda, siis eesti rahvatraditsiooni silmas pidades on sobivam kuupäev ehk jüripäeva paiku. Sellepärast ma teen veel kord prantsuspärase ettepaneku asendada selles paragrahvis toodud märtsikuu lõpp aprilli lõpuga. Jüripäevane kohavahetus on väga põlise traditsiooniga ja saaks üldrahvalikuks tähtpäevaks ka riigi ehitusel. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Härra Tarto, palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Kõigepealt tahan avalikult tänada redaktsioonitoimkonda selle tohutu suure töö eest. Kallid kolleegid, juhiksin siiski veel tähelepanu ühele mahahäälletatud parandusele, mille ma tegin. Nimelt see, et Eesti Vabariigi kodanikul on eluaseme õigus. Kui inimesel ei ole siin põhjamaal eluaset, siis on tal ka muudest õigustest vähe kasu. Aga seda annab siiski hiljem parandada, kui tuleb kokku Riigikogu. Ma usun, et seal suhtutakse sellesse mõistvamalt. Minu meelest pole vaja, et siinolijad jääksid eluasemest ilma ja nende lapsed või lapselapsed oleksid kuskil lumehanges, mõistmaks, kui tähtis on põhjamaades eluase. Ja kui härra Runnel siin meenutas rahvatraditsiooni, siis meie traditsiooni kohaselt see, et kedagi ei võinud mihkclipäevast jüripäevani oma kodust välja ajada, oli ka juba osaliselt eluaseme õigus. Nii et väga kahju, et te selle ettepaneku maha hääletasite. Mis puutub alternatiividesse, siis ma pooldan alternatiivi nr. 2, s. t. Vabariigi President kuulutab kolme päeva jooksul valitsuse ettepanekul välja Riigikogu erakorralised valimised. Muus osas ma ütleksin, et riigikaitse kohta meie toimkonnal pretensioone ei ole. Meie parandusi on

enam-vähem arvestatud, nii et selles suhtes aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Tarto! Härra Jüri Adams, palun kõnepulti!

J. Adams

Ma palun vabandust, ma jäin hetke hiljaks ja mul ei ole absoluutselt selge, kas praegu käib diskussioon põhiseaduse üle kõiki redaktsioonitoimkonna ettepanekuid arvestades või ainult § 98 alternatiivide suhtes.

Juhataja

Kõik.

J. Adams

Ma siiski piirduksin praegu §-ga 98, kui tohib, kuigi teiste punktide kohta oleks võib-olla ka ühte-teist ütelda. Alustades § 98 alternatiivide teemat, pean kõigepealt ütlema, et ma väga imetlen kolleeg Peet Kase järjekindlust. Annaks jumal meile kõigile ja mulle endale kõigepealt sellist järjekindlust oma ideede propageerimisel. Minu arvates ei piirdu see probleem ainult §-ga 98, sellega haakub kindlasti § 90, mingil moel ka § 92 ja võib-olla § 60 redaktsioon. Mul ei ole suurt moraalset õigust kaasa rääkida, kuna ma viimastel päevadel ise redaktsioonitoimkonnas ei olnud. Esitasin küll proua Hännile terve rea ettepanekuid, mida redaktsioonitoimkond ei pidanud ilmselt võimalikuks eraldi alternatiividena välja tuua, aga need puudutasid täpselt sama teemade kompleksi.

Alustame päris algusest. Momendil on redaktsioonist ära kadunud Riigikogu valimismeetodi põhimõtte kirjeldus. Võib-olla proua Hänni oskab meile seletust anda, kuidas selleni on jõutud. Minu teada oli kuni viimaste variantideni nimetatud, et see toimub kas proportsionaalsuse meetodil või siis segameetodil. Nüüd on see asi hoopis ära kadunud ja ma ei ole kindel, kas see on kõige arukamalt tehtud. Palun vabandust, kui ma midagi praegu hetkel ei näe! Jah, proportsionaalsuse põhimõte on sees. Siis olen ma täiesti nõus ja palun vabandust. Sellisel juhul me kujutame ette, et meil saab tõenäoliselt olema parlamendis esindatud terve rida parteisid, võib-olla et esimestes parlamendi koosseisudes terve hulk, mis tähendab seda, et valitsused ei ole mitte enamusvalitsused, vaid koalitsioonivalitsused. Koalitsioonivalitsuste eluiga riikides, kus nad olemas on, võib olla küllalt lühike sõltuvalt koalitsioonide lagunemisest ja uute koalitsioonide sõlmimisest. Sellistes süsteemides on täiesti tavaline, et ühe parlamendikoosseisu eluea jooksul on ametis mitu valitsust. Ja minu arust täiesti kaheldavaks muutub see härra Peet Kase mõte, et peaministril peaks olema antud võimalus parlamenti laiali saata ja uued valimised määrata. See on poliitilise stabiilsuse tagamiseks kasutusel vana demokraatiaga maades, majoritaarvalimiste maades, kus valitsus endale kõige soodsamal momendil tellib valimised ja vastav poliitiline partei pikendab sellega oma võimulolekut. Tüüpiline näide on siin Inglismaa.

Ilmselt on see sellistes küpse demokraatia maades täiesti vajalik. Kas see ka meil vajalik on, ei oska ma praegu ütelda.

Kui nüüd hüpata siit § 99 juurde, mis puudutab usaldusküsimusega hääletust, siis ma tegin nimelt ettepaneku jätta välja sõnad "esitatud kujul". Ülemnõukogu inimesed teavad, et kui mingit seaduseelnõu arutatakse, siis on tavaline, et leitakse poliitiline kompromiss ja üldjuhul ei jõua ükski seaduseelnõu hääletamisele täpselt esitatud kujul, midagi seal ikkagi muutub. Seepärast oleks oluline siduda usaldusküsimus mingi hääletusega, aga mitte eelnõu esitatud kujuga. Ma usun, et selle tagamaa on eriti nüüd härra Savisaare valitsuse langemise eelsetes aegades, mil siin tõsiselt debateeriti küsimusi, kuidas provotseerida või mitte provotseerida umbusaldushääletust. Minu meelest on see natukene lapsik. Sellesamaga haakub § 90 – valitsuse moodustamise kord –, kus presidendile antakse nimelt ainult üks võimalus valitsust moodustada. Varasemates versioonides oli antud mitu võimalust just lähtuvalt sellest, et poliitilist koalitsiooni tulevases Riigikogus on arvatavasti võimalik mitmeti kombineerida ja ei ole sugugi kindel, et esimene katse õnnestub. Härra Vähi valitsuse kiire moodustamine, mis tegelikult ei ole ju otseselt poliitilise koalitsiooni valitsus, ei tohiks panna meid liiga julgelt arvama, et tulevikus valitsuste moodustamine ka nii kiirelt käib. Nii et siin on küsimused minu arvates, ma kordan, kompleksed.

Kui nüüd § 98 alternatiivid panna hääletusele, kusjuures me oleme neid minu arvates siin juba korduvalt maha hääletanud, siis oleks loogiline minna paragrahvis tagasi võimaluse juurde, et president esitab mitmeid valitsusjuhikandidaate. Kindlasti tahaks, et nähtaks ette ka Riigikogu laialisaatmine, aga sel juhul mitte lahkuva peaministri soovi või tellimuse järgi, vaid sellest momendist, kui presidendile saab selgeks, et sellest Riigikogu koosseisust lihtsalt paremat poliitilist koalitsiooni, mis võiks valitsust üleval pidada, välja ei tule. Nii et ma kutsun üles praegu konkreetselt mitte ühtegi neist alternatiividest sellisel kujul vastu võtma, vaid redigeerima neid küsimusi komplekselt koos teiste paragrahvidega. Mu aeg on vist juba läbi. Sellisel juhul ma saan ehk pärast paragrahvide asjus veel sõna, kui veab. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Austatud kolleegid! Ma tulin siia ette, et rääkida teemal, mis ei sobi päris täpselt praeguse arutelu kompositsiooni. Ma räägiksin nimelt sellest, mida oleksin soovinud rääkida § 16 kohta eelmisel korral. See on ikkagi see väga tähtis teema, mis käsitleb igapäevast elule.

Olen seisukohal, et redaktsioonitoimkonnas küpsenud formuleering ei vasta kahjuks nendele tingimustele, millele ta vastama peaks. Selle selgitamiseks loeksin teksti ette: "Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta." See viimane lause

sätestab minu kui kuigivõrd kriminaalõigust tundva isiku arvates olukorra, kus meelevaldselt ei tohi kellegi elu võtta ka näiteks korda kaitsev politseinik, kes on kinni pidamas automaadiga rahva hulka tulistavat isikut. Selline eluvõtmine tema poolt on igal juhul meelevaldne, sest seda ei õigusta ükski õigusakt, igal juhul mitte kohtuotsus. Ma arvan, et sellise mitmeti tõlgendatavuse tõttu oleks minu kolleegidel advokaatidel ja loodetavasti ka mul enesel väga suured eeldused kaitsta selle sätte varjus väga paljusid niisuguseid ekstsesse, mida ühiskond tegelikult ei taluks.

Ja konkreetselt sätte juurde tagasi pöördudes ma toetan siiski professor Ilmar Rebase redaktsiooni §-le 16. Siin on praktiliselt ammendav loetelu neist juhtumest, kus inimese elu võtmine on siiski õigustatav. See sätte kõlaks siis niimoodi: "Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus." Teine lõige: "Inimelu on lubatud võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras jõustunud kohtuotsuse täitmiseks, millega isik on mõistetud surma, samuti hädakaitse õiguse teostamisel ja kurjategija kinnipidamisel, kui seejuures ei ületata hädakaitse ja kinnipidamise õiguspärasuse piire." Mis on hädakaitse ja kinnipidamise õiguspärasuse piirid, see on kriminaalõiguse teoorias väga põhjalikult läbi töötatud teema. Lühidalt, kahe sõnaga öeldes võib rääkida vajalikkuse piiridest ja ajalistest piiridest. Nende lahtimõtestamine ei ole muidugi käesoleva esinemise raamides otstarbekas ega vajalik. Edasi soovitan professor Ilmar Rebase lisada veel kolmandagi lõike: "Igal surmamõistetul on õigus paluda armu või kohtuotsuse pehmendamist. Amnesteerida, armu anda või surmanuhtlust tühistada võib kõikidel juhtudel." See tuleneb rahvusvahelisest paktist ja lõpetab selle teema. Sätte saaks sel juhul küll märgatavalt pikem, aga minu arvates reguleeriks seda probleemistikku vähemalt piisava põhjalikkusega ja selle arendamine oleks siis võimalik juba kriminaalseaduses, s. t. põhiseadusest alamal seisvas aktis.

Juhataja

Suur tänu! Me läheme sõnavõtude juurde. Härra Niitsoo, palun!

V. Niitsoo

Austatud kolleegid! Tahaksin oma sõnavõtuga tagasi pöörduda § 98 alternatiivide juurde. Minu tunnustussõnad Peet Kase järjekindlusele ütles ära juba härra Adams, nii et mina ei pea sellega vaeva nägema. Küll aga tahan osutada kahele momendile Peet Kase sõnavõtus. Ta nimelt ütles, et meie põhiseaduse eelnõu on opositsioonikeskne. Sellele on väga lihtne vastu vaielda, sest alles praegu me kuulasime ära sõnavõtu Enn Tartolt, kes selgesõnaliselt toetas alternatiivi nr. 2, mis minu arvates on väga valitsusekeskne, kuna ta annab valitsusele väga hea võimaluse usaldushääletuse kaudu tellida endale soodsalt ajamomendil uued valimised. Nii et Peet Kase otsustus on mõnes mõttes küsitav.

Mis aga puutub parlamendikesksusse, siis tõepoolest, minule, kes ma loen ennast ka

opositsiooni hulka kuuluvaks – ma olen kogu aeg seal olnud –, tundub, et ainuke institutsioon, kelle puhul avalikkuse kontroll mingil määral toimub, on just nimelt parlament, sest valitsuse istungid on teatavasti kinnised. Sama kinnised on arutelud presidendi lähikonnas ja kindlasti saavad nad ka edaspidi sellised olema. Ajakirjandus avalikult sinna ei pääse, aga parlamendil saab silma peal hoida.

Ma ei tahaks hakata kordama neid argumente, mida ma esitasin eelmisel korral, kui ma astusin üles, et võtta välja põhimõte, mille järgi valitsus saab pärast umbusalduse saamist tellida presidendilt erakorralisi valimisi. Ma arvan, et me peaksime jääma ikkagi põhiteksti juurde ja ma teen ettepaneku need alternatiivid tagasi lükata. Aitäh!

Juhataja

Täna! Härra Kask!

P. Kask

Austatud kolleegid! Ma kasutan nüüd päris viimast võimalust rääkida veel selle kaitsemehhanismi kasuks, mis umbes 90% parlamentaarriikides olemas on. See mehhanism, mis kaitseb asjatute valitsusevahetuste eest, on eriti oluline just vähemusvalitsustele ja peaaegu üldse mitte oluline üheparteilistele enamusvalitsustele, ehkki tõepoolest, ka inglise kultuuriga riikides, nagu Inglismaal ja Kanadas, on valitsusel see õigus olemas. Miks on vaja kaitset just vähemusvalitsusel? Probleem on selles, et seda kaitsemehhanismi kasutatakse realselt tõepoolest ainult siis, kui valitsuse kukutamine on põhjendamatu. Kui näiteks vähemusvalitsusel läheb liiga hästi, siis võib parlamendi enamus, opositsioon ta kukutada lihtsalt kadedusest. Ja see on kõige tavalisem olukord, milleks seda kaitset vaja on. Muudes olukordades, kus on tegemist tegeliku valitsemiskriisiga või mingi koalitsiooni lagunemisega, kaasneb sellise nähtusega tavaliselt endise valitsuse populaarsuse langus valijate hulgas. Ma tuletan meelde, et kahe viimase kuu jooksul enne Savisaare valitsuse tagasiastumist vähenes Savisaare erakonna toetus rahva hulgas ligi kolm korda. Ükski normaalse mõistusega valitsusjuht ei hakka taotlema sellises olukorras valimisi. See on lollikindel mehhanism, kallid kolleegid, ja sellepärast ta ongi nii laialt kasutatav. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Härra Seppa!

Ü. Seppa

Austatud kolleegid! Kuna siin arutatakse väga mitmesuguseid paragrahve, siis lubatagu mul tagasi tulla hea kolleegi härra Jüri Rätsepa poolt esile tõstetud § 16 juurde. Ma tahaksin vaielda oma kolleegile vastu just selles mõttes, et põhiseaduses on praegu minu arvates väga hästi sõnastatud, et meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. See ei ole meelevaldne eluvõtmine, kui politseinik avaldab bandiidile relvastatud vastupanu ja ta maha laseb. Ma tean väga paljusid

põhiseadusi, kus on sätestatud, et surmanuhtlus on keelatud, aga ka seal on põhiseadusest allpool olevate seadustega sätestatud, et inimeste eluohtlikku tegevust saab takistada relvastatud rünnakuga kurjategijaile. Ja tegelikult saab politsei seal, kus surmanuhtlus on keelatud, väga hästi hakkama alamalolevate seadustega relvastatud bandiitide likvideerimiseks. Minu arvates ei ole hea praegu meie põhiseadusesse sisse võtta loetelu, kuidas inimest võib surmata. Praegu käib maailmas võitlus selle eest, et põhiseadustes sätestataks surmanuhtluse keeld, ja kui me nüüd loeme üles need viisid, kuidas me võiksime inimest teise ilma saata, siis on see minu meelest natuke isegi võigas. Ma palun seda sõnastust mitte niimoodi muuta. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Härra Kama!

K. Kama

Härra juhataja, kas ma sain õigesti aru, et kui me jõuame konkreetsete alternatiivide juurde, siis saab nendes küsimustes veel sõna võtta?

Juhataja

Jah. Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Tänan! Kartuses, et enam ei avane õiget võimalust jutuajamiseks ja ka alternatiive ei saa vahest enam esitada, pöördusin ma veel kord § 33 juurde. Ma teen ettepaneku redaktsioonitoimkonnale ilma eriliste apellatsioonideta see kodu puutumatus küsimus läbi vaadata.

Redaktsioonitoimkonnas sai kõvasti kõneldud, et see õigus oleks tarvis sisse viia, nagu on nimetatud analoogilised õigused: õigus elule, õigus vabadusele. Asi jäi aga toppama selle taha, et me ei osanud seda eluaset hästi defineerida. Nüüd, kui juures on keeletespialist ja -konsultant, võiks selle ära lahendada. Milles on küsimus? Siin on öeldud põhimõtte, et kodu on puutumatu. Aga kujutagem ette olukordi, kus näiteks lapsed on kaotanud vanemad või tulevad kusagilt ja neil ei ole veel kodu. Kui riigi põhiseaduses ei ole seda suurt sotsiaalpoliitilist printsiipi, et igaühel on elupaiga õigus, siis on nad ebasoodsas asendis nende laste kõrval, kellel on juba rikaste vanemate tõttu kodu olemas, mida siis kaitseb § 33. Sotsiaalse ja inimliku õiguse seisukohast oleks õige see redaktsioonitoimkonnas siiski sisse kirjutada, ilma eriliste hääletusteta siin.

Juhataja

Tänan! Härra Adams!

J. Adams

Tänan! Kuna praegu on üldine diskussioon redaktsiooniliste paranduste üle, siis tahaksin kommenteerida veel mõne paragrahvi seisu. Üks nendest on § 92, kus on öeldud, et valitsus on moodustatud, kui kõik ministrid on ametisse nimetatud. Ausalt öeldes ei saa ma sellest lõigust

hästi aru. Ma ei saa aru, kas see tähendab, et peaministril ei ole tulevikus õigus määrata erakorralisi portfelli ministreid, kas tal on õigus panna ühele ministrile mitme ministeeriumi juhtimise kohustused ja muud sellised asjad. Ma arvan, et seda sorti sinisilmsed lõigud võiks meie põhiseadusest siiski välja jätta. Las see jääb siiski praktilise elu asjaks.

Tegelikult tahtsin ma tulla hoopis § 8 juurde, mis käsitleb kodakondsuse seaduse põhialuseid. Mul on tunne, et eriti viimases redaktsioonis on tulnud sisse üks äärmiselt põhimõtteline muudatus. Seda võib seletada ainult kahe asjaga: kas inimesed, kes seda tegid, ei tunne 1938. aasta kodakondsuse seadust või on nad otsustanud seda kardinaalselt muuta. Teiseks on mul tunne, et siin on lähtutud heast poliitilisest tahtest, aga minu arvates on sõnastus juriidiliselt saanud praegu täiesti abitu. Viimased kaks lõiku on §-s 8 korras, kuid esimese nelja lõigu puhul tekivad nii terminoloogilised kui ka juriidilised probleemid. Siin on võetud praegu aluseks mingi kõnekeele tasand, kus räägitakse kodakondsuse saamisest, andmisest ja võtmisest. Ma juhin tähelepanu, et Eesti juriidilises terminoloogias on kodakondsuse omandamine või kodakondsuse kaotamine. See on esimene probleem.

Teine probleem on see, et redigeerijad ei ole vist aru saanud, et kodakondsus ei ole mingisugune vahetusese, mida antakse, vahetatakse või võetakse ära, vaid juriidiline suhe üksikisiku ja riigi vahel. Sellel suhtel on mõlemapoolsed õigused ja kohustused ning need on väga erinevad olenevalt sellest, millises vanuses on kodanik. Antud juhul on teine lõik, mille järgi igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt, minu arvates juriidiliselt absurdne. See ei ütle ära, millised on Eesti riigi kohustused selle lapse vastu. Ja see, et lapsel omakorda ei ole kuni 18-aastaseks saamiseni riigi vastu kohustusi, on minu arvates iseenesestmõistetav. Kolmandasse lõiku on tekkinud äärmiselt kahtlane sõna "alaealine", mille puhul ma ei oska tõesti mingit seisukohta võtta. 1938. aasta paiku loodud seadused kasutasid sõna "lapsealine", mis tähendas siis sellist iga, kui inimene ei ole veel ise otsustusvõimeline. Tema eest otsustavad vanemad või eestkostjad. Need kaks ei lange kokku. Samamoodi ei ole arvatavasti õige sõna "laps" kasutamine antud kontekstis, see ei ole põhiseadusekohane. Siin mõeldakse ikkagi järeltulijaid, ükskõik kas nad on lihased või lapsendatud või pärast seadustatud.

Põhiline ja oluline on aga ideoloogiline muudatus, mis on siin tehtud ja millele ma Eesti Kongressi aseesimehena pean juhtima tähelepanu. Eesti Kongressi otsused kodakondsuse küsimustes on viimase kahe aasta jooksul lähtunud kindlasti ainult sellest põhimõttest, et kui vähemalt üks vanematest oli Eesti kodanik, siis see inimene on Eesti kodanik. Ma kordan, juriidiliselt tähendab see seda, et Eesti riik vaatab selle inimese peale nagu oma kodaniku peale: kaitseb teda, kui ta kuskil hätta satub, ja nõuab temalt vastavalt kohustuste täitmist. Viimasel nädalal on siin tehtud redaktsiooniline muudatus ja see asi on muutunud. Ma arvan, et see on

küsimus, mida ei saa jätta ainult redaktsioonitoimkonna kompetentsi. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Salum, palun!

V. Salum

Toetan täielikult Hando Runneli ettepanekut kirjutada § 33 sisse eluaseme õigus – see oleks vajalik.

Mis puutub § 60, kus on sätestatud Riigikogu valimised kindlal ajal, siis seda tuleb igati toetada.

Küsimus on aga kuupäeva valikus. Andres Tarandil on õigus, et see on teede lagunemise aeg, ja selle tõttu oleks ehk parem päev vabariigi aastapäev, 24. veebruar või siis märtsikuu kolmas pühapäev. Aga milleks pühapäeva koormata, kui meil on rahvuspüha, vabariigi aastapäev?

Parlamendi valimine on küllaltki patriootlik tegu ja aktuste korraldamine sel päeval ning valimine ei ole sugugi üksteist välistavad.

Mis puutub § 92 alternatiividesse, siis meil ei ole vaja peaministri diktatuuri põhiseaduslikult kinnitada, nii et võiksime jääda põhiteksti juurde. Need alternatiivid ei ole vajalikud. Tänan!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Ma isiklikult tunnen siiski natuke muret selle § 60 pärast, kuhu on nüüd märtsikuu sisse toodud. Eelmises variandis seda teatavasti ei olnud. Ma ei ole sugugi kindel, et kui me kaldume päevapoliitikasse, siis ei hakka see kindla täringi sissetoomine väga oluliselt mõjutama esimesi Riigikogu valimisi. Mina isiklikult ei ole selles kindel. Ma ei saa aru, miks peab põhiseaduses olema kindel termin. Ma pean õigeks, et see oleks sätestatud eraldi ja mitte põhiseaduses öeldud, mis ajal nad täpselt toimuvad. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Suuremate kahtluste hajutamiseks ma siiski veel kordan, et assambleel on kindlalt plaanis ja ülemnõukogu on assambleele andnud ülesande võtta vastu rakendusotsuse eelnõu. Rakendusotsuse eelnõus oli meil üsna selgelt kirjas, kuidas organiseeritakse esimesed valimised pärast põhiseaduse vastuvõtmist.

Sõnavõttud on sellega lõppenud ja meil tuleb minna konkreetsete küsimuste arutamise ja otsustamise juurde. Juhatus teeb ettepaneku otsustada kõigepealt need küsimused, mille on tõstatanud redaktsioonitoimkond. Teile välja jagatud lehel on alternatiivide all kaks sellist probleemideringi, kus redaktsioonitoimkonna ettepanekul tuleks otsus teha. Esimene neist käsitleb § 98. Ma palun veel kord kõnepulti proua Liia Hänni!

L. Hänni

Härra juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kell on mõne minuti pärast kaks. Kas juhatusel on plaanis korraldada hääletus enne lõunavaheaega? Ei ole? Juba paljudes sõnavõttudes puudutati alternatiivi, mis on välja pakutud §-s 98. Ma arvan, et mul ei ole mõtet üle korrata, mis on

alternatiivide nr. 1, 2 ja 3 sisu, sest selle tõi üsna täpselt välja härra Peet Kask.

Redaktsioonitoimkonna põhiline eesmärk oli üheskoos kaaluda, kas meie eelnõu vastab nendele põhimõtetele ja eesmärkidele, mis me endale oleme seadnud ja ka konkreetselt põhiseadusesse sisse kirjutanud. Ma tahan siin viidata eelkõige §-le 4, mis räägib sellest, et Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel. Just nimelt täidesaatva ja seadusandliku võimu ühe tasakaalumehhanismina ongi välja pakutud need alternatiivid §-s 98.

Selge on ka see, et praeguses poliitilises seisus mõjutavad meie valikuid ühel või teisel moel need konkreetsed olukorrad, mille me oleme juba läbi elanud. Ja ma mõistan ka nende inimeste hirmu võimalike tagajärgede ees, kui me valime ühe nendest alternatiividest. Parlamentaarne riigikorraldus nõuab tõepoolest, et parlament oleks seadusandliku koguna stabiilne, et tal oleks piisav autoriteet ühiskonnas. Olukorras, kus seda autoriteeti veel ei ole, võib praegu plaanitud mehhanismi sissetoomine põhiseadusesse kujutada endast teatud ohtu parlamendile. Aga samavõrd see siiski sunnib parlamenti tegutsema ka äärmiselt vastutustundlikult, mis kahtlemata aitab jällegi parlamendi autoriteeti tõsta. Kui Eesti Riigikogu hakkab harrastama võimumängu, mida rahvas ei mõista või mida rahvas hukka mõistab, siis on see teiselt poolt samasugune oht parlamentaarsele riigikorraldusele. Alternatiivis sisalduvate ettepanekute lisamine kahtlemata distsiplineerib meie noort demokraatiat, sunnib tekkivaid erakondi omavahelisele koostööle ja paneb vastutama rahva ees. Nii et need argumendid on juba tuntud, meil jääb teha oma valik.

Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, proua Hänni! Me oleme seda küsimust õige mitmel korral kaalunud. Kas on veel sõnavõtusoove? On ka selline võimalus, et kui sõnavõtusoove ei ole, saame enne lõunavaheajale minekut hääletamisega ühele poole. Kui aga otsustame, et me peame läbirääkimisi, siis me jätkame neid pärast lõunat. Kas on võimalik ilma sõnavõttudeta hääletada? Härra Kama, kas on võimalik ilma sõnavõttudeta hääletada või peaks tingimata kõnet pidama? Palun!

K. Kama

Ma juhin tähelepanu, et ma just spetsiaalselt küsisin eelnevate sõnavõttude ajal, kas on võimalik sõna võtta konkreetsete alternatiivide juures ja siis koosoleku juhataja seda mulle ka lubas.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Meil on relemendi järgi kell 14 lõunavaheaeg. Juhul kui meil on ära kuulata üks sõnavõtt, siis juhatusel on küll ettepanek see sõnavõtt ära kuulata ja viia läbi hääletamine. Ma näen, et härra Adams raputab pead, järelikult on see võimatu. Juhatus on alati härra Adamsiga ühte meelt, järelikult on meil lõunavaheaeg. Me kohtume taas kell 15. Üks hetk veel, kolleegid, ma tean, et umbes pool kolm algavad suusahüpped. Palun mitte segi ajada

suusahüppeid ja ärahüppeid! Meil tulevad pärast lõunavaheaega tähtsad hääletused. Kohtumiseni kell 15!

Lõunavaheaeg

Juhataja

Kolleegid, kell on 15 ja 1 minut, assamblee istung jätkub. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 29. Arutelu objekt on § 98 ja need alternatiivid, mille on esitanud meie redaktsioonitoimkond. Esimesena saab sõna härra Kaido Kama. Palun!

K. Kama

Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Siin valminud põhiseaduse eelnõu on vägagi tihti süüdistatud liigeses parlamendikesksuses või – nagu on ka ajalehes olnud pealkirju – parlamendi diktatuuris ja muudes taolistes asjades. Kahtlemata on suur osa süüdistusi demagoogilist laadi ja lähtuvad poliitilistest grupi- või isikuhuvideest. Samal ajal on osa sellest kriitikast tõepoolest tõsi. Kuigi me oleme tahtnud saavutada tasakaalustatud riigivõimu, siis parlamendi võimutäiust ei kipu hetkel tõepoolest miski tasakaalustama. Otsustades § 98 juures alternatiivi kasuks, oleks tõrjutavad kõik need rünnakud, mis puudutavad seda liigset parlamendikesksust. See looks automaatselt selle tasakaalumehhanismi, mis praegu meie põhiseaduse eelnõus puudub. Mis puudutab kolme alternatiivi, siis on mitu võimalust. Valitsus võib need valimised umbusaldusavalduse korral tellida presidendi käest ja president kas rahuldab või ei rahulda selle valitsuse taotluse. On võimalik, et see jääb presidendi ainuotsustusse, ja on võimalik, et see jääb peaministri või valitsuse ainuotsustusse. Ma isiklikult pooldan esimest varianti, kuigi siin võidakse järjekordselt näha presidendile suuremate võimuvolituste andmist. Ma arvan, et optimaalse tasakaalumehhanismi looks just see, kui parlament avaldab valitsusele umbusaldust, siis on valitsusel võimalus kas lahkuda või taotleda presidendilt uusi parlamendivalimisi ja president otsustab, kas ta selle valitsuse taotluse rahuldab või ei. See on siis ühesõnaga kolmepoolne seos ja tasakaalumehhanism. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõttud kohalt. Proua Aaskivi!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhatus! Head kolleegid! Kõigepealt tahaksin ma tagasi tõrjuda need väited, mida siin saalis on täna kuulda olnud: nagu sisaldaksid pakutud alternatiivid võimalust, et valitsus võib igal temale sobival ajal tellida uued valimised. Paragrahvis 98 on ju selgelt öeldud, et jutt käib siiski juhtumist, kus Riigikogu on eelnevalt avaldanud valitsusele umbusaldust ja alles seejärel tekib võimalus vastavalt redaktsioonitoimkonna poolt pakutud alternatiividele, et valitsus kas siis koos presidendiga või ilma tema suvata võib esile kutsuda uued valimised. Tõepoolest on meie eelnõule pandud pahaks seda, et ei ole sätteid, mis kutsuksid meie loodavaid

võimukeskusi omavahelisele koostööle. See, mida praegu alternatiividesse pakutakse, on just nimelt taoline säte, mis annab meile põhiseaduse eelnõu kaitsmisel tugevad trumbid, selleks et näidata, et meil on olemas väga tugevad koostööle ja tasakaalustatusele kutsuvad ja täideviivad mehhanismid.

Mis puutub valikusse alternatiivide vahel, siis mulle nagu Kaido Kamalegi meeldiks kõige rohkem just alternatiiv nr. 1, mis tõesti viitab koostöö vajadusele, vajadusele säilitada töised ja asjalikud suhted kogu oma tegevuse vältel Riigikogu, valitsuse ja presidendi vahel. Teoreetiliselt on muidugi kõige puhtam ja klassikalisem variant alternatiiv nr. 2, kuid mõlemad variandid on igal juhul paremad kui meie praegune tasakaalustamata eelnõu. Nii et ma väga soovitan just selle nimel, et meie eelnõu kaitsta, siiski valida alternatiivi nr. 1 või 2 vahel. Mitte mingil juhul ei ole hea, kui me jätame need tasakaalumehhanismid oma põhiseadusest välja. Aitäh!

T. Käbin

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Näib, et see on praegu küsimus, mille puhul veelgi veenvamalt kui seda, et presidendi peab valima rahvas, püütakse tõestada, et see on äärmiselt vajalik, see loob meile tasakaalu, süsteemi ja tagab stabiilsuse. Ma tean väga hästi kõiki väiteid, mis seda kinnitavad, aga minu väga lihtsat, võib-olla liiga lihtsat konstruktsiooni ei ole keegi ümber lükanud. Ja nimelt, kui miljon inimest valib 100, kes on volitatud vastu võtma seadusi ja kiitma heaks valitsuse, siis need 100 valivad ühe, kes on valitsuse juhiks. Ja siis, kui need 100, kes on miljoni poolt valitud, leiavad, et see üks ei tegutse nii, nagu oleks vaja miljoni huvides, siis võib see üks öelda: olgu peale, teie leiate, et mina olen halb, aga teie olete ka halvad ja teie peate ka ära minema. Nii et minu meelest ei ole see stabiilsuse sisseviimine, vaid ebastabiilsuse sisseviimine. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõttud on lõppenud. Me saame asuda hääletamise juurde. Viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli. Kohal on 35 assamblee liiget. Vastavalt redaktsioonitoimkonna poolt esitatud alternatiividele §-s 98 lähevad konkureerivalt hääletamisele neli varianti. Palun kõigi tähelepanu! Konkureerivalt läheb hääletamisele neli varianti. Esimene variant: § 98 kujul, nagu ta on, seega ilma lisatava neljanda lõiketa. Teine variant: alternatiiv nr. 1, kuhu on lisatud neljas lõik kujul, nagu ta on teile trükitud. Kolmas variant on alternatiiv nr. 2 kujul, nagu ta teile on trükitud. Igaks juhuks kordan, et ette tuleb lugeda tekst "valitsusele või peaministrile umbusalduse avaldamise korral" ja siis edasi "kuulutab Vabariigi President" jne. Neljas variant on samuti teil trükitult ees. Võimalik on valida nende nelja variandi vahel. Palun, kas kõigil on selge, mida me hääletame? Härra Ruutsoo, palun! Ei taha. Tänan! Loevad ainult poolthääled, sest hääletamine on konkureeriv. Algab esimene voor.

Kes on variandi 1 poolt? Hääletame. Poolt 24.

Kes on teise variandi poolt? Hääletame. Poolt 21.

Kes on kolmanda variandi, alternatiiv nr. 2 poolt? Hääletame. Poolt 17.

Kes on neljanda variandi, alternatiiv nr. 3 poolt? Hääletame. Poolt 5.

Algab teine voor. Meie reeglite järgi langeb välja kõige vähem hääli saanud variant, s. o. alternatiiv nr. 3. Ülejäänud variandid pannakse hääletamisele nende poolt kogutud häälte pingereas.

Niisiis esimene küsimus: kes on variandi 1 poolt? Hääletame. Poolt 24. See on sama palju kui esimeses voorus.

Teisena läheb hääletamisele alternatiiv nr. 1. Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt 23.

Selle vooru viimane küsimus on alternatiivi nr. 2 kohta. Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt 15.

Algab kolmas voor. Välja on veel langenud alternatiiv nr. 2, mis teises voorus kogus 15 häält. Meil on jäänud valida kahe variandi vahel. Esimesena läheb hääletamisele variant 1, mille sisu oli selles, et § 98 jääb muutmata, s. t. sinna ei lisata lõiget 4. Teine on variant 2, mis läheb hääletamisele, see on teie ees alternatiiv ühena. Niisiis, kolmas voor.

Kes on variandi 1 poolt? Hääletame. Poolt 20.

Kes on variandi 2 poolt? Hääletame. Poolt 24.

Meie reglemendi järgi on kolmandas voorus assamblee otsustanud variandi 2, milleks meil oli alternatiiv nr. 1, kasuks. Meie mängureeglite järgi on olukord selline, et lõpliku otsustuse tegemiseks peab üks variantidest saama rohkem poolt- kui vastuhääli. Sellepärast pisut kannatust, me selgitame kohe assamblee lõpliku seisukoha. Nüüd ei ole tegemist enam konkureeriva hääletusega, vaid küsimus on poolt- ja vastuhäälte vahekorras.

Kes on alternatiivi nr. 1 sisseviimise poolt § 98 lõikena 4? Hääletame. Poolt 24, vastu 18.

Assamblee on otsustanud, et § 98 täiendatakse uue lõikega nr. 4, mille tekst on esitatud alternatiivina nr. 1. Tänan!

Me jätkame probleemidega, mis seonduvad §-ga 99, s. o. järgmise paragrahvi. Ma palun uuesti kõnepulti proua Liia Hänni!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Paragrahvi 99 osas on redaktsioonitoimkond teile otsustamiseks esitanud kaks alternatiivi. Üks on asendada § 99 praegune tekst uue tekstiga ja teine on see paragrahv hoopis välja jätta. Ma loodan, et te jõudsite lõunavaheajal ehk läbi lugeda ka ekspert Carcassonne'i arvamuse § 99 kohta (vana numeratsiooni järgi oli see § 87). Kuid mitte ainult see viimane eksperdiarvamus ei ole sundinud meid tagasi pöörduma selle paragrahvi analüüsi juurde, vaid see küsimus on olnud õhus juba ka varem.

Küsimus algab pihta sellest, milliseid eesmärgi tahab saavutada § 99, juhul kui valitsus seob tema poolt esitatud eelnõu usaldusküsimusega. Praegu eelnõusse kirjutatud tekst annab

võimaluse avaldada valitsusele umbusaldust Riigikogu lihthäälteenamusega. Üheaegselt seab ta nõude, et Riigikogu peab selle valitsuse poolt esitatud eelnõu võtma vastu esitatud kujul või siis selle tagasi lükkama. Ühe hääletusega peab Riigikogu otsustama tegelikult kaks küsimust: üks on otsuse langetamine eelnõu suhtes ja teine otsuse langetamine valitsuse suhtes. Meie hiljutine poliitiline praktika lubab väita, et selline otsustus ei ole sugugi ühemõtteline – ta jätab paljud küsimused ikkagi lahtiseks. Ma juba eelnevalt viitasin, et nõue, et eelnõu tuleb vastu võtta esitatud kujul, seab sellistele eelnõudele, mida valitsus on sidunud usaldushääletusega, usaldusküsimusega, erilised tingimused parlamendi menetluses, mis ei ole õigustatud. Seetõttu on redaktsioonitoimkond pakkunud teile välja teise võimaluse eelnõu sidumiseks usaldusküsimusega, mis võimaldab samuti lahendada teatavat konflikti, mis sellises olukorras ilmselt on tekkinud parlamendi ja valitsuse vahele. Nimelt võib ette kujutada poliitilist patiseisu, kus valitsus tõepoolest ei saa oma poliitikat ellu viia selle tõttu, et parlament mingil põhjusel tema eelnõu blokeerib. Et seda konfliktsituatsiooni lahendada, peab olema võimalik küsimus püstitada väga printsiipaalselt: kas võetakse vastu eelnõu või astub tagasi valitsus. Parlamendi seadmine sellise valiku ette nõuab, et poliitilised jõud parlamendis lõpuks jõuaks selgusele, mis on põhjuseks tekkinud konfliktile. Kui selleks põhjuseks on valitsuse poliitika ja hinnang valitsuse tegevusele, siis tuleb ka see konflikt lahendada. Kui aga parlament leiab, et valitsus väärrib usaldust, või ta ei suuda avaldada umbusaldust valitsusele, siis tuleb võimaldada, et valitsus saaks oma poliitikat ellu viia sellel teel, et parlament võtab vastu seadusi, mida valitsus on ette pannud. Ma loodan, et selles päevakorrapunktis võtab sõna härra Peet Kask, kes kindlasti oskab teile tuua näiteid, kuidas see säte mitmete maade põhiseadustes on. Igal juhul sellises redaktsioonis, nagu see säte praegu on §-s 99, kus nõutakse vastuvõtmist esitatud kujul, ei ole ta päris kohane meie põhiseaduses. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Üks hetk, proua Hänni. Kas ei oleks vajalik § 99 alternatiivis nr. 1 teha kolmandas reas parandus – maha tõmmata sõnad "põhiseaduse muutmise eelnõu aga" – ja järgmine sõna "eelnõu" peaks lõppema käändelõpuga (eelnõuga)? Kas nii?

L. Hänni

Jah, selline parandus on vajalik. Ma loodan, et see on kõigil tehtud meie hommikuse arupidamise tulemusena. Tõepoolest, nagu siin tähelepanu juhiti, on lihtsalt tegemist vastuoluga teiste põhiseaduste sätetega.

Juhataja

Suur tänu! Kas sõnavõttud või küsimused? Sõnavõttud. Aitäh! Kõigepealt saab kõneks sõna härra Peet Kask.

P. Kask

Austatud kolleegid! Ma olen sellel teemal juba rääkinud, mitte küll täna, aga esimene hääletus oli soodne. Ülerääkimine ja mitmekordne põhjendamine võib ilmselt mõnikord isegi assamblees, kus üldiselt on seisukohad võrdlemisi kinnistunud, tulemusi anda. Tõepoolest, ma ei tea ühtegi riiki, kus valitsusel oleks võimalust siduda eelnõu usaldusküsimusega, kusjuures hääletamisel kehtiks sama reegel nagu eelnõu enda kohta. Nagu härra Carcassonne märgib oma arvamuses, on sel puhul tegemist eelkõige usaldusküsimusega. See võtte disainiti Teise maailmasõja aegse Prantsusmaa jaoks just põhjusel, et Prantsusmaa oli enne Teist maailmasõda krooniliselt kannatanud liiga sagedaste valitsuste muutmiste, valitsuskriiside all. Ja see on üks neist väga hästi välja tulnud võtetest, mida politoloogialane kirjandus väga sageli esile toob positiivses mõttes. Ma ei ole kellelgi märganud kriitilist seisukohta selle võtte suhtes ja see võtte on ka levinud. Ta on üle võetud Hispaanias, Saksamaal, veidi erineval kujul muidugi Hispaanias, rohkem prantsuse moodi kui Saksamaal. Eriti sobiv on ta nähtavasti just arenevates demokraatias, kus paratamatult on poliitiline süsteem väga killustatud. Killustatud poliitilise süsteemi all saame paratamatult päris mitmed aastad kannatama ja mitte ainult meie. Sama probleemi all kannatab Poola, Ungari, vähemal määral Tšehhoslovakkia.

Ma juhin eriti tähelepanu härra Carcassonne'i sellele argumentile, et kui me ei paranda oma hääletusreegleid, siis ei oma kogu seadustik enam mingit mõtet, riskides isegi põhjustada valitsuse ebastabiilsust. Tõepoolest, kuskil ei ole kasutatud seda sidumisvõimalust sellisel kombel, nagu on praegu meie põhitekstis. Ma ei soovita uuendusi praeguses kriisiaegses Eestis. Küll aga soovitan kõiki neid võtteid, mis on ennast heast küljest näidanud, ja see Prantsusmaal disainitud võtte on just üks neist. Tänan!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud assamblee liikmed! Sellel teemal ma olen siin kõnepuldis, kui ma õigesti mäletan, juba kolmandat korda ja sisuliselt ikka ühte ja sedasama juttu rääkimas. Ma tahaksin natukene parandada oma kolleegi Peet Kaske. Saksa põhiseaduse artikkel 68 ei räägi mitte eelnõu sidumisest usaldushääletusega, küll aga Bundeskanzleri õigusest tellida endale usaldushääletus ja kui ta ei saa parlamendi enamuse toetust, siis võib president 21 päeva jooksul parlamendi laiali saata. See küsimus puudutab rohkem eelmist alternatiivi, mida me hääletasime. Meil on kolm varianti. Üks on põhitekst, mis annab valitsusele võimaluse viisakalt lahkuda ja sunnib opositsiooni otsustama, kas ta on valmis võtma enda peale vastutuse ja kujundama uue valitsuse. Kui ta ei ole selleks valmis, siis laseb ta usaldusega seotud eelnõu läbi, ei hääleta sellele vähemalt vastu ja sellisena oleks selline asi mõistlik. Teine variant, mis on kirjutatud alternatiivis, teeb eelnõude vastuvõtmise korra valitsuse jaoks lihtsaks: tähendab, kui koosseisu enamuse ei ole mingile eelnõule vastu, siis eelnõu läheb läbi. Sisuliselt tekib olukord, kus eelnõusid hakkab tegema valitsus ja arvestades, et enamuse parlamendis ei ole tema vastu, saab ta

need asjad selliselt nagunii läbi suruda. Ma mäletan, et üle-eelmisel korral kõnet pidades ma nimetasin seda parlamendi näppude väänamiseks. Samal seisukohal olen ma ka praegu, et sellist asja nagu alternatiiv nr. 1 ei saaks mingil juhul lubada, hoolimata sellest, et selline lahendus on sees Prantsuse põhiseaduses. Meie olukorras ei oleks see mõistlik, arvestades eriti seda, et meie tulevases parlamendis saab olema viis või kuus erakonda. Igal juhul on tegemist koalitsioonivalitsusega ja kindlasti on ka sõltumatu saadikuid, kes ei kuulu ühtegi erakonda. Selles olukorras saada mingile eelnõule 51 vastuhäält tundub olevat utoopia. Sisuliselt lähevad valitsuse poolt ette valmistatud eelnõud lups ja lups parlamendist läbi, seadusliku parlamendi tegevus muutub natuke naljakaks või õigemini mõttetuks.

Teoreetiliselt on olemas ka võimalus jätta § 99 välja. See tähendab seda, et ei ole ei valitsuse tagasiastumise lihtsustatud korda ega ei ole ka seaduste vastuvõtmisel mingisugust uut erikorda. Selline võimalus on olemas, kuid kas see on praktiline. Meie viimase aja ajalugu on näidanud, et seesama põhimõte, mis praegu on sisse kirjutatud § 99, on vägagi vajalik. Kui meil ei oleks olnud seda ülemnõukogu ajutises töö- ja kodukorras sisse kirjutatud täpselt samal kujul, nagu ta on siin, siis elaksime praegu raskes eriolukorras. Ma vabandan, et ma läksin päevapoliitikasse, kuid ma kutsun teid üles hääletama põhiteksti poolt. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Algavad sõnavõttud kohalt. Härra Kama, palun!

K. Kama

Lugupeetud assamblee! Ma toetan seda, mida ütles härra Hallaste, ja tahan veel rõhutada mõningaid kohti. Tähendab, põhiküsimus on nüüd selles, kas taolisel puhul võetakse valitsus maha lihthäälteenamusega või koosseisu absoluutse häälteenamusega. Kui opositsioonil on olemas koosseisu häälteenamus valitsuse mahavõtmiseks, võib ta seda teha niikuinii. Praegu põhitekstis olev variant tähendab ka seda, et valitsusel on võimalik väärikalt taanduda ka sel juhul, kui tema vastu on rohkem kui poolt neid, kes istuvad saalis. Ja mingit kriisimomenti siin selles mõttes ei ole, sest keegi ei sunni ju valitsust siduma mingit konkreetset eelnõu usaldusküsimusega. Just nimelt praegu annab see valitsusele võimaluse n.-õ. väärikaks lahkumiseks. Vastasel juhul tekib tõepoolest olukord, kus sisuliselt on eelnõu poolt vähem saadikuid kui vastu, aga nad ei suuda blokeerida nende seaduste vastuvõtmist, kuna nad ei saa koosseisu enamuse hääli kokku valitsuse mahavõtmiseks. Nii et ma pooldan teksti tema esialgsel kujul. Võib-olla tõesti peab sealt välja jätma kaks sõna, need on "esitatud kujul". See on juba reglemendi või töö- ja kodukorra küsimus, kuidas see täpselt paika pannakse. Tänan!

L. Vahtre

Lugupeetud kolleegid! Minagi toetan kahte eelkõnelejat ja minu arvates sisaldub selles alternatiivis nagu valepidine eeldus. See alternatiiv põhineb eeldusel, et valitsus on teovõimeline,

tahab teha, tal on head ideed, aga mingisugune tüütu rahvaesindus on ees, kes teda takistab. Minu arvates peaks nagu ikka vastupidi olema. Parlament otsustab ja valitsus täidab neid otsuseid ja viib ellu. On olemas riike, kus igasuguse valitsuse eelnõu tagasilükkamine parlamendi poolt toob automaatselt kaasa tema tagasiastumise. Siin on valitsusele jäetud võimalus see siduda usaldusküsimusega. Ärgu siis sidugu, kui kardab oma langust. Kui me praegu läheme alternatiivi nr. 1 peale, siis on meil olemas olukord, kus valitsus seob oma eelnõu usaldusküsimusega, parlament võib-olla saaks suurte raskustega kokku selle absoluutse häälteenamuse, et seda tagasi lükata, aga siis peaks ta ometi kartma seda, et vahepeal on peaminister presidendiga heaks sõbraks saanud ja president saadab lihtsalt Riigikogu laiali selle eest. See tähendab, et praktiliselt valitsus teeb, mis tahab. Ma tänan!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhatus! Head kolleegid! Põhiliseks argumendiks, mis siin on toodud praeguse teksti kaitseks, alternatiivi vastu, on olnud see, nagu võimaldaks praegune säte valitsusel viisakalt taanduda. Kuid ma juhin teie tähelepanu, et meil on olemas eelnõus ka § 93 punkt 2, mis näeb ette, et Vabariigi Valitsus astub tagasi peaministri tagasiastumise korral. Meie eelnõus on see säte olemas ja kui valitsus soovib lahkuda, siis selleks ei ole mitte mingisuguseid takistusi. Seega ei tööta minu arvates see argument praegu põhiteksti kasuks. Ja sellepärast, arvestades ka kõiki neid argumente, mida härra Kask on siin korduvalt meile ette toonud, arvestades seda, millistes oludes ja milliste juhtude jaoks üldse põhiseaduses taoline säte on disainitud, ja kui me tahame, et ta üldse meie põhiseaduses tööle hakkaks, siis on mõttekas ta kirjutada sisse tõesti klassikalisel kujul, nii nagu meie alternatiiv nr. 1 seda ka ette näeb, vastasel korral jääb ta meil täiesti tühjaks sätteks. Eriti ebaõnnestunud on praegu tõesti need sõnad "esitatud kujul". Ma võin seda kinnitada meie lähimineviku praktika põhjal, kui otsekohe tekkisid tõlgendamisküsimused, mida selle all mõeldakse: kas parlamendile esitatud kujul või lõpphääletusele esitatud kujul. Nii et taoliste asjade ärahoidmiseks oleks tõesti mõttekas minna selle sätte sõnastamisel üle alternatiivile nr. 1. Aitäh!

P. Kask

Ma tahaksin lihtsalt täpsustada seda olukorda, mis valitses Prantsusmaal enne Teist maailmasõda, seda olukorda, mille jaoks see säte on disainitud. See on lõhestatud parlament, kus valitsusel ei ole selget enamust, aga samal ajal ei ole opositsioonil ka oma positiivset platvormi. Opositsioon on ise lõhestatud ja ta ei taotlegi seda, et hakata ise valitsusvõimu teostama. Küll aga blokeerib ta lihtsalt süüdimatult valitsuse tegevust, lükates tagasi tema eelnõusid. Selline olukord on ühele riigile ja rahvale väga ohtlik ja kahjulik. Et sellisest olukorrast kuidagi üle saada, kuidagi välja tulla, leiti, et õige on anda sellisele valitsusele, kes ikkagi on võtnud enda kanda vastutuse ja selle valitsemiskoorma, võimalus ka sel puhul oma programmi teostada, kui

opositsioon blokeerib, et tähtsamad eelnõud saaksid ikkagi vastu võetud, ehkki selle riski hinnaga, et valitsus kukub. Tänan!

I. Hallaste

Siin on juhitud tähelepanu kahele sõnale põhitekstis – "esitatud kujul". Nii nagu ütles juba proua Aaskivi, selle küsimuse lahendus võib olla kas valitsuse poolt esitatud kujul või hääletamisel esitatud kujul. Võib olla ka kolmas lahendus, et on näiteks teisele lugemisele esitatud kujul. Aga selle saab rahulikult lahendada kodukorra seadusega. Seetõttu need kaks sõna ei tohiks küll mitte kedagi häirida. Küll aga peavad need sõnad andma garantii, et parlamendis ei viida sellesse eelnõusse sisse mingisuguseid suuri rumalusi nii, et eelnõu muudab täielikult oma mõtte ja seetõttu peab ka valitsuskoalitsioon ise sellele vastu hääletama ja valitsuse n.-ö. põhja laskma. Nii et praegu tuleb ikkagi jääda selle teksti juurde, mis on. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Asume hääletama. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 45 assamblee liiget. Hääletamisele läheb konkureerivalt kolm varianti: esiteks § 99 põhitekst, teiseks alternatiiv nr. 1 ja kolmandaks alternatiiv nr. 2. Kuivõrd hääletamine on konkureeriv, siis loevad ainult poolthääled. Esimene voor.

Kes on selle poolt, et § 99 jääks tekst, nagu ta on meile täna kätte antud eelnõus? Hääletame. Poolt 35.

Teine küsimus: kes on § 99 alternatiivi nr. 1 poolt? Hääletame. Poolt 13.

Ja kolmas küsimus: kes on alternatiiv nr. 2 poolt? Hääletame. Variant 3 kogus 9 häält.

Teine voor. Välja on langenud variant 3.

Esimesena läheb hääletamisele variant 1. Kes on § 99 põhiteksti poolt? Hääletame, palun! Variant 1 kogus 31 häält.

Ja teine küsimus: kes on § 99 alternatiivi nr. 1 poolt? Hääletame, palun! Variant 2 kogus 13 häält. See on sama palju kui esimeses voorus.

Konkureerival hääletamisel on võitnud variant 1, mille sisuks on § 99 põhitekst. Selleks et vaidlust veel kord lõplikult lahendada, panen selle tulemuse hääletamisele. Nüüd loevad nii poolt- kui ka vastuhääled.

Kes on § 99 põhiteksti poolt? Hääletame, palun! 34 poolthäält, 7 vastuhäält, 1 erapooletu.

Assamblee on võtnud vastu otsuse, et § 99 jääb eelnõusse nii, nagu ta on teie ees kirjas.

Redaktsioonitoimkonna poolt tõstatati veel üks küsimus. Ja nimelt: kas ei oleks vajalik Riigikogu juhataja nimetada Riigikogu esimeheks? Proua Liia Hänni, kas me võime seda küsimust hakata käsitlema ja hääletama? Kas on vajalik selles küsimuses veel kord esineda? Ei ole vajalik. Avame arutelu küsimuses, kas nimetada Riigikogu juhataja Riigikogu esimeheks, nii nagu tegi ettepaneku redaktsioonitoimkond. Palun, kes soovib sõna? Sõnavõttud kohalt. Palun

tähelepanu! Härra Velliste, teil on sõna.

T. Velliste

Härra juhataja, kuna küsimus on peamiselt filoloogiline, siis ei ole arvatavasti mõtet siin väga pikalt mõtteid vahetada ja tõenäoliselt on otstarbekas lähtuda lihtsalt meie põhiseaduse n.-ö. vaimse kontinuiteedi põhimõttest ja hääletada sõna "esimees" poolt. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõna on proua Hännil. Palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid, ma loobusin liiga kergemeelselt oma sõnaõigusest. Asi on selles, et saali on lisandunud inimesi, kes ei kuulnud hommikust redaktsioonitoimkonna aruannet. See alternatiiv tuli praegu meie ette ekspertide soovitusel. See oli härra Krossi ja härra Henn Saari üksmeelne märkus, et me oleme ilma olulise põhjenduseta toonud sisse uue mõiste, mida Eesti Vabariigi põhiseaduslik traditsioon ei tunne. Kasutusel on olnud "Riigikogu esimees" ja nad soovitasid meil veel kord oma valik üle kaaluda. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Kui te seda aktsepteerite, siis lugegem viimaseks sõnavõtjaks proua Lauristin. Palun, kas on proteste? Ei ole. Palun ennast sõnavõtjana mitte rohkem registreerida! Sõna on härra Kaalepil. Palun!

A. Kaalep

Mul on ainult üks pisike kahtlus sõna "esimees" teistesse keeltesse tõlkimise suhtes. Minu meelest tuleks see tõlkida ka presidendiks. Sel juhul on meil kaks presidenti. Nii et ma ei oska praegu emba-kumba varianti toetada. Esimees on ju president.

Juhataja

Sõna on härra Leissonil. Palun!

E. Leisson

Lugupeetud härra eesistuja! Lugupeetud kolleegid! Ma võin küll eksida, kuid ma ei tea ennesõjaaegsest maailmast ainsatki naisparlamendiliidrit. Praegu võib neid Euroopas juba kokku lugeda kahe käe sõrmedel. Ja väga kummaline on, kui seda kõrgesti austatud daami peetakse ja tituleeritakse meheks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu härra Leissonile ja meile kõigile! Küllap annab vastuse proua Marju Lauristin. Palun!

M. Lauristin

Oleks ma teadnud, et härra Leisson just seda ütleb, siis ma oleks kindlasti sõna palunud, aga ma palusin juba enne ka – just sellepärast, et mul on olnud võimalust näha, mismoodi käsitavad teistes keeltes rääkijad seda ametikohta, mida minul on tulnud pidada. Asejuhataja, järelikult siis

ka juhataja puhul sõltub täiesti maa traditsioonist, kes kuidas aru saab, mis asi on spiiker – kes ikkagi tõlgib selle esimeheks ("chairman") ja kes presidendiks. Näiteks äsja oli Strasbourg'is minu laualipikule kirjutatud "madame president". Nii et see esimehe või parlamendi presidendi nimetus on hoopis levinum kui spiikri oma, mis on tõepoolest ainult inglise ja ameerika kultuuris. Ja mulle tundub, et meie suhtlusingis, Põhjamaades on samuti ikkagi parlamendi esimees, parlamendi president, "puhemies" jne. Ma pooldan ka seda varianti. Ja naisterahvastega saavad nad ikkagi hakkama. Nad leiavad ise selle vaste, on see siis madame president või midagi muud.

Juhataja

Suur tänu! Me hakkame hääletama. Küsimus on siis selles, kuidas nimetada parlamendi juhti: kas ta on Riigikogu juhataja või Riigikogu esimees? Redaktsioonitoimkond tegi meile ettepaneku kaaluda mõistet "Riigikogu esimees".

Kes on selle poolt, et viia põhiseaduse eelnõusse termin "Riigikogu esimees"? Hääletame, palun! Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled.

21 poolthääle, 13 vastuhääle ja 6 erapooletu häälega on assamblee otsustanud, et parem termin on "Riigikogu esimees". Seega tuleb kogu põhiseaduse eelnõus asendada "Riigikogu juhataja" terminiga "Riigikogu esimees". Tänan! Lugupeetud kolleegid! Kas härra Salumil on protest? Palun!

V. Salum

Sellega seoses on mul küsimus. Nüüd on meil kaks presidenti. Kas me ei tuleks nüüd riigivanema juurde tagasi? (Naer saalis.)

Juhataja

See on kindlasti hea ettepanek ja ma ei kahtle selles, et meie tuleme või lapsed tulevad kõigi nende küsimuste juurde tagasi, mida me juba kord oleme siin otsustanud ja arutanud, kuid tänast istungit jätkaksime siiski nende küsimustega, milles me oleme kokku leppinud. Lõunavaheajal oli juhatusel meeldiv võimalus pidada nõu redaktsioonitoimkonna esimehe proua Liia Hänniga. Aga enne kui jõuda selle nõupidamise juurde ... Härra Hallaste, kas protest? Küsida on ka vaja. Palun!

I. Hallaste

Aitäh, härra juhataja! Või esimees. Meil tekkis viimase hääletusega uus mõiste ja nüüd tekib probleem, kas need isikud, kes abistavad esimeest, on abiesimehed või aseesimehed. Ükskõik, millise variandi valiks redaktsioonitoimkond, kindlasti leiduks neid, kes protesteeriksid. Ja selleks et välistada proteste, on kõige mõistlikum see küsimus ka läbi hääletada, ilma igasuguste eriliste vaidlusteta. Kas abiesimees või aseesimees?

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Enne kui sõna saab härra Sulev Vahtre ja kõik ülejäänud kolleegid, keda õnneks täna on kohal üsna palju, võib-olla te lubate rääkida edasi sellest, millest juhatuse rääkis lõunavaheajal proua Liia Hänniga. Kas tohib? Või me avame sõnavõttude ja räägime kõigest, millest meil on vaja rääkida? Tänan! Juhatuse ja redaktsioonitoimkonna ettepanek teile on järgmine. Täna tehti nendes sõnavõttudes, mis käsitlesid eelnõu uut redaktsiooni, terve rida uusi märkusi ja ettepanekuid. Me ei tahaks vaadata neid märkusi ja ettepanekuid nii formaalselt, et nad mahuksid vaid meie reglemendi alla. Ma arvan, et meil on üks siht – teha põhiseaduse eelnõu kiiresti ja teha hea eelnõu. Sellepärast oleks meil ehk otstarbekohane anda pool tundi või rohkem redaktsioonitoimkonnale selleks, et läbi kaaluda need ettepanekud, märkused, mis täna sõnavõttudes tehti. Kuni proua Liia Hänni otsustab, kui kauaks redaktsioonitoimkond vaheaega vajab, saab sõna härra Sulev Vahtre. Palun!

S. Vahtre

Mul ei ole eriti soovi sõna võtta, ainult korrata sedasama küsimust, mille härra Hallaste juba esitas. Asejuhataja tuleb siin ilmselt ka ära kaotada ja otsustada kohe kiiresti, kas aseesimees, abiesimees või võib-olla on veel mingi võimalus (esimehe asetäitja). Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Proua Liia Hänni! Palun, kui kaua vajab aega redaktsioonitoimkond? Palun tähelepanu, assamblee liikmed! Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Ma püüdsin pidada nimekirja nendest paragrahvidest, mille suhtes oli märkusi, ja sain sellesse nimekirja viis paragrahvi: §-d 8, 16, 33, 90, 92. Nii et nende paragrahvide üle tuleks meil praegu redaktsioonitoimkonnas koos ettepanekute autoritega ja ka vastavate toimkondade esindajatega nõu pidada. Pool tundi on miinimumaeg, aga ma kardan, et meil võib minna ka kolmveerand tundi.

Juhataja

Täiendavat vaheaega mitte teha! 45 minutit on vaheaega neile, kes pole redaktsioonitoimkonna liikmed, ja neile, kes ei võta osa redaktsioonitoimkonna tööst. Redaktsioonitoimkonnale on see aga teine aeg. 45 minutit. Lugupeetud kolleegid! Me tahame täna jõuda lõpphääletuseni. Palun seda kõigil silmas pidada! Redaktsioonitoimkond asub tööle. Teistel on 45 minutit vaheaega. Me kohtume siin taas kell 16.45.

Vaheaeg

Juhataja

Kell on 16.49. Töövaheaeg on lõppenud. Lugupeetud kolleegid, palun istuge oma kohtadele! Viime läbi kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun! Palun registreerida ennast! Meid on 29. Lõppenud vaheajal toimus redaktsioonitoimkonna istung. Arutatavatest küsimustest ja

resultaatidest annab meile ülevaate proua Liia Hänni, toimkonna esimees. Palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Sellel lühikesel vaheajal jõudis redaktsioonitoimkond koos asjast huvitatud assamblee liikmetega arutada neid paragrahve, mille suhtes oli tõstatatud küsimusi erinevates sõnavõttudes.

Paragrahvi 8, mis käsitles kodakondsust, oli võrreldes eelmise redaktsiooniga lisandunud esimene lõik, mis tekitab hulgaliselt probleeme. Arutelu viis meid tulemuseni, et kõige õigem on see lõik praegu välja jätta. Sätestada põhiseaduslikult ainult õigus kodakondsusele, tuues küll samal ajal sisse sellise institutsiooni nagu Eesti Vabariigi kodakondsus sünnilt. Sel juhul jääb juba kodakondsuse seaduse reguleerida, kuidas see põhiseaduslik õigus tegelikult realiseerub. Me ei jõua hakata põhiseaduses üles lugema täpselt neid juhtumeid, kui laps on sünnilt Eesti Vabariigi kodanik. See on juba sisulisem küsimus ja seetõttu on vaja, et kodakondsuse seadus seda probleemi eraldi käsitleks. Nii et ettepanek on praegu teile väljajagatud eelnõu redaktsioonis lõige 1 maha kriipsutada.

Paragrahv 16 – õigus elule. Siin tõstis härra Rätsep üles küsimuse, kas selline säte, kus on öeldud, et elu ei tohi meelevaldselt võtta, võib teha võimatuks üldse mitte elu võtta (näiteks kui on tegemist hädakaitsega). Me leidsime arutelu käigus, et praegu on väga raske kirjutada põhiseadusesse täpselt neid juhtumeid, kus elu võtmine ei lähe vastuollu seadusega. Selline sõnastus, et meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta, jätab tee lahti seadusandjale, kes peab andma tõlgenduse sellele põhiseaduses sissetoodud mõistele "meelevaldselt". Igal juhul saab seadusega täpselt sätestada need juhtumid, kus elu võtmine ei ole meelevaldne, s. o. hädakaitse, kohtuotsusega mõistetud surmanuhtluse täideviimine ja küllap on neid juhtumeid veel teisigi.

Paragrahvi 33 suhtes tõstasid probleemi härra Tarto ja härra Runnel, kes tahtsid, et siia lisanduks mõte, et igapähe on õigus eluasemele. Redaktsioonitoimkond ei jõudnud suures ajapuuduses süveneda kogu selle keerulise sotsiaalse probleemi tagamaadesse, aga me leidsime, et praeguses tööetapis ei ole selle mõtte lisamine põhiseadusesse enam võimalik. Küll aga jääb meil loota, et Eesti Vabariigi praktiline poliitika hakkab seda nõuet igatpidi arvestama. Ja kui aeg on küps, küllap ta siis lisandub ka meie põhiseadusesse.

Paragrahvi 92 suhtes oli tähelepanek härra Adamsil. Lõikes 92 oli sätestatud, millistel tingimustel valitsus on moodustatud. Redaktsioonitoimkond leidis, et siin on tõepoolest veel rida vaieldavusi, aga väga kiiruga lisatud mõte ei pruugi olla kõige otstarbekam. Ja nagu ikka vaidlusaluste küsimuste puhul – kõige lihtsam on need vaidlused edasi lükata.

Paragrahvi 99 suhtes, mida ju äsja hääletasime, jõudis redaktsioonitoimkond arusaamisele, et selles paragrahvis tuleks lõikes 2 välja jätta kaks sõna – "esitatud kujul" –, mis seab liiga ranged piirid sellele, kuidas peaks kulgema seadusandlik protsess umbusaldusküsimusega seotud

eelnõude puhul, jättes võimaluse Riigikogu kodukorraseaduses see protsess täpsemalt reguleerida.

Need on kõik need järeldused, millele redaktsioonitoimkond koos assamblee liikmete abiga selle väga lühikese ajaga jõudis. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, kas on proteste asjade sellise lahendamise vastu, nagu meile ette paneb redaktsioonitoimkond? Ei näi olevat. Redaktsioonitoimkonna poolt on tehtud rida ettepanekuid. Kas meil on võimalik nende ettepanekutega nõustuda või meil tuleks hääletada? Kui nõutakse hääletamist, palun tõsta käsi püsti, siis viime läbi hääletamise. Me oleme soostunud sellega, et teksti on sisse viidud need parandused, mille redaktsioonitoimkond kandis meile ette. Proteste ega ettepanekuid panna see küsimus hääletamisele saalist ei laekunud. Lugupeetud kolleegid, sõna soovib Peet Kask. Palun!

P. Kask

Austatud härra esimees! Ma ei ole saanud selget vastust või vähemalt arusaamist, kuidas kõlab praegu tekstis § 70. Mul oleks olnud küsimus proua Hännile. Kui täht-tähelt ja formaalselt võtta meie viimast hääletust, siis peaks ta kõlama nii, et Riigikogu valib oma liikmete hulgast Riigikogu esimehe ja kaks asejuhatajat jne, mis on ebaloogiline. Kuidas nimetatakse neid abilisi: kas aseesimehed või abiesimehed?

Juhataja

Kui me asendasime sõna "juhataja" sõnaga "esimees", siis ei ole teist teed kui nimetada neid aseesimeesteks. Kui see variant ei rahulda, siis redaktsioonitoimkond võib muidugi ette kanda ja me võime otsustada, kas abiesimees on parem. Praegu on tekstis kirjas aseesimees.

Lugupeetud kolleegid, me oleme lähenemas lõpphääletusele. Enne võimalikke sõnavõtte, enne lõpphääletust tuleb meil lahendada ära üks põhimõtteline küsimus, mis puudutab XVI peatükki. Täna hommikul juhatuse koosolekul, nii nagu ma teid informeerisin, arutati ka seda küsimust. Juhatuse üpris üksmeelselt julgub teile teha ettepaneku meie töö huvides talitada edaspidi järgmiselt. Panna tervikuna hääletamisele põhiseaduse eelnõu kujul, nagu ta on meie ees, ja jätkata täna veel tööd XVI peatükiks nimetatud tekstiga, kuid juhatuse teeb ettepaneku vormistada see iseseisva aktina. See läheks referendumile iseseisva aktina koos põhiseadusega. Me arutasime juhatuse istungil läbi ka selle, kas on võimalik, et assamblee ei käsitlegi enam neid küsimusi, mis olid XVI peatükis, ja jätab selle küsimuse hoopis lahendamata. Täna on olukord selline, et rakendusotsuse ettevalmistamine on assambleele ülesandeks tehtud ülemnõukogu poolt. Kui ka ülemnõukogu tahaks seda otsust muuta, peaks ta koguma 52 häält oma otsuse muutmiseks. Usun, et enamik ülemnõukogu liikmeid, kes istuvad siin saalis, on sama meelt, et vaevalt õnnestub ülemnõukogul koguda 52 häält oma juba tehtud otsuse muutmiseks.

Me arutasime juhatuse istungil ka seda, kas ei ole meie põhiseaduse eelnõu üsna koormatud, juba täna veega triiki. Lisades veel ballasti, läheb see laev ehk vee alla. Siin saalis on vajalik koguda lõpphääletusel 31 häält, ülemnõukogus aga 52 häält. Ma ei ole nii kompetentne Eesti Kongressi osas, et ütelda, mitu häält Eesti Kongressil on vaja saada.

Need on need mured ja ettepanekud, mida juhatus soovib teiega enne lõpphääletusele minekut jagada. Asjal on ka formaalne pool. Siin saalis me oleme vastu võtnud otsuse, et me teeme XVI peatüki. Ja nüüd tuleb juhatus teie ette ettepanekuga teha omaette otsus ja teha nii sellepärast, et täna viia läbi lõpphääletus, anda järgmine nädal ülemnõukogule üle põhiseaduse eelnõu ja jätkata tööd rakendusotsuse kallal. Härra Adams, palun!

J. Adams

Härra juhataja, mina jagaksin teiega mõnda muret, mis on praegu tekkinud omavaheliste konsultatsioonide käigus osa saalisviibivate assamblee liikmetega. Kõigepealt, need käsitlevad kahte erinevat teemat. Üks on seesama küsimus: kui me hääletame põhiseaduse projekti üleandmist, kas see on mingil moel tingimuslik, kas see sisaldab veel mingisuguse lihvimise võimalust? Võib-olla on see vajalik. Teine probleem on selles, kellele ta üle antakse. Ja ma teeks ettepaneku tõsiselt kaaluda, et hääletamisel oleks väga täpselt formuleeritud, et ta antakse üle Eesti Kongressile ja ülemnõukogule. See järjekord on ka loogiline, tähestiku järjekorras viisakas. Et me seda ei unustaks. See on üks asi.

Teine küsimus, mille härra juhataja tõstatas, on tõesti XVI peatüki küsimus. Ma arvan, et ilma debatita me seda küsimust lahendada ei saa. Me peaksime uurima seda, kas see tähendab meie eelmise otsuse tühistamist. Mida see üldse tähendab? Juhin tähelepanu, et Eesti Kongressi poolt valitud inimesed on ka oma mandaadiga seotud. Igal juhul ma olen siin kuulnud arvamusi, et enne kui selline küsimus läheb hääletamisele, peavad ERSP-lastest saadikud omavaheliseks nõupidamiseks paluma vaheaega, sellepärast et paljudele tuleb selline lahutamise idee natukene kiiresti ja nad ei ole suutnud hinnata selle asja võimalikke poliitilisi konsekvitse.

Juhataja

Suuremate pingete mahavõtmiseks saan ma paaris asjas teha kohe teatavaks juhatuse seisukoha. Loomulikult antakse eelnõu üle nii ülemnõukogule kui ka kongressile, sest siin saalis on ju võrdselt esindatud mõlema esindusorgani liikmed. Kui te tähele panite, siis mitmel korral ma olen kõnelnud ka sellest, mis kombel, olgu see hääletusreeglite järgi või kuidagi teistmoodi, Eesti Kongress valminud eelnõu hindab. Ma ei julge sõna võtta. Ma selgitasin teile vaid seda, et ülemnõukogus vajab eelnõu 52 häält. Niisiis, juhatus on olnud seisukohal ja on ka täna seisukohal, et eelnõu antakse üle mõlemale esindusorganile, kes oma liikmed siia saali delegeerisid. Selline otsus võetakse tõenäoliselt ka vastu. Vähemalt juhatus teeb ettepaneku vastu võtta selline otsus.

Mis puudutab põhiseaduse teksti lõplikkust, siis ma olen absoluutselt veendunud selles, et tekstis on võimalik, aga võib-olla ka vajalik teha mõningaid redaktsioonilisi parandusi, sest ehk mõni koma on ikka endiselt vale koha peal. Need vead tuleb parandada kuni selle hetkeni, kui eelnõu läheb rahvahääletusele, referendumile. Organisatsiooniliselt näeks see välja nii, nagu juba ütlesin. Assamblee jätkab tööd põhiseaduse rakendamise korra kallal ja kõik need redaktsioonilised asjad, mis vajavad parandamist, kantakse assambleele ette ja kui assamblee liikmed ei protesti, viiakse need teksti sisse kui redaktsioonilised parandused.

Need on kaks märkust küsimuste osas, mida on juhatuses arutatud ja millele mul on võimalik kohe vastata. Meil on sõnasoovijaid ja mul on selline ettepanek, et meil tuleks need sõnasoovijad ära kuulata, sest see, kuidas edasi minna, on küsimus, mille puhul me peame olema ühte meelt, sest meil on vaja ju 31 häält. Palun, härra Kaalep!

A. Kaalep

Lugupeetud härra juhataja! Kallid kolleegid! Ma tahaksin tervitada juhatus otsust, mille härra Anton meile praegu teada andis. Mulle tundub tõepoolest, et meie lõpetame oma töö paremini just niimoodi, et esitame eraldi põhiseaduse ja teise aktina põhiseaduse rakendamise peatüki, mis võiksid siis ka kahekesi koos rahvahääletusele minna. Mis puutub XVI peatükki, siis julgeksin isegi oletada, et me võiksime tänagi temaga toime saada, kui ei oleks § 164 ja § 165, mis minu arvates ületavad meie assamblee volitused. Siin on püütud sõnastada selliseid sätteid, mis minu meelest peaksid kuuluma loodava Riigikogu kompetentsi. Mis puutub aga süümevande küsimusse, siis vaevalt keegi selle vastu on. Kokku võttes olen väga nõus selle variandiga, et põhiseadus on üks asi ja põhiseaduse rakendamise peatükk või eelnõu oleks siis teine, mille me oleme siin ära teinud. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, kui on võimalik, ärgem asugem analüüsima põhiseaduse rakendamise korda. Selle poliitilise sisu osas on assamblee kord ühe põhimõttelise otsuse vastu võtnud ja ärgem asugem seda praegu üle rääkima või uuesti arutama. Kui on võimalik, palun lugeda arutamise objektiks see, et võib-olla on otstarbekohane lugeda põhiseaduse eelnõu üheks aktiks ja põhiseaduse rakendamise kord teiseks. Sõna on härra Runnelil. Palun!

H. Runnel

Austatud juhataja, ma väga palun, et te võtaksite tagasi ühe sõna, mis minu meelest on väga kontseptuaalne! Põhjendades põhiseaduse ja rakendamise peatüki lahutamist, tegite vihje, et nii on otstarbekam, nii on tema läbimine lihtsam ja kasutasite sõnu "ei ole tarvis koormata ballastiga". Kui see oleks juhuslik keelekomistus, poleks sellest midagi, kuid selle taga ma aiman tõepoolest ilmavaatelist või kontseptuaalset hoiakut, nagu oleks tõepoolest see XVI peatükk, tema probleemistik ja tema poliitiline kaal ballast. Ballast tähendab lisaraskust, tavaliselt tarbetut

raskust, ja see funktsionaalne peatükk ei ole ballast. Ja ma näeksin siiski, et need kaks asja kuuluksid kokku: senised 15 peatükki pluss XVI peatükk. See on ikkagi üks põhiseaduslik tervik. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Ma muidugi vabandan, et ma julgesin avaldada oma maailmavaadet. See on muidugi poliitikule mittekohane ja sellepärast ma vabandan! Kuid mis puudutab seda, et ma soovisin jagada assamblee liikmetega assamblee juhatuse muret, et siin saalis on vaja 31 häält ja ülemnõukogus 52 häält, siis ma mitte ei võta mõtet tagasi, vaid kasutan võimalust, et veel kord juhatuse muret teiega jagada. Täna! Härra Salum!

V. Salum

Väike faktiline täpsustus: tänasel juhatuse koosolekul ei olnud üksmeelt selles seisukohas, olid ka eriarvamused, ja juhatuse ei olnud täies koosseisus koos. Minu arvates 60 inimest – assamblee liiget – ei saa teha päevapealt kannapööret. Kui me oleme otsustanud, et see rakendamise peatükk on XVI peatükk, siis me ei saa seda nii käigupealt muuta. Minu arvates, kui nad on koos, siis rünnak tuleb, aga nomenklatuur paljastab selle rünnakuga oma olemuse. Ja kes hakkavad nomenklatuuri kaitsma ja põhiseadust koos rakendamisepeatükiga põhja laskma, need koguvad enda peale ise selle, mis nad on laimuna assamblee peale välja lasknud. Minu arvates toob XVI peatükk koos põhiseadusega rohkem toetavaid häáli kui eraldi rakenduspeatükina.

Juhataja

Suur tänu! Ma siiski soovin teha ühe märkuse. Ma kasutasin väljendit, et juhatuse oli peaaegu üksmeelne, ja avalikustan selle, et vastu oli üks juhatuse istungist osa võtnud liige. See oli härra Vello Salum. Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Austatud juhataja! Head kolleegid! XVI peatükk tuleb kindlasti lugeda põhiseaduse teksti juurde kuuluvaks. Kui me ei hakka oma ühiskonda desovetiseerima, ei tule meie elust midagi välja. Nüüd on aga avaldatud kartust, et niisugusel kujul, tähendab koos XVI peatükiga, ta ehk ei lähe läbi ülemnõukogus või ta ei lähe läbi kongressil ja võib-olla isegi ei lähe läbi referendumil. Julgen väita, et kõik need kartused on asjatud. See ei ole mitte kartus selle ees, et rahvas ei võta põhiseadust vastu, vaid kartus selle ees, et teatud ringkonnad meie ühiskonnas kaotavad oma võimupositsioonid. Just nii viisi on seda kogu aeg esitatud, nimme seda hirmusündroomi tugevdades. Kunagi me peame hakkama ka oma peaga mõtlema ja tõdema, et meie rahvas ei ole desovetiseerimise vastu. Täna!

Juhataja

Suur tänu, härra Korrovits! Siiski pean rõhutama, et juhatuse ettepanek on järgmine: lugeda põhiseaduse rakendamise kord põhiseaduse teksti juurde kuuluvaks. Härra Korrovits ütles, nagu

oleks me teinud ettepaneku mitte lugeda põhiseaduse teksti juurde kuuluvaks põhiseaduse rakendamise korda. Juhatus ettepanek oli vastupidine ja juhatus pole ka laekunud ühtegi ametlikku ettepanekut, et põhiseaduse rakendamise kord tuleks täielikult eraldada põhiseaduse tekstist. Palun, protestiks on sõna härra Korrovitsil!

V. Korrovits

Ma vabandan, tegemist ei ole mitte protestiga, vaid enam kahepoolse arusaamatusega. Nimelt ma tahtsin sellega öelda, et XVI peatükk läheks referendumil hääletusele koos, mitte eraldi kogu põhiseaduse tekstist. See oli minu mõte.

Juhataja

Mul on hea meel veel kord rõhutada, et me oleme härra Korrovitsiga jälle täiesti ühte meelt. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Lugupeetud juhatus! Ma loodan väga, et juhatus on ka minuga ühte meelt. Ma tuletan lugupeetud juhatajale meelde, et kui Põhiseaduse Assamblee alustas oma tegevust, siis üheksa saadikut, kes olid valitud Eesti Kongressi poolt, esitasid oma kirjaliku ettepaneku selle kohta, et põhimõtteliste otsuste tegemisel saavad osaleda ainult õigusjärgsed Eesti Vabariigi kodanikud. Lugupeetud kolleegid, ma tuletan teile kõigile seda fakti praegu meelde – seda enam, et Põhiseaduse Assambleed on ka süüdistatud selles, et põhimõttelistes küsimustes me oleme lubanud ja andnud hääleõiguse mittekodanikele ja vastuargument on olnud see, et niimoodi on olnud algusest peale ülemnõukogu otsus. Ma ei tahaks selle seisukohaga nõustuda. Olles Eesti Kongressi poolt valitud saadik, ma lihtsalt ei saa seda kahjuks teha. Ma kujutan ette, et võib tekkida väga drastiline olukord, kus näiteks põhiseaduse poolt hääletab 30 Eesti Vabariigi kodanikku ja üks võõra riigi kodanik ja selle alusel me võtame vastu põhiseaduse eelnõu assamblees. Sellega me kompromiteerime ennast eesti rahva silmis. Ma palun tõsiselt seda probleemi enne kaaluda ja arutada. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Kahjuks juhatus ei jaga härra Rumesseni optimismi, et meil koguneb siin saalis liiga palju hääli. Ma loodan, et meil on peatselt võimalik veenduda, kummal on õigus: kas hääli saab olema liiast või väga napilt üle selle piiri – üle 31 hääle. Mis puudutab aga assamblee koosseisu, siis ülemnõukogu poolt, vastavalt sellele kokkuleppele, mis oli Eesti Komiteega, on valitud täpselt 30 liiget. Nende liikmete mandaat on ülemnõukogu poolt kinnitatud 9. septembril otsusega Eesti Vabariigi Põhiseaduse Assamblee valimistulemuste kinnitamise kohta. Ma arvan, et assambleel ei ole õigust seda otsust muuta. Järgmisena on sõna härra Sovetnikovil.

S. Sovetnikov

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Mul on mitu küsimust. Kuidas me edasi töötame? Kui

me anname ülemnõukogule ja kongressile põhiseaduse eelnõu üle, kas siis meie töö on lõppenud või ei? Kas ülemnõukogu ja kongress võivad teha muudatusi põhiseaduses või nad teevad assambleele ettepanekuid ja meie jälle arutame koos edasi? Aga mis juhtub, kui ülemnõukogu ei võta vastu otsust esitada põhiseadus rahvahääletusele, aga kongress otsustab vastupidi? Mis me siis teeme, kuidas me lahendame seda küsimust? Täna väga!

Juhataja

Härra Sovetnikov ja lugupeetud kolleegid! Palun veel teie tähelepanu! Teile on välja jagatud ülemnõukogu otsus 5. novembrist 1991. aastast. Selle otsuse punkt 2 kõlab järgmiselt. Lubage, et loen selle ette: "Põhiseaduse Assambleel esitada Eesti Vabariigi põhiseaduse ja selle rakendamise korra eelnõud Eesti Vabariigi Ülemnõukogule" jne. Seni, kuni assamblee pole suutnud esitada rakendamise korra eelnõu, millise ülesande on talle andnud ülemnõukogu, ei saa assamblee oma tööd lõpetada. Ma loodan, et samal seisukohal ei ole mitte üksnes ülemnõukogu liikmetest assamblee liikmed, vaid ka kongressi liikmetest assamblee liikmed. Küsimuse teine pool: mis juhtub siis, kui eelnõu antakse üle, aga üks või teine pool – ülemnõukogu või kongress – kipub seda paremaks tegema või lükkab selle hoopis tagasi? Selleks ongi siin saalis 30 ülemnõukogu liiget ja 30 kongressi liiget, et see nii ei juhtuks. Loomulikult ei saa assamblee võtta endale mitte mingeid kohustusi ei ülemnõukogu ega kongressi eest. Assamblee on ise saanud oma volitused ülemnõukogult ja kongressilt. Härra Raig, palun!

I. Raig

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma toetan juhatuse esitatud ettepanekuid ja ma sain nendest aru niimoodi, et tahetakse ajaliselt eraldada kahe eelnõu esitamine ülemnõukogule. Mulle tundub, et poliitiliselt on see tark tegu ja ma kutsun üles assamblee liikmeid olema selles küsimuses pragmaatiline, sest me teame ka üldsuse vastuväiteid kogu assamblee tegevuse suhtes. Ma toon kaks argumenti, mis sunnivad meid olema pragmaatilised. Esiteks see, et kui nüüd esitame ainult ühe seaduseelnõu ülemnõukogule, siis me saaksime oma tegevust jätkata, mis võib vajalik olla seoses esimese üleantud eelnõuga. Ja teiseks, meil ei ole väga tugevaid argumente XVI peatüki käikuandmise poolt või vastu, sest selles küsimuses ei ole veel uuritud ühiskondlikku arvamust, nii nagu on tehtud näiteks presidendi otsevalimiste küsimustes ja seal me teatavasti sattusime ühiskondliku arvamusega vastuollu. Sellepärast on mul ettepanek, et assamblee nimel keegi, võib-olla juhataja, pöörduks vastavate sotsioloogiliste uurimuste firmade poole, et uurida ühiskondlikku arvamust XVI peatüki kohta. Kui see arvamus on teada, on meil lihtsam seda esitada ülemnõukogule ja avalikkusele. Nii et ma kutsun üles olema selles väga raskes ja õigesti esitatud küsimuses pragmaatiline ja püüda nende karide vahelt kõige ökonoomsemalt jõuda sadamasse. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, 24 teist ei ole veel avaldanud soovi sõna võtta. Kui on võimalik, viime siiski hääletamise läbi ja ei piirdu üksnes sõnavõttudega. Sellisel juhul saaksid sõna veel neli kolleegi ja pärast seda saaksid ülejäänud hääletamise teel oma seisukohta väljendada. Kas see on vastuvõetav? Suur tänu teile! Niisiis, sõna saavad veel härrad Kelam, Hallaste, Talve ja Fjuk. Sõna on härra Kelamil. Palun!

T. Kelam

Lugupeetud juhatus ja assamblee liikmed! Mul on ettepanek võtta võimaluse korral täna vastu põhiseaduse põhiosa, s. o. siis XVI peatükini, sest ma olen veendunud, et see on piisavalt küps, et see mõlemale esinduskojale üle anda. Ma pean vajalikuks mitte täna otsustada, kas käsitleda XVI peatükki koos põhiosaga või lahus sellest põhisosast. Ma pean vajalikuks, et Eesti Komitee omalt poolt seda tuleval nädalal arutaks ja seisukoha vastu võtaks. Igal juhul ei tohiks see takistada täna olemasolevate tööviljade vormistamist loodetavasti ühise otsusega. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Paraku ma tuletan meelde reglementi ja kokkulepet, et lõpphääletus tehakse eelnõu kohta tervikuna. Me peaksime siiski kokku leppima, kas "a" on "a" ja "o" on "o", vastasel korral võib veel juhtuda nii, et siit saalist jooksebki läbi see vana kurat, kes meid omavahel tülli ajab, ja me enam täpselt ei mõista, milles me oleme kokku leppinud. Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Praegu on sõnavõttud läinud väga erinevatele teemadele. Ma tuletan meelde, millest see kõik algas. See algas küsimusest, kas on tegemist põhiseadusest eraldi oleva rakendamise otsuse või rakendamisseadusega või on tegemist XVI peatükiga. Mõlema kontseptsiooni puhul on tegelik tulemus üks ja seesama. See rakendusotsus võetakse vastu rahvahääletusel koos põhiseadusega, kusjuures ei ole mitte kaks hääletust, vaid on üks hääletus, millega nad mõlemad koos vastu võetakse. Kas seda nimetatakse põhiseaduse osaks, XVI peatükiks või on see eraldi seadus, see on juba rohkem normitehnika küsimus. Kui tuletame meelde senist praktikat, mida on kasutatud mitte ainult Eestis, vaid ka mujal maailmas, siis mitte seadusesse ei kirjutata neid kuupäevi, millal ja kuidas see seadus rakenduma hakkab, millised osad veel tulevad, vaid seda tehakse eraldi rakendusseadusega või rakendusotsusega. Ma leian, et täna tuleb vastu võtta põhiseadus XV peatükini ja jätkata tööd rakendusotsuse kallal. Seda, mida ütles härra Kelam, et Eesti Komitee peab küsimust arutama ja võib-olla ka mingi otsuse vastu võtma, ma ei pea kõige õigemaks, õnnestunumaks teeks seetõttu, et siis võib tekkida ka ülemnõukogul järgmisel istungjärgul tahtmine arutada mitte ainult seda, mis puudutab rakendusotsuse kokkukuuluvust põhiseadusega või siis sellest eraldi olemist, vaid ka muid, palju olulisemaid küsimusi. Ma ei pea seda õnnestunud lahenduseks. Aitäh!

J. K. Talve

Lugupeetud kolleegid! Ma juhin tähelepanu sellele, et see XVI peatükk või rakendusotsus ei ole ainult § 165 ja § 166. Seetõttu on nad niikuinii üks lahutamatu tervik, nimetagem neid siis eraldi aktideks või mitte. Ei ole mõeldav, et põhiseadus võetakse vastu, aga rakendusotsus mitte. Ja kui me käsitleme neid kui ühte tervikut, siis on tehniline küsimus, kas need on kaks eraldi akti või mitte. Üks tervik peab ta niikuinii olema.

Juhataja

Suur tänu! Härra Fjuk, viimane sõnavõtja, palun!

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja! Ma tänan kolleege, et nad oskasid oma sõnavõttude nii seada, et see võimaldas meie juhatajal korraldada lõppvoorus korraliku pressikonverentsi. Igal juhul olid need vastused kõik korrektsed ja mind rahuldavad, välja arvatud üks. Ma teen ettepaneku kaaluda võimalust hääletada täna põhiseaduse eelnõu tekst läbi ja mitte esitada seda ei ülemnõukogule ega Eesti Kongressile. Homme ehk lõpetame ka selle nn. XVI peatükiga seonduva ja vaatame veel kord üle, kas nad klapivad kokku ning esitame siis tervikpaketina. Korra me juba pakkusime avalikkusele välja võimaluse saada see etapiviisiliselt. See tekitas ebatervet huvi ja ebaterveid hinnanguid. Võimalik, et teistpidi toimida oleks ehk tõesti parem ja igasugune pragmaatilisus poliitikast ja põhiseadusest välja jätta. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud assamblee liikmed, osa teist võib-olla ei tea, et järgmisel nädalal hakkab ülemnõukogu arutama kahte ülitähtsat küsimust – kodakondsust ja Riigikogu valimisseadust. Ma arvan, et need on kaks akti, mille juures ei ole midagi meeldivamat kui kõnelda sellest, et kahjuks ei ole assamblee oma ülesandega toime tulnud, vaatamata kahekordsele ajapikendusele, ja seetõttu ei saa kõnelda ka valimisseadusest ja kodakondsuse seadusest, sest pole üldse selge, mida assamblee otsustab. Kutsun üles kõiki assamblee liikmeid arvestama realselt välja kujunenud olukorda ja püüdma selles keerulises olukorras teha need kõige paremad otsused, mis võimalikud on. Ma vabandan, kuid ma ei mõistnud päris täpselt härra Adamsit. Kas vaheaeg, mida sooviti, peaks toimuma nüüd, enne kui juhatus paneb hääletamisele küsimuse lugeda põhiseaduseks olemasolevad 15 peatükki, mille juurde tuleb põhiseaduse rakendamise kord, mis käib täpselt sama jalga nagu põhiseadus ise? Tal on vaid ajaline distant, võrreldes 15 peatükiga, mida me loeme põhiseaduseks. Kas vaheaeg on nüüd või enne lõpphääletust? Härra Adams, palun!

J. Adams

On täiesti võimalik, et meie, erinevad inimesed, saame siin asjadest väga erinevalt aru. Härra juhataja just äsja tsiteeris reglementi. Ma olen muide arvamusel, et reglemendid on inimeste jaoks ja vajaduse korral võib reglementi ka muuta. Kui seal on öeldud, et lõpphääletus kinnitab

eelnõu tervikuna, peame enne väga täpselt formuleerima, mida me täna hääletame. On täiesti võimalik, et selle sõnastamisele me peaksime kulutama veel mitmekümneid minuteid või peaks töötama mingisugune täpse sõnastuse spetsiaalkomisjon, sest näiteks mul ei ole momendil mandaati anda siin oma hääle eelnõu kohta tervikuna. Sisetunnegi ütleb, et mul on mandaat kas heaks kiita või siis mitte kiita eelnõu esimese 15 peatüki ulatuses. Probleeme on ka teistel ja minuga samasse erakonda kuuluvad inimesed on avaldanud arvamust, et kui me oleme väga täpselt sõnastanud meie hääletamise objekti, mis arvatavasti trükitakse ära ka homsetes lehtedes (see formulatsioon peaks olema äärmiselt täpne), siis enne seda oleks vaja teha väike nõupidamise vaheaeg. Täna!

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Juhatus on kaugel soovist hakata omavahel vaidlema ja luua olukorda, kus ei olegi võimalik põhiseaduse eelnõu kahele esinduskogule üle anda. Vastupidi, need ettepanekud, mille juhatus on teinud, on kantud ainult ühest eesmärgist – teha võimalikuks 31 hääle kogumine siin saalis ja vajalike häälte kogumine nii kongressis kui ka ülemnõukogus. Selle tõttu ma rõhutan veel kord, et probleem ei ole mitte selles, kui kavalalt me midagi sõnastame, vaid ainult ühes – lugeda põhiseaduseks 15 peatükki, mida me hääletame, ja selle põhiseaduse juurde obligatoorselt kuuluvaks põhiseaduse rakendamise kord. Need on kaks akti, millest kummalgi ei ole iseseisvat elu. Härra Adams, palun!

J. Adams

Lugupeetud härra Anton! Minu mõtted olid väga kaugel mingist kavalast sõnastusest. Ma usun, et ma pole ainukene, kes tahab enne hääletamist näha trükitult seda formulatsiooni, mille poolt me hääletame. Nagu ma aru saan, on siin kaks võistlevat kontseptsiooni: üks ütleb, et täna me loeme põhiseaduse valminuks, ja teine ütleb, et täna me loeme põhiseaduse valminuks esimese 15 peatüki ulatuses. Ma loodan, et on arusaadav selline vahetegemise võimalus, vähemalt formaalseltki.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Juhatus soovib panna hääletamisele, kas lugeda põhiseaduse eelnõuks teie ees olevad 15 peatükki ja selle juurde obligatoorselt kuuluvaks põhiseaduse rakendamise korra eelnõu. Me oleme täna oma asjadega nii kaugel, et meil on võimalik hääletada põhiseaduse eelnõu, paraku mitte põhiseaduse rakendamise korda. Kas enne hääletamist soovitakse vaheaega? Palun, kui pikka vaheaega on vaja? 15 minutit. Järgneb vaheaeg. Hääletamine algab kell 17.50. Palun selleks ajaks kõiki saali!

Vaheaeg

Juhataja

Kolleegid! Kell on 17.51, kokkulepitud vaheaeg on läbi. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 32

assamblee liiget. Lugupeetud kolleegid, kas meil on vaja uuesti läbi viia kohaloleku kontroll, sest pooled on alles püsti? Palun istuge oma kohtadele! Kohaloleku kontroll. Kohal on 42 assamblee liiget. Juhatus soovib, et te hääletaksite järgmist juhatuse poolt esitatavat otsuse projekti. See koosneb vaid kahest väga lühikesest punktist, millest me väga pikalt rääkisime. Ma loen selle projekti ette:

1. lugeda põhiseaduse eelnõuks 15 peatükki;
2. seni XVI peatükis nimetatud rakenduslik osa lugeda põhiseaduse rakendamise korra eelnõuks, mis kuulub lahutamatult põhiseaduse juurde ja läheb koos sellega rahvahääletusele.

Lugupeetud kolleegid, kes on selle poolt, et vastu võtta teile juhatuse poolt esitatud otsuse projekt? Vabandan, aga härra Adamsil on käsi püsti. See on protesti märk. Palun, härra Adams!

J. Adams

Mul on lihtsalt üks küsimus. Võib-olla keegi haritud juristidest oskab mulle öelda, kas ei ole õigem öelda "põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõuks", mitte "rakendamise korra eelnõuks"?

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Ma tahan loota, et te nõustute juhatusega, et antud juhul ei ole tähtis, kas tegemist on rakendamise korra eelnõuga või rakendamise eelnõuga. Kui on ettepanek viia sisse selline redaktsiooniline täiendus, nagu härra Adams ette pani, ei ole juhatusel mitte midagi selle vastu. Ma palun veel kord tähelepanu! Ma loen otsuse projekti ette sellisel kujul, nagu ta täiendatult ja parandatult välja näeb:

1. lugeda põhiseaduse eelnõuks olemasolevad 15 peatükki;
2. seni XVI peatükiks nimetatud rakenduslik osa lugeda põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõuks, mis kuulub lahutamatult põhiseaduse juurde ja läheb koos sellega rahvahääletusele.

Suur tänu! Palun, härra Tiit Käbin!

T. Käbin

Lugupeetud härra esimees! Nimetatud akt kuulub küll põhiseaduse juurde, kuid mitte lahutamatult, sest ta on ajutise iseloomuga. Ettepanek on sõna "lahutamatult" maha tõmmata.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! See, et nimetatud akt kuulub lahutamatult põhiseaduse eelnõu juurde, tähendab ju asjaolu, et ta läheb koos põhiseaduse eelnõuga rahvahääletusele ja see on ka projektis kirjas. Kui on võimalik, siis me võiksime lõpetada redaktsioonilised vaidlused. Need vist ei ole praegu meie eesmärk. Ma loodan, et kõik kolleegid saavad aru, milline küsimus läheb hääletamisele. Kas on veel keegi, kes ei saa aru, mida me hääletame? See ei ole normiloov otsus, see on meie töö korralduslik otsus, mida me hääletame. Palun, kas keegi veel ei saa aru, mis küsimus hääletamisel on? Kas me tohime panna selle küsimuse hääletamisele? Tänan teid! Niisiis, kes on selle poolt, et vastu võtta otsus, mille projekti esitas teile assamblee juhatus?

Hääletame. Poolt ... Üks hetk, palun, kas oli tahtmine vastu või poolt hääletada, me saame selle kohe praegu kirja panna. Ma palun härra Velliste hääle lugeda poolthääleks ja anda uuesti hääletamise tulemused. Kena, me kordame hääletust. Nüüd on meil olukord selline, et me viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli, kuigi me seda äsja tegime, aga ma arvan, et pole ka põhjust püüda selles küsimuses kolm korda hääletada. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 45 assamblee liiget.

Kes on assamblee juhatuse poolt esitatud otsuse projekti poolt? Palun hääletame! Poolt 40, vastu ei ole keegi, erapooletuid 3.

Assamblee on võtnud vastu otsuse lugeda põhiseaduse eelnõuks 15 valminud peatükki, senine XVI peatükk on loetud põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõuks, mis kuulub lahutamatu põhiseaduse juurde ja läheb koos sellega rahvahääletusele.

Me oleme jõudnud sellisesse staadiumisse, kus vajaduse korral on assamblee liikmetel võimalik sõna võtta, sest me leppisime nii kokku. Loomulikult ei tule sellest ettepanekust aru saada niimoodi, et kõigil assamblee liikmetel tuleks korra puldis ära käia, kuid kui kellelgi on veel enne lõpphääletust midagi südamel, on võimalus see kõnepuldist välja öelda. Sõnasoove ei ole. Ma tänan teid! Me asume põhiseaduse eelnõu lõpphääletuse juurde. Selleks et vältida igasuguseid ootamatusi, ma selgitan veel kord, et põhiseaduse eelnõu üleandmiseks peab eelnõu koguma vähemalt 31 häält. Käsi on püsti härra Adamsil. Palun!

J. Adams

Ma tahan tänada juhatust äärmiselt suure koostöövalmiduse eest eelmise hääletuse eel ja teen juhatusele ettepaneku lugeda ette vastava otsuse tekst, et me täpselt teaksime, kuidas on seal sõnad reas ja mida nad sisaldavad, et see ei oleks ainult põhimõtteline otsus, vaid kindla teksti otsustamine.

Juhataja

Üks hetk, palun! Küsimus, mida juhatuse soovib panna hääletusele, kõlab järgmiselt: "Kes on selle poolt, et põhiseaduse eelnõu heaks kiita ja anda see üle ülemnõukogule ja Eesti Kongressile?" Palun, härra Sirendi!

A. Sirendi

Kas sõnu "heaks kiita" ei saaks ära jätta, sest see annaks meile võimaluse hääletada? Me peame ta üle andma igal juhul, sest meie võimalused selle parandamiseks on ammendatud.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et need, kes ei soovi eelnõu heaks kiita, omavad hääletamisel neid võimalusi, mis nende ees olevatele klahvidele on kirjutatud. Palun, kas on veel vaja täpsustada küsimust, mis on ette loetud kahel korral? Sõna soovivad kaks kolleegi. Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud juhataja! Kui Eesti Vabariigi kodanikkonna esindusorgan Eesti Kongress ei kiida seda heaks, siis ei saa seda heaks kiita ka ülemnõukogu. Arvestades siin varem tehtud ettepanekut, teen ma ettepaneku sõnastada tekst järgmiselt: "Eesti Kongressile ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogule" (lähtudes ka tähestikulisest järjekorrast). Aitäh!

Juhataja

Lugupeetud härra Rumessen! Mul on muidugi häbi, et ülemnõukogu on riigiorgan, aga ma siiski arvan, et me peame sellega arvestama. Ükskõik kui kehv see ülemnõukogu kellegi arvates on, on ta täna riigiorgan.

H. Runnel

Ma esitan tagasihoidliku küsimuse. Kas võiks äkki hääletatava lause pikendada järgmiselt: üle anda neile ja neile rahvahääletusele panekuks, et järgida seda protseduurilist lugu?

Juhataja

Juhatus tänab asjakohase ettepaneku eest ja soovib esitatud küsimust täiendada sõnadega "rahvahääletusele panekuks".

V. Salum

Täiesti heaks kiita see Runneli täiendus ja siiski kaaluda Rumesseni ettepanekut (Eesti Kongressile ja ülemnõukogule). See ei ole sugugi nii tühine küsimus.

Juhataja

Kordan veel kord, et samuti juhatus ei pea seda tühiseks küsimuseks ja kasutab võimalust seletada kolmandat korda, et juhatus on kogu aeg nii arvanud ja arvab ka täna, et eelnõu antakse üle mõlemale organile – riigiorganile ülemnõukogule ja Eesti kodanikkonna esindusorganile Eesti Kongressile.

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja, toetan juhatuse poolt pakutud esialgset sõnastust. Sellega tahan öelda, et vastavalt ülemnõukogu varasemale otsusele paneb eelnõu rahvahääletusele ainult ülemnõukogu. Runneli poolt lisatud laiendus ähmastab seda kunagist otsust.

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed, kes te olete valitud nii Eesti Vabariigi Ülemnõukogust kui ka Eesti Kongressist! Mul on tõesti väga imelik kuulata seda vaidlust, mis siin praegu toimub. Minu meelest on ka Eesti Kongressil Eesti Vabariigi taastamises väga suur osa. Mis puutub sellesse, et me lähme n.-ö. järjepidevuse teed, et me tõesti taastame Eesti Vabariiki, siis ma arvan, et Eesti Kongressil on suurem osa kui Eesti Vabariigi Ülemnõukogul. Nii et ma palun tõsiselt kaaluda härra Rumesseni ettepanekut.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Ma mõistan, et selles küsimuses on meil võimalik siin saalis tükk aega nõu pidada. Kuid me oleme ju otsustanud, et me lahendame oma küsimused hääletamise teel, ja oleme otsustanud, et härra Jürgensonil on võimalik meile kõnelda tehtud tööst põhiseaduse eelnõu rakendamise korra seaduse eelnõu osas. Kas on võimalik, et härrad Adams ja Rumessen saavad viimast korda sõna, enne kui juhatus paneb hääletamisele küsimuse, mille ma lugesin kaks korda ette ja mis on täiendatud sõnadega "rahvahääletusele panekuks"? Sõna on härra Adamsil.

J. Adams

Siin tekkis praegu redaktsiooniline vaidlus: osa parandusettepanekuid juhatus aktsepteerib, osa ei aktsepteeri. Aja kokkuhoiuks on alati võimalik panna erinevad otsuse redaktsioonid hääletusele enne põhihääletust.

Juhataja

Suur tänu teile! Härra Rätsep, mulle jäi ekslik mulje, et me leppisime kokku, et sõnavõttud on lõppenud. Ma väga vabandan! Ma loen veel kord ette selle küsimuse, millele tuleb meil koos hääletamise teel vastus leida.

Kes on selle poolt, et Põhiseaduse Assamblee põhiseaduse eelnõu heaks kiita ja anda see üle ülemnõukogule ja Eesti Kongressile rahvahääletusele panekuks? See on küsimus, mille esitab juhatus ja millele ta palub teilt hääletamise teel vastust. Rõhutan veel kord, et asja otsustamiseks on meil vaja vähemalt 31 häält. Palun hääletame! Poolt on 32, vastu 3 ja erapooletuid 6.

Assamblee on otsustanud anda põhiseaduse eelnõu üle ülemnõukogule ja Eesti Kongressile, olles selle heaks kiitnud. Me oleme teiega lõpetanud raskeima etapi oma tööst, kuid ma arvan, et tänast tööpäeva ei ole meil veel põhjust lõpetada: see on koos vaheajaga kestnud kõigest seitse tundi. Kui vähegi võimalik, palun varuda kannatust, et jätkata veel üks tund. Härra Leissonil on protest. Tribüüni ei ole juhatus momendil kellelegi pakkunud. Härra Leisson, palun võtke kõnesoov maha! Härra Salum, kas protest?

V. Salum

Enne hääletamisele asumist oli mul käsi püsti, millegipärast juhatus seda ei märganud. Adams tegi ettepaneku enne hääletamist läbi teha selle otsuse teksti redaktsiooni hääletamine, aga see jäi tegemata. Mis alusel juhatus seda Adamsi ettepanekut ei arvestanud? Vahest teeksime selle protseduuri ikkagi läbi, praegu oleme veel kõik saalis.

Juhataja

Härra Salum, mul on kõigepealt kahju, et ma teie kätt tõepoolest ei märganud. Ma vabandan, kuid see ei muudaks vist sisuliselt midagi, sest meie reglemendi järgi otsustab reglementeerimata küsimused istungi juhataja. Ma arvan, et ei ole kõige parem korrata seda hääletust, mis oli ju tänase päeva kõige tähtsam, sellel põhjusel, mille tõi esile härra Salum. Härra Erm, palun!

A. Erm

Ma siiski ühinen härra Salumi protestiga. Me oleksime võinud selle redaktsioonilise küsimuse läbi hääletada, me võime ta veel läbi hääletada. Kuna hääletamise ajal olid protestid, oleks mõistlik hääletamist korrata, siis võiks see otsus saada tugevama toetuse.

Juhataja

Vastavalt § 7 lõikele 9 on üldjuhul hääletamise tulemus lõplik ja kordamisele ei kuulu.

Hääletamist võib korrata vaid uute asjaolude ilmnemisel või muudel mõjuvatel põhjustel.

Hääletamise kordamise otstarbekuse küsimuse otsustab istungi juhataja. Lugupeetud kolleegid, ma palun, et te saalist ei lahkukuks, kannatage ainult üks minut. Koos kolleeg Lauri Vahtrega me kohe otsustame selle küsimuse. Palun mitte saalist lahkuda, üks minut! Lugupeetud kolleegid, palun veel kord teie tähelepanu! Juhataja otsus antud küsimuses on järgmine: talitada vastavalt reglemendi § 7 lõike 9 viimasele lausele (hääletamise kordamise otstarbekuse küsimuse otsustab istungi juhataja). Hääletamine kordamisele ei tule. Palun kõnepulti härra Kalle Jürgensoni!

K. Jürgenson

Lugupeetud assamblee liikmed! Lugupeetud juhataja! Nüüd, kui põhiseaduse tekst on sellises valmidusastmes, nagu me ta äsja kinnitasime, on võimalik asuda põhjalikumalt nimetatud rakenduspeatüki või nüüd siis uue nimetusega "põhiseaduse rakendamise korra" kallale. Meie toimekond on nende küsimuste kallal töötanud detsembri keskpaigast peale, kui põhiseaduse tekst avaldati ajakirjanduses. Alguses oli töö raskendatud, sest tekst muutus oluliselt redaktsioonitoimekonnas. Nüüd teie ees olev tekst on praeguse põhiseaduse tekstiga kooskõlas. Võib-olla on mõningaid möödalaskmisi ainult paragrahvide numbrites. Ma ei oska neid praegu nimetada, sest viimased muudatused, mis eile või täna võisid aset leida, võivad seda küsimust mõjutada.

Põhiseaduse rakendamine selle rakenduskorra järgi on järgmine. Kõigepealt võetakse põhiseadus vastu rahvahääletusel ja vastuvõtmise tingimuseks on, et eelnõu poolt antakse rohkem poolt- kui vastuhääli. Põhiseaduse vastuvõtmise hetkest jõustuvad I, III ja XVI peatükk. XVI peatüki all mõeldi algselt seda rakendumise korda, nii et siin sõnastus muutub.

Paragrahv 157 on sätestatud valimised. Riigikogu valimised peaksid toimuma mitte varem kui 60 päeva ja mitte hiljem kui 90 päeva pärast valimiste väljakuulutamist. Põhiseaduse põhitekstis on paika pandud tähtaeg: mitte varem kui 90 päeva enne Riigikogu volituste lõppemist. Siin on ka üks alternatiiv valimiste väljakuulutamise aja kohta. Põhitekstis on, et valimised kuulutatakse välja kümne päeva jooksul pärast põhiseaduse vastuvõtmist, alternatiiv on, et 60 päeva jooksul. Sellest väljakuulutamise ajast sõltub ainult valimiste läbiviimine. Järgmine, sisuline alternatiiv on sõnastatud selle paragrahvi lõpus ja see puudutab väliseestlaste osalust valimistel. See probleem on olnud rakendusosa tekstis algusest peale, kuid nii kahju kui sellest ka ei ole, on see

siimaani jäänud alternatiiviks – kui me seda teksti oleme arutanud, ei ole me selle küsimuseni veel jõudnud. Tahaks loota, et me saame nendele küsimustele siiski vastuse.

Paragrahvis 158 on sätestatud, et Riigikogu valimistulemuste väljakuulutamiseiga lõpevad vabariigi ülemnõukogu ja Eesti Kongressi volitused. See deklaratsioon on kooskõlas mõlema nimetatud kogu enda seisukohtadega ja siia ka ilmutatud kujul sisse kirjutatud. Sisulise küsimusena on selles paragrahvis sätestatud esimese Riigikogu volituste kestvuseks lühem periood, kui see on põhiseaduses, nimelt kolm aastat.

Teine põhiseaduse sisuline jõustumise etapp olekski Riigikogu kokkuastumise hetk, kui jõustuvad kõik ülejäänud peatükid. Reservatsioon on § 71 osas, mis tuleneb kvoorumi küsimusest. See sätestab, et Riigikogu kodukorra ja Riigikogu töökorra seaduste vastuvõtmiseni on kvoorumi pool koosseisust. See probleem oli pikalt arutusel redaktsioonitoimkonnas ja ka siin põhiseaduse teksti § 71 (nüüdses numeratsioonis) arutamise käigus.

Paragrahv 159 sätestab suhtumise seni toimunud õigussüsteemi, mis kehtib niivõrd, kui võrd ta ei ole vastuolus põhiseadusega. Küsimused erinevate normatiivaktide vastavusest põhiseadusele antakse lahendada Riigikohtule või lahendatakse vastavate normatiivaktide vastuvõtmisega kas siis Riigikogu poolt või mingis muus korras.

Paragrahvis 160 on sätestatud presidendi valimine. Siin on antud selleks seitse päeva pärast Riigikogu kokkuastumist vastavalt §-le 80. Tõsi, viimasel toimkonna koosolekul, kui me seda teksti juba arutasime, avaldati kahtlust, et vastavalt viimases redaktsioonis sõnastatud §-le 80 võib nimetatud periood – seitse päeva – osutada liiga lühikeseks. Riigikogu võib selle aja jooksul nimetatud küsimusega lihtsalt mitte hakkama saada. Esitati kaks alternatiivi, mis paraku ei ole teile välja jagatud, ühe esitas Hando Runnel ja teise Lauri Vahtre. Nende sisu on selline. Eeldades, et Riigikogu kokkuastumisest kuni presidendivalimiseni võib kuluda pikem periood, kuid ka selle aja jooksul tuleb täita presidendi institutsioonile omaseid funktsioone, pakkus Hando Runnel sellele paragrahvile järgmise sõnastuse. Riigikogu valib presidendi kuue kuu jooksul pärast kokkuastumist vastavalt põhiseaduse §-le 80. Riigikogu kokkuastumisest kuni presidendi ametisse astumiseni täidab presidendi kohuseid viimane ülemnõukogu esimees, kes omandab Riigikogu kokkuastumise päeval riigihoidja ametinimetuse. Riigihoidja astub ametisse ametivande andmisega. Teise skeemi pakkus välja Lauri Vahtre. Riigikogu valib seitsme päeva jooksul pärast kokkuastumist presidendi, kelle volitused oleksid üks aasta, kuid valib ta lihthäälteenamusega, lähtudes vajadusest president kiiremini ametisse kinnitada. Paraku jäid need sõnastused sellest tekstist välja, kuna tekst oli juba paljundatud ja teile välja jagatud, enne kui toimkonna liikmed need alternatiivid esitasid.

Paragrahvis 161 sätestatakse viimase ülemnõukogu poolt ametisse pandud valitsuse volituste lõpetamine ja §-s 162 kõrgemate riigiametnike (vastavalt § 66 punktile 7, kus nad on loetletud)

ametisse nimetamise aeg, mille jooksul nad peavad olema ametisse pandud.

Nüüd nendest paragrahvidest, mille ümber on selle rakenduspeatüki arutusel põhilised keskustelud käinud ja millele ilmselt ka seekord hakatakse põhitähelepanu pöörama. Millise kuju nad siis nüüd omandanud on? Praeguse numeratsiooni järgi on sätestatud, et kümne aasta jooksul, arvates põhiseaduse vastuvõtmisest, on kõigi põhiseaduse kohaselt loodavate esinduskogude valimistel vajalik kirjalik süümevanne kõigilt kandidaatidelt selle kohta, et kandidaat ei ole olnud Eestit okupeerinud riikide riikliku julgeoleku ohvitser, agent või informaatore. Nimetatud süümevande saab vaidlustada ainult kohtu korras ja sanktsioonid sellele saavad tulla ainult süüdimõistvast kohtuotsusest. Ka see on siin kirjas. Paragrahvi 165 lõige 1 sätestab piirangud §-le 9, § 29 lõikele 1, § 69 lõikele 1, § 60 lõikele 2 ja § 80 lõikele 3 järgmiselt: Eestit okupeerinud riikide riikliku julgeoleku organite ohvitserkoosseisu kuulunud isikud, samuti agendid ja informatorid ei või olla mitmetel kõrgetel riiklikel ametikohtadel ning neil on keelatud asuda mis tahes valitud või nimetatud ametikohale riigiorganes. Teises lõigus on põhimõtteliselt sätestatud, et isikud, kes nimetatud ametikohta taotlevad, aga ka need isikud, kes nimetatud ametikohtadel praegu töötavad ja soovivad nendel kohtadel edaspidi tööd jätkata, peavad andma süümevande 30 päeva jooksul Riigikogu valimistest arvates. See puudutaks ka riigiameteid.

Paragrahvis 166 on nimetatud piirangud, mis §-s 165 on kehtestatud riigiametitele. Neid on laiendatud kümnele aastale ka partei ja komsomoli kõrgemate funktsionäride puhul. Siin on põhimõttelised piirangud, nagu te näete, lahti kirjutatud kolme paragrahvi vahel ja seetõttu on nende käsitlemine ja ka võimalik hääletamine suhteliselt lihtne.

Paragrahvis 167 on momendil kirjas, et Riigikogu esimene koosseis kehtestab endale ise palga. See küsimus on juba vaidlustatud. Ma loodan, et see meile probleeme ei tekita. Tõenäoliselt on reaalsem, et ülemnõukogu poolt vastu võetav riigiametnike palgaseadus sätestab ka Riigikogu liikmete palga.

Viimase paragrahvina on sätestatud, kui kaua nimetatud põhiseaduse rakendamise kord kuulub põhiseaduse juurde. Tõenäoliselt tuleb selle hääletuse tulemusel, mille me läbi viisime (s. t. nimetatud rakenduskord ei ole omaette peatükk, vaid põhiseaduse rakendamise kord, omaette osa), see paragrahv ümber sõnastada, aga see on ainult sõnastuslik küsimus. Põhimõte on siin see, et §-des 164, 165 ja 166 sätestatud piirangutest tuleneva perioodi jooksul on see rakendamise kord kohustuslik osa põhiseaduse juures ja kuulub avaldamisele alati koos põhiseadusega. Pärast nende piirangute lõppemist võib selle põhiseaduse teksti juurest ära jätta, see on tavaline põhiseaduse tekstiga rakendusotsuse kaasnemise kord.

See on minu poolt kõik. Ma usun, et te kõik olete selle teksti läbi lugenud. Minu kätte on juba jõudnud kaks kirjalikku ettepanekut meie toimkonnale härra Sulev Vahtrelt ja härra Andres

Tarandilt. Ma loodan, et lisaks küsimustele ja sõnavõttudele tuleb neid kirjalikke ettepanekuid veel, ja isiklikult mina ja meie toimkond tervikuna on seisukohal, et kui me täna seda küsimust arutame, siis põhimõtteliselt on toimkond võimeline täna õhtul ka kokku tulema ja homme, kui otsustatakse tööd teha, võiks kaaluda teksti vastuvõtmist assamblee poolt.

Juhataja

Suur tänu! On mõned küsimused. Härra Kork, palun!

T. Kork

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Möödunud reedel me lõpetasime oma istungi kas otsusega või sõnadega, ma ei tea, kuidas me vormistame, mille sisu oli selline, et teie toimkond arutab meile antud teksti nädala alguses läbi koos ekspertide ja redaktsioonitoimkonnaga. Mul ei jäänud tänasest ettekandest selget pilti, kas seda tehti. Kui tehti, siis millised olid nende arvamused või eelnõu parandused või täiendused? Aitäh!

K. Jürgenson

Redaktsioonitoimkond jätkas veel selle nädala alguses, nii palju kui mina tean, tööd ekspertidega põhiseaduse teksti kallal. Meie toimkond sai kahjuks töötada ekspertidega nii palju, kui seda eraviisiliselt üksikutel liikmetel õnnestus korraldada. Kohati see õnnestus, kuid kollektiivset tööd nimetatud ekspertide grupiga kahjuks välja ei tulnud. Ja üle-eile õhtul, kui ma kohtusin osa meie redaktsioonitoimkonna tööst osa võtnud ekspertidega, väljendasid nad kogu oma seltskonna poolt arvamust, et nemad ekspertide grupina ei pea võimalikuks jätkata tööd selle teksti kallal redaktsioonitoimkonnas enne, kui see tekst ei omanda assamblee heakskiitu, s. t. ei ole assamblee ametlik tekst, nagu nad väljendasid. Nii et redaktsioonitoimkonnas koos ekspertidega ja meie toimkonnaga selliselt, nagu töötati põhiseaduse teksti kallal, selle peatükiga töötatud veel ei ole.

Juhataja

Härra Tarto, palun!

E. Tarto

Lugupeetud ettekandja, mul on küsimus § 155 kohta. Kas te olete piisavalt mõelnud ja konsulteerinud ekspertidega? Siin on öeldud, et põhiseadus loetakse vastuvõetuks rahvahääletuse tulemuste väljakuulutamise päeval, juhul kui eelnõu poolt antud hääle arv ületab vastuhääle arvu. Aga kas on mingisugust kvoorumit ka siis ette nähtud, kui näiteks hääletusest võtab osa ainult 5%: 2% on vastu ja 3% on poolt? Kas siis loetakse põhiseadus ikkagi vastuvõetuks? Aitäh!

K. Jürgenson

Seda küsimust me arutasime toimkonnas ja ka juristidega mitu korda. Siin mingit kvoorumit paika panna ei pidanud me otstarbekaks.

Juhataja

Tänan! Härra Hallaste!

I. Hallaste

Aitäh, härra juhataja! Lugupeetud ettekandja, mul on küsimus §-s 160 märgitud sätte kohta, kus räägitakse presidendi valimisest. Kas te olete oma toimkonnas arutanud võimalust, et esimese presidendi valib mitte Riigikogu, vaid rahvas, ja teeb seda koos Riigikogu valimistega? Ja kui te olete arutanud, siis millistele tulemustele te olete selles küsimuses jõudnud? Aitäh!

K. Jürgenson

Me oleme seda küsimust arutanud, kuid toimikond jõudis seisukohale, et me lähtume esialgu sellest korrast, mis on sätestatud põhiseaduse tekstis. Kuid toimikond ei välista võimalust, et esimene president valitakse mingite muude protseduurireeglite järgi, kui põhiseadus ette näeb.

Juhataja

Tänan! Proua Lauristin!

M. Lauristin

Härra Jürgenson, mulle jäi siiski veidi ebaselgeks, kuidas te näete ette järgnevat tööd. Kas meie assamblee toimikonnad võtavad ka mingisugusel viisil sellest osa, vaadates läbi omad põhiseaduse osad? Minu meelest ei ole kindlust, et kõik üksikasjad, mida see rakendusotsus peaks ette nägema ühe või teise paragrahvi käivitamisel, on siin ammendavalt käsitletud, eriti veel seetõttu, et eksperdid ei ole asjaga tegelenud. Vajab natuke selgitust, kuidas meie töö peaks edasi minema. Kuidas te seda kujutlete?

Teiseks on mul küsimus § 164 formuleeringu kohta. Toetan täielikult, et see süümevanne sisaldab väljendit "ei ole aktiivselt osalenud okupatsiooni põlistamisel". Kuidas on võimalik seda täpsemini määratleda, kas või kohtulikult menetlusel, näiteks niisuguse elukutse puhul nagu õpetaja? Teatavasti on õpetaja olnud ikkagi sunnitud õpetama aineid vastavalt nendele õpikutele, programmidele, mis on talle antud. Ka seda võib tõlgendada osalemisena okupatsiooni põlistamisel ... Samuti puudutab see mitmeid teisi ameteid, nii et siin on tõlgendamise küsimus. Mis puutub genotsiidipoliitikasse, siis võib-olla seda on võimalik täpsemini tõlgendada.

Ja kolmandaks. Kas ei ole praegu teatud vastuolu § 164 ja § 166 vahel või olen praegu neid nelja valesti mõistnud? Kas esinduskogude valimiste kohta ei ole § 164 ammendav? Seoses sellega on ka küsimus § 166 kohta. Kas teil on ligilähedanegi kujutlus, missugust konkreetsete isikute ringi see kümneaastane piirang puudutaks, välja arvatud hästi tuntud nimed, nagu härra Rüütel, härra Raidla ja härra Toome? Kindlasti on härra Raidla ka nende hulgas: ta oli 1987. aastal Pärnu rajoonikomitee sekretär.

K. Jürgenson

Ma püüan vastata. Kui ma midagi ära unustan, siis proua Lauristin, ma loodan, tuletab meelde.

Ma alustan lõpust ja kordan veel kord: me ei ole püüdnudki toimkonnas tegeleda konkreetsete isikute nimekirja koostamisega ja ma ei ole selle vastu ka isiklikku huvi tundnud. Tõesti ei ole. Seepärast ei oska öelda, kui lai see ringkond on.

Mis puutub edasisse töösse, siis ma kujutan ette, et seda peatükki on tõesti võimalik ka toimkonnas arutada, kui seda peetakse vajalikuks. Kuid vähemalt sellist jõustumise järjekorda, mis praegu on kirjas §-s 156 ja §-s 158, juristid põhimõtteliselt ei välista – vähemalt need, kellega meie toimkonna liikmed on rääkinud, ja seda tuleb vaadata koos §-ga 159, mis üheselt sätestab senise õigussüsteemi toimimise. Üksikuid reservatsioone, nii nagu § 71 osas, siin juba kirjas on. Loomulikult võivad need tulla kõne alla. Neid ei välista meie toimkond sugugi.

Juhataja

Suur tänu!

K. Jürgenson

Midagi ma nüüd unustasin proua Lauristini küsimustest.

M. Lauristin

Küsimus oli § 164 kohta. Mis tähendab põlistamine? Kas see puudutab näiteks õpetajaid ja teisi inimesi?

K. Jürgenson

Jah, kahtlemata need formuleeringud ei ole päris täpsed, sellega ma olen täiesti nõus. Kuid see küsimus on siiski kanaliseeritud kohtusse ja ma usun, et õpetajaid ei hakka keegi ajaloo õpetamise eest kohtusse kaebama.

E. Leisson

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud kolleeg! Kas teil on mingi visioon, kuidas rakendada § 123? Ma küsin seda seoses sellega, et kui parafeeriti, ratifitseeriti Venemaa ülemnõukogus Eesti-Vene leping, siis Venemaa president teatas, et Eestiga piiriläbirääkimisi pidama ei hakata. Kas nüüd on meie eriolukorrast saanud sõjaseisukord? Ka läbirääkimisi ei saa siin pidada, sest maismaapiir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga. Kõik.

Juhataja

Suur tänu, kolleeg Leisson! Juhatus ilmselt väsimuse tõttu ei suuda praegu aru saada, kuidas on antud küsimus seotud käsitletava teemaga. Kui on võimalik, arutame seda asja pärast edasi.

E. Leisson

Me räägime ju rakendusotsusest ja ...

Juhataja

Kui on võimalik, palun veel kord seletada, kuidas need asjad on omavahel seotud.

E. Leisson

Põhiseadus on täitmiseks. Kuidas me kavatsame täita oma põhiseaduse § 123? Kas me läheme

kohtusse, kuulutame sõja? Kuidas me seda teeme, milline on see visioon? Kui ma enne siia lakitud püüne peale tulin, siis ma tahtsin teha ettepaneku, et nii tähtis dokument nagu põhiseadus hääletada läbi paragrahvide kaupa.

K. Jürgenson

Ma arvan, et kui põhiseaduse tekst on juba selliselt vastu võetud, nagu ta vastu võetud on, siis on võib-olla natuke hilja tõstatada siin seda küsimust, aga § 123 fikseerib sõnaühendiga "on määratud" piirid. Ja seal minu meelest ei olegi midagi enam rakendada, sest see sõnaühend on piisavalt kategooriline. Milliseid järelemeid ta toob läbirääkimistel, lepingutes jne, ma kaldun arvama, et see küsimuste ring jääb sellest rakendamise korra peatükist ilmselt välja.

Juhataja

Härra Koha, palun!

K. Koha

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Kõigepealt esimene küsimus rakenduseelnõu § 159 kohta. Siin väidetakse, et õigussüsteem kehtib niivõrd, kuivõrd ... Neid õigussüsteemi akte, mis praegu meie igapäevases elus on toimunud, on päris suur jagu – ligemale mitu tuhat. Kas on mõeldav, et Riigikohus saab üksinda hakkama? Või on vaja luua mingi institutsioon, kes Riigikohtu juures hakkab neid eelnõusid "läbi hakkima", et öelda, kas need vastavad õigussüsteemile, meie põhiseadusele, kas neid saab kasutada ja kas ei tuleks sealt midagi maha võtta, ja Riigikogu võtab siis oma seisukoha? See oleks üks küsimus.

Teine küsimus on §-de 164–166 kohta. Kui ma sisust õigesti aru saan, siis nendele isikutele on piirang n.-ö. ülemises võimuešelonis, kuid kohalikes omavalitsustes võivad nad vabalt tegutseda, pole häda midagi. Seal, kus elu käib, võivad nad kõike teha.

Kolmandaks, § 167 sätestab, et Riigikogu kehtestab ise oma palgamaksmise korra ja alused. Aga kas ei võiks rakendusotsuses olla sedaviisi, kas te olete arutanud, et kehtestada Riigikogu jaoks siiski eelnevalt nii staatuse, majandus- ja palgaküsimused kui ka isegi kodukorra küsimused? Normaalses olukorras ei saa Riigikogu koosseis endale ju midagi kehtestada, see võib viia korrupsioonini. Aitäh!

K. Jürgenson

Mis puutub § 159, siis minu teada on justiitsministeeriumi juures selline üksus, kes peab jälgima õigussüsteemi korrastamist. Miks ta ei tööta ega toimi ja miks sealt midagi ei tule, see on iseküsimus. Seda oskab võib-olla härra Rätsep härra Koha selja tagant paremini selgitada. Aga siin ei ole mitte sätestatud selliselt, et Riigikohus peab kogu õigussüsteemi läbi hekseldama, vaid kui tekivad vaidlusalased küsimused, siis need lähevad Riigikohtusse ja seal otsustatakse normatiivaktide vastavus põhiseadusele. Loomulikult peab justiitsministeerium hakkama intensiivselt arutama õigussüsteemi korrastamisega seonduvaid küsimusi. Ma usun, et see on

väga suur tööpõld.

Mis puutub kohalikesse omavalitsusorganitesse, siis §-s 164 on põhimõtteliselt sätestatud, et kõigi põhiseaduse kohaselt loodavate esinduskogude valimistel nõutakse süümevannet. Järelikult kuuluvad sinna alla vormiliselt ka kohalike omavalitsuste esinduskogud, kuid §-s 165 käsitletakse põhiliselt riigiameteid, me ei pidanud vajalikuks kohalikke omavalitsusi sisse tuua. Palga kohta ma juba mainisin, et tõenäoliselt on õigem minna tagasi selle seisukoha juurde, mis oli vastava peatüki esimeses redaktsioonis: Riigikogu palgad sätestatakse enne Riigikogu kokkutulemist juba ülemnõukogu poolt.

Juhataja

Suur tänu! Härra Kask!

P. Kask

Austatud härra ettekandja! Minu mitmed küsimused on väga sarnased härra Koha omadega. Põhiseaduse tekstis §-s 105 on loetletud vähemalt 19 põhiseaduslikku seadust, mida on vaja, ja osa neist on minu arusaamise järgi vaja juba enne, kui Riigikogu kokku tuleb, näiteks Riigikogu valimise seadust. Sellest küsimusest on põhiseaduse rakendamise aktis täiesti mööda mindud, eeldades, et seda seadust jõutakse niikuinii vastu võtta. Ometi on võimalus, et ühe või teise küsimuse lahendamiseks ei tule ülemnõukogu selle kalendergraafiku järgi lihtsalt toime. See rakendusotsuse eelnõu paneb ülemnõukogule ikkagi võrdlemisi kindla ajalise graafiku ette. Kui ülemnõukogu ei suuda näiteks kehtestada Riigikogu esimeseks istungiks reglementi, rääkimata sellest, et ta ei suuda vastu võtta Riigikogu valimise seadust, ja kui valimised peaksid toimuma hakkama, siis kas ülemnõukogu võiks olla see organ, kes vajaduse korral teeb selles põhiseaduse rakenduseseaduses korrektiivi, või on see teie arvates täiesti välistatud? Kui on välistatud, siis millega garanteeritakse, et asi ikkagi ummikusse ei jookse? Ja kas te olete korralikult analüüsinud, kui palju on neid seadusi, mida on vaja enne, kui Riigikogu kokku astub, ja vaadelnud tagatise, et nad tõepoolest siis kõik olemas on? Tänan!

K. Jürgenson

Need on needsamad küsimused, mis haakuvad §-s ... sätestatud põhimõttega. Ja Riigikogu kokkuastumiseks, põhiseaduse rakendamiseks ongi praegu kõige tähtsam seesama valimiseadus, millest juttu oli. Meie toimikond ei püüdnudki sõnastada selles rakendamise peatükis valimiseadust, seda me niikuinii ei suudaks siin teha. Algselt oli meil põhjalikumalt lahti kirjutatud Riigikogu valimispõhimõtted, kuid siis oli arvamusi, ka siinsamas saalis, et neid ei ole mõtet siin sätestada, kuna valimiseadus võetakse siiski ka vastu. Kohtuid puudutavad seadused võivad olla tegelikult maksimaalselt kasutatud või rakendatud põhiseaduse jõustumise käigus, kuid ülejäänud seadustele me ei saa läheneda siiski teisiti, kui see on sätestatud §-s 159 toodud korras.

E. Pärnaste

Paragrahvis 166 ei ole mainitud NLKP-d ega ÜLKNÜ-d. Võib tõesti tõsi olla, et teoreetiliselt ei olnud võimalikki olla nii NLKP KK liige kui ka ÜLKNÜ KK sekretär, enne kui ei oldud EKP KK liige. Kas see on välja jäetud sellise teoreetilise arutluse tulemusena või mingitel muudel põhjustel?

K. Jürgenson

Ega siin mingit teoreetilisemat arutlust olla ei saa kui seesama, mille proua Pärnaste ise välja ütles. EKP liikmed olid samaaegselt kõik NLKP liikmed ja neid organisatsioone käsitleti ju kohalike allorganisatsioonidena. Nii et üleliidulisi organisatsioone me ei saa (kuni nende tippudeni välja) siin käsitleda.

Juhataja

Proua Pärnaste soovib siiski oma küsimust jätkata või täpsustada. Palun!

E. Pärnaste

Tähendab, sel juhul on võimalik, et on olemas teoreetiline isik, kes on olnud NLKP KK liige ja tema kohta see piirang järelikult ei kehti.

Juhataja

Suur tänu! Võib-olla ei ole mõistlik asuda saalis kahekõnet pidama. Ma arvan, et kõik kolleegid on saanud nii ettekande kui ka küsimuste põhjal ülevaate sellest, kui kaugel on põhiseaduse rakendusotsuse eelnõu. Kell on kohe saamas seitse ja meie kokkulepe oli selline, et täna töötame kella seitsmeni. Ma palun veel viieks minutiks teie tähelepanu, et leppida kokku, kuidas tööd jätkame. Võib-olla on meil vaja leida mõni minut aega selleks, et paluda kokku veel redaktsioonitoimkond ja seni XVI peatüki toimkonnaks nimetatud toimkond, kuid kõigepealt variantidest, mis selles küsimuses on võimalikud. Meil tuleks põhimõtteliselt otsustada, kas me homme teeme täiskogu istungi või ei. Kui me otsustame homme täiskogu istungi kasuks, siis juhatus pakub välja järgmise tööprogrammi. Kolleeg Lauri Vahtre, palun see ette kanda!

L. Vahtre

Tekkis võimalus kuulutada nüüd välja üks kindel tähtaeg, mis ajani ootab rakendusseaduse toimkond kirjalikke arvamusi ja ettepanekuid. Väga raske on teha tööd niimoodi, nagu siin on ka põhitekstiga korduvalt juhtunud, et tähtaeg saab läbi ning siis tuleb väga palju ja väga tarku ideid ja möödapääsmatuid parandusi. See tekst on olnud täiskogu liikmetel käes nüüd juba nädal aega. Ma muidugi ei tea, kui paljud on leidnud aega selle nädala jooksul selle tekstiga tutvuda, aga kui ei ole, siis on see kahtlemata iga inimese oma süü.

Nüüd võiks teha nii, et ettepanekute esitamiseks on aega homme hommikuni, mille järel toimkond koos redaktsioonitoimkonnaga, kui me kokkuleppele saame, töötab need läbi. Näiteks kell kaks võiks tulla kokku täiskogu. Täiskogu saaks siis selle teksti uue redaktsiooni. Kui me

suudaksime selle kohta võtta vastu mingisuguse otsuse päeva lõpul, siis oleks väga hea. See otsus võiks olla selle kohta, et see tekst on läbi hääletatud ja kõlbab nüüd aluseks võtmiseks ja ekspertidega edasi töötamiseks. Nii näen mina võimalikku arengut. See tähendab, et me vaidleksime mõned küsimused ükskord ometi läbi. See võiks olla homme. Me ei ole sellest peatükist või sellest seadusest rääkinud. Nüüd on viimane aeg seda teha ja ma ei näe põhjust, miks me peaksime seda nädala võrra edasi lükkama.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Üks töö jätkamise võimalus on teile esitatud. Palun, kas te aktsepteerite seda või on teisi ettepanekuid?

R. Arjukese

Kui koos redaktsioonitoimkonnaga hakkab tööle see XVI peatüki toimkond, siis võib-olla nad pakuksid välja selle kellaaja, millal täiskogu võiks kokku tulla. Võib-olla oleks võimalik varasem aeg? Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Välja oli pakutud kell kaks. Rohkem ettepanekuid meil ei ole. Ma kordan üle, milles me siis oleme kokku leppinud. Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin

Kokkulepe ei ole veel päris selge. Nimelt ei öelnud härra Vahtre, mis kellani homme hommikul võiks anda neid ettepanekuid.

Juhataja

Välja oli pakutud kella kümneni.

L. Vahtre

Ma palun viis minutit vaheaega, mille jooksul ma ootan siia laua juurde rakendusseaduse toimkonna liikmeid ja redaktsioonitoimkonna liikmeid. Me lepime kokku ja siis ütleme selgelt, mida me täiskogule ette paneme. Palun, juhul kui see vaheaeg võimaldatakse, teistel mitte lahkuda!

Juhataja

Viis minutit redaktsioonitoimkonnale ja rakendusseaduse eelnõu toimkonnale Põhiseaduse Assambleele ettepaneku tegemiseks, kuidas homme töötame.

Vaheaeg

Juhataja

Me oleme järjekordselt töötanud pikemalt, kui planeerisime, kuid nüüd on tõepoolest viimased minutid veel teie tähelepanu vaja. Palun istuge oma kohale! Kallid kolleegid, palun võtke istet, me kohe lõpetame! Sõna assamblee järgnevate tööplaanide tutvustamiseks on kolleeg Lauri Vahtrel. Palun!

L. Vahtre

Lugupeetud kolleegid! Kiirkoosoleku otsuse põhjal homme tööpäeva siiski ei toimu.

Esmaspäeval kell pool seitse kogunevad redaktsioonitoimkond ja rakendusseaduse toimkond. Õhtul, õhtul ikka.

Kirjalike ettepanekute tegemiseks on igal Põhiseaduse Assamblee liikmel õigust ja aega kuni teisipäeva õhtul kella kuueni. Niisiis, toimkonnad alustavad n.-ö. eelredaktsiooni. Loodetavasti on selleks ajaks laekunud ka ettepanekuid. Neid on laekunud ka juba praegu. Teisipäeva õhtul on viimane aeg esitada oma ettepanekud ja siis töötab toimkond edasi. Me kohtume reedel kell 11. Ettepanekud palutakse anda proua Laido kätte, tõenäoliselt siis esmaspäeva, teisipäeva jooksul.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, pole kahtlust, et meie tänane tööpäev oli eriline. Juhatus tänab teid kõiki veel kord, soovib head nädalavahetust ja loodab, et kui me oleme koerast üle saanud, saame ka sabast üle. Kõige paremat! Me kohtume nädala pärast. Head õhtut!